T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KOSOVA ANAYASAL SİSTEMİNDE BİREYSEL BAŞVURU VE TÜRKİYE UYGULAMASI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

BERNA KYÇYKU

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN SABRİ ÇELİKYAY

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Kosova Anayasal Sisteminde Bireysel Başvuru ve Türkiye Uygulaması İle Karşılaştırılması

Hazırlayan: Berna KYÇYKU

ÖZET

Bugün gelinen noktada gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin genelinde demokrasinin bir unsuru olarak, bireysel hak ve özgürlüklerle karşılaşılmaktadır. Bireylerin hak ve özgürlükleri de bu doğrultuda devamlı bir genişleme ve gelişim göstermektedir. Bahsi geçen gelişmeler ile meydana gelen veya gelebilecek problemlerin çözümü ile alakalı hukuksal reformlar gerçekleştirilmektedir. Bu reformların bir neticesi olarak geliştirilmiş ve yetkileri üst düzeylere çıkartılmış Anayasa Mahkemeleri ortaya çıkmaktadır. Bahsi geçen anayasal yargının ayrılmaz bir parçası da bireysel başvuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile Kosova ve Türkiye'nin anayasal sistemlerinde bireysel başvuru ve iki ülkenin bu açıdan karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda iki ülkenin bireysel başvuru konusunda ortak özellikleri bulunduğu görülse de Kosova Anayasa Mahkemesinin Türkiye'ye göre çok geç bir tarih olan 2009'da kurulmasından dolayı bazı eksikliklerinin bulunduğu görülmektedir. Bu eksikliklerin başında da bireysel başvuru usulüyle ilgili detaylı ve süreci kapsayıcı bilgilerin yetersiz olması gelmektedir.

Anahtar kelimeler: Kosova, Türkiye, Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesi

Name of Thesis: Individual Application in the Constitutional System of Kosovo and Comparison with Turkey's Case

Prepared by: Berna KYÇYKU

ABSTRACT

As a tool from the regions in the countries in the world today, developments that are faced with rights and sacrifices are utilized. How do we evaluate individual rights and freedoms? In order to learn about the bet, trainings coming from the school or about your problems and reforms are carried out. It shows the courts, which have been developed as a result of these reforms and whose powers have been elevated to higher levels. The bet is submitted as an application as part of basic training. With this study, it is aimed to make constitutional application in Kosovo and Turkey and to do this maintenance in two countries. There is an event that can be encountered in one of the two events in Turkey. On this occasion, it provides an opportunity to apply in a way that is related to the procedure and the process.

Keywords: Kosovo, Turkey, İndividual Applications, Constitutional Court

ÖNSÖZ

Çalışma boyunca desteklerini benden esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hakan Sabri ÇELİKYAY'a teşekkürü bir borç bilirim. Aynı şekilde hep yanımda olan arkadaşlarıma, dostlarıma ve her zaman beni motive eden aileme teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
ŞEKİLLER ..... **vii**
KISALTMALAR ..... **viii**
GİRİŞ **1**

1. BİREYSEL BAŞVURU KAVRAMI VE FARKLI ÜLKE UYGULAMALARI ... **4**
1.1. Bireysel Başvurunun Ortaya Çıkışı 4
1.2. Bireysel Başvurunun Tarihsel Arka Planı 5
1.3. Bireysel Başvuru Usulünün işlevi 7
1.4. Bireysel Başvurunun Önemi 9
1.5. Türkiye ve Kosova'da Bireysel Başvuruya Genel Bir Bakış 11
1.5.1. Türkiye'de Bireysel Başvuru 12
1.5.1.1. Türkiye'de Bireysel Başvurunun Tarihsel Arka Planı 14
1.5.2. Kosova'da Bireysel Başvuru 19
1.5.2.1. Kosova'da Bireysel Başvurunun Tarihsel Arka Planı 22
1.5.2.1.1. 1974 Kosova SÖB Anayasası 22
1.5.2.1.2. 2008 Tarihli Kosova Anayasası 25
1.6. Farklı Ülke uygulamalarında Bireysel Başvuru 28
1.6.1. Almanya Örneği (Verfassungbeschwerde) 28
1.6.1.1. Bireysel Başvurunun Kabul Prosedürleri 29
1.6.1.2. Kararlar 30
1.6.2. İspanya Örneği (Recuso de Amparo) 31
1.6.2.1. Bireysel Başvuru Modelleri 33
1.6.2.2. Kabul Prosedürleri 34
1.6.2.3. Kararlar 35
1.6.3. Balkan Ülkelerinde Bireysel Başvuru 36
1.6.3.1. Bosna Hersek Örneği 36

1.6.3.2. Hırvatistan Örneği 37
1.6.3.3. Makedonya Örneği 39
1.6.3.4. Sırbistan Örneği 39
1.6.3.5. Slovenya Örneği 40

2. İDARİ İNCELEME VE KABUL EDİLEBİLİRLİK İNCELEMESİ AŞAMALARI 43
2.1. İdari İnceleme Aşaması 43
2.1.1. Şekil Eksiklikleri 43
2.1.2. Başvuru Süresi 47
2.1.3. İdari Ret Kararı 47
a. Eksiklik İncelemesi 47
b. Süre Aşımının İncelenmesi 48
2.1.3. Kosova ve Türkiye'de Bireysel Başvurunun İdari İnceleme Ölçütü Açısından Karşılaştırılması 49
2.2. Kabul Edilebilirlik İncelemesi 53
2.2.1. Kosova ve Türkiye'de Bireysel Başvurunun Kabul Edilebilirlik Ölçütü 54
2.2.1.1. Başvuru Yollarının Tüketilmesi 56
2.2.1.2. Bireysel Başvurunun Süresi 60
2.2.1.3. Anayasa Mahkemesi'nin Yetkisine İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri 67
2.2.2. Kosova ve Türkiye'nin Bireysel Başvurunun Kabul Edilebilirlik Ölçütü Açısından Karşılaştırılması 72

3. ESAS HAKKINDA İNCELEME AŞAMASI 77
3.1. Kosova ve Türkiye Anayasasında Bireysel Başvurunun Esas Hakkında İnceleme Ölçütü 77
3.1.1.1. Adalet Bakanlığı'na Bildirim 77
3.1.1.2. Dosya Üzerinden İnceleme Yapılması 78
3.1.1.3. Bilgi, Belge ve Delil İsteme 78
3.1.1.4. Geçici Tedbir Kararı Verilebilmesi 79
3.1.1.5. Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususların İncelenememesi 79
3.1.1.6. Başvuruların İncelenmesinde Uyulması Gereken Usul Kuralları 80

3.2. Kosova ve Türkiye'nin Bireysel Başvuru Usulünün Esas Hakkında İnceleme Ölçütü Açısından Karşılaştırılması 82

SONUÇ VE ÖNERİLER 91

KAYNAKÇA 94

ŞEKİLLER

Şekil 1. Yıllara göre yapılan ve sonuçlandırılan bireysel başvuru sayısı.....89

Şekil 2. Sonuçlandırılan başvuruların karar türüne göre dağılımı 90

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi (Türkiye)
BM	: Birleşmiş Milletler
KAYM	: Kosova Anayasa Mahkemesi
KÖBM	: Kosova Özerk Bölgesi ve Metohija
LAP	: Kosova İdari Usul Kanunu
SÖB	: Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UYAP	: Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi
YSFC	: Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale

GİRİŞ

Günümüzde çoğu gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması demokrasinin bir gereği haline gelmiştir. Ayrıca bireysel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişlemektedir. Hukuk alanını genişletmeye yönelik bu çabalar sonucunda kurallar ve güncellemeler yapılmaktadır. Ayrıca modern hukukta ortaya çıkan sorunlarla bağlantılı olarak, sorunların çözümü için de hukuki alanda reformlar yapılmaktadır. Bunların bir sonucu olarak geliştirilmiş ve yetkileri artırılmış Anayasa Mahkemeleri ortaya çıkmaktadır. Yaşanan olay veya durumlardan sonra ülkeler Anayasa Mahkemelerine daha çok önem vermektedir. Anayasal yargının ayrılmaz bir parçası günümüzde bireysel başvurulardır. Ülkelerin esas hedeflerinin bir tanesi de "esas özgürlük ve hakların sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile örtüşmeyecek şekilde kısıtlayan politik, iktisadi ve sosyal engelleri kaldırılması" olarak görüldüğünden, kamu gücü tarafından bu özgürlüklerin ihlalinin önüne geçilmesi, temel hak ve özgürlüklerin ihlallerinin ortadan kaldırılması veya bu ihlallerin cezalandırılması, insan haklarına saygılı bir hukuk devletinin esas hedef ve sorumlulukları arasındadır. Türkiye'de bireysel başvuru mekanizması 12 Eylül 2011 tarihinde kabul edilmiş olan anayasa değişikliği ile oluşturulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 2. maddesinde, ülkenin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olduğu, başlangıçta belirlenen temel ilkelere dayalı, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, barışçıl bir devlet olduğunu ifadeleri geçmektedir. Yine Anayasa'nın 5. Maddesi doğrultusunda, devletin temel amaç ve görevleri arasında "bireyin temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayan siyasi, ekonomik ve sosyal engelleri sosyal devletle bağdaşmayacak şekilde kaldırma, hak ve adalet ilkelerinin yanı sıra insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlamak olduğu belirtilmiştir. 2011'de yapılan değişiklikle bireysel başvurunun anayasal sisteme dahil edilmesi bu maddelerin bir sonucudur. Bu durum Türk anayasa hukukunda bireysel başvurunun benimsenmesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın 2. ve 5. maddelerinde yer alan ilkelerin daha da güçlendirilmesi yönünde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

Bireysel başvuru aynı zamanda birçok ülke anayasasının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. Latin Amerika ve Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde birçok ülke tarafından benimsenen bireysel başvuru kurumu, çoğu Balkan ülkesinde, kabul edilmiş ve işletilmektedir. Konuya Şubat 2009'da kurulan ve aynı yılın Eylül ayında göreve başlayan Kosova Anayasa Mahkemesi gibi bir mahkeme için meseleleri ve uygulamaları tartışmak gerçekten zordur. Kosova 17.02.2009'da bağımsızlığını ilan edeceği tarihe giden süreçte 26.03.2007 tarihinde hazırlanan Ahtisaari Planı'ndan yola çıkarak yeni devlet kurumlarını meydana getirme girişimine başlamıştır. Anayasa Mahkemesi bahsi geçen kurumların arasındadır. Kosova Anayasa Mahkemesinin en büyük özelliklerinden birisi de bireysel başvuru hakkıdır. Kosova vatandaşları, tanık oldukları davalardaki yaygın yolsuzluk nedeniyle genel mahkemelerin verdiği kararlara karşı yeni kurulan Kosova Anayasa Mahkemesi'ne başvurmayı tercih etmektedir. Kosova Anayasa Mahkemesi, vatandaşlar tarafından adalet yönetiminde daha profesyonel ve yetkili bir mahkeme olarak görülmektedir. Bu nedenle, genel yargı mahkemelerinin kararlarına karşı Kosova Anayasa Mahkemesine vatandaşlar tarafından çok sayıda şikâyette bulunulmaktadır.

Bu kapsamda bu çalışmanın konusu da bir taraftan Anayasa Mahkemeleri olurken diğer taraftan Anayasal yargının ayrılmaz bir parçası olan günümüzdeki "Bireysel Başvuru" kurumudur. Bu bağlamda ülkelerdeki bireysel başvuru mekanizmasının nasıl bir işlevi olduğu, bu durumun önemi de her geçen gün gerek hukuk alanındaki pratiklerde gerekse de literatürde sıkça ele alınmaktadır. Literatüre ulaşılabildiği kadarıyla; Kosova Anayasa Mahkemesi ile Türkiye Anayasa Mahkemesi arasında "Bireysel Başvuru" açısından bir karşılaştırma yapılmamıştır. Bu anlamda Kosova ve Türkiye Anayasa Mahkemelerinde "Bireysel Başvuru" mekanizmasının karşılaştırılması amacıyla yapılacak olan bir çalışma, literatüre bir katkı sunacağı düşünülebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; Kosova Anayasa Mahkemesi'nde ve Türkiye Anayasa Mahkemesi'nde "Bireysel Başvuru" mekanizmasını karşılaştırmaktır. Çalışma da belirlenen bu amaç aynı zamanda çalışmanın hem özgünlüğünü hem de kapsamını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırma üç bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde bireysel başvurunun ortaya çıkışı ve tarihsel arka planı verilmiştir. Bireysel başvuru usulünün işlevi ve önemi ele alınarak hem Kosova'da hem Türkiye'de hem de farklı ülke uygulamalarında bireysel başvuru mekanizmasına yönelik bilgiler verilmiştir. Çalışmanın 2. bölümünde; Kosova'da bireysel başvurunun arka planı verilirken, hem 1974 hem 2008 Anayasası "Bireysel Başvuru" bağlamında ele alınmıştır. Aynı zamanda Kosova'nın tarihsel arka planına ve siyasi durumlarının bu hukuki süreçlere nasıl etkiler yaptığına da değinilmiştir. Ardından Türkiye Anayasası'nda bireysel başvurunun arka planı ve tarihsel gelişimi ele alınmış ve günümüzdeki hali değerlendirilmiştir. Daha sonra; Kosova ve Türkiye Anayasası'nda bireysel başvurunun "kabul edilebilirlik" ölçütü, Kosova ve Türkiye Anayasası'nda bireysel başvurunun "idari inceleme" ölçütü ve Kosova ve Türkiye Anayasasında bireysel başvurunun "esas hakkında inceleme" ölçütü geniş bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın 3. bölümünde ise; Kosova ve Türkiye Anayasa Mahkemesi'ndeki bireysel başvuru; "kabul edilebilirlik", "idari inceleme" ve "esas hakkında inceleme" ölçütleri bağlamında karşılaştırılmıştır. Bu ölçütler ışığında yapılan karşılaştırmalar araştırmanın sonuç kısmında değerlendirilerek çalışma önerilerle sonuçlandırılmıştır.

1. BİREYSEL BAŞVURU KAVRAMI VE FARKLI ÜLKE UYGULAMALARI

Bu bölümde ilk olarak, genel hatlarıyla çalışma boyunca kullanılacak olan bireysel başvuru olgusunun nasıl ortaya çıktığı ele alınacaktır. Ardından bireysel başvuru usulü ve işlevleri aktarılacaktır. Ayrıca; başta Türkiye ve Kosova olmak üzere farklı ülke uygulamalarında bireysel başvuru uygulamaları ele alınacaktır.

1.1. Bireysel Başvurunun Ortaya Çıkışı

Bir hukuk devleti olabilme idealinde olabilmek ilk olarak özgürlük ve hakları tanımanın ve muhafaza etmenin en iyi seviyede gerçekleşmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu anlamda hak ve özgürlükleri muhafaza etmenin var olabilmesi doğrultusunda hak ve özürlülüklerin zait hukukta geçerli olması gereksinimi bulunmaktadır ki bunun demokrasinin muhafaza edilmesi doğrultusunda da gerekliliğiyle tarihsel süreçte karşılaşılmaktadır. Bahsi geçen durum, hak ve özgürlüklerin muhafaza edilmesi doğrultusunda mahkemeye başvurma hakkının Anayasa'da tanınması ile sınırlı değildir. Ayrıca bu durumdan dolayı, Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) iktidar yetkisine sahip olanlara karşı temel haklar ve özgürlükleri koruyup gözetme görevi de yüklemiştir[1].

Bahsi geçen doğrultuda tanınan haklardan biri de anayasa şikâyeti; Türkiye sistemindeki ismi ile bireysel başvuru şeklinde karşılaşılmaktadır. Bireysel başvuru yolu birey hak ve özgürlüklerinin muhafaza edilmesi bu durumla alakalı ihlallerin ve neticelerin kaldırılmasından mühim bir rol oynamaktadır.

Uzun süren hak ve özgürlükler mücadelesinin bir sonucu olarak, genel yargı organlarının yaptığı kanunilik denetimine ek olarak, Anayasa Mahkemesi'nin uyguladığı anayasaya uygunluk denetimi hak ve özgürlüklerin daha fazla korunmasını sağlamıştır. Dolayısıyla hakların muhafaza edilmesi bakımından bu hakların yalnızca

---

[1] Burcu Ilgın, *Anayasa Yargısı Bireysel Başvuru Yolunda Kişilik Haklarının Korunması*, (Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2021, s. 97.

Anayasa'da sayılması yeterli olmamakta, bu hak ve özgürlükleri haklar temelinde koruyacak mekanizmalara da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu aygıtlardan biri de Almanya alan yazınını izleyenlerin "anayasa şikayeti" olarak adlandırdıkları ve Anayasamızda ve 6216 sayılı Kanun'la yer bulan bireysel başvurudur.[2]. Bireysel başvuru yolu, hukukun üstünlüğünün temeli olan yargı güvencesi ilkesinin taçlanması ve vatandaşlar tarafından Anayasa'yı korumanın bir yolu olarak kabul edilmektedir. [3] Çalışmanın sonraki başlıklarında bireysel başvurunun tarihsel arka planı ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır

1.2. Bireysel Başvurunun Tarihsel Arka Planı

Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasal yargının ilk ortaya çıktığı yer olduğu ve 1945'ten evvel bahsi geçen sistemi kabullenen 4 devletin (Amerika Birkeliş Debletleri, Avusturya, İsviçre, İrlanda) olduğu karşımıza çıkmaktadır. İkinci dünya savaşından sonra faşizmden ve diktatör rejimlerden kurtulan Almanya ve İtalya, bu sürecin ardından demokratikleşen İspanya, Portekiz ve Yunanistan, daha sonraysa Orta ve Doğu Avrupa anayasa yargısının varlığını kabul ederek bu kurumu anayasal düzenin esası şeklinde kabul etmişlerdir.[4]

Avrupa Konseyi'nin danışma organı ve anayasa ile alakalı hususlarda danışma organı olarak faaliyetlerini sürdüren Venedik Komisyonu'nca, anayasa yargısından ayrılamaz bir parça şeklinde görülen bireysel başvuru aygıtının iyi bilinen örnekleri Almanya'da "Verfassungsbeschwerde" ve İspanya'daki "recurso de amparó" kurumlarıdır. Bunun yanı sıra tüm devletler, kendi iç hukuk sistemlerine uygunluk ve bütünlüğüne dikkat ederek çeşitli usullere yönelik bireysel başvuru veya benzeri

---

[2] Cem Duran Uzun, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) beklentiler ve Riskler", 2012, *Seta Analiz (50)*, 1-25. s. 6.

[3] Rudolf Mellinghof, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti", *Anayasa Yargısı*, 25(1), Ankara 2009, s. 32.

[4] Burcu Ilgın, *a.g.e.* s. 99.

anayasal şikâyetleri kabul etmekte ve siyasi tercihleri çerçevesinde kurumların yapısını belirlemektedir.[5]

Bugün hala kullanılan bireysel başvuru, neredeyse son biçimini Almanya'da almış ve ilk olarak da yine Almanya'da ortaya çıkmıştır. Almanca "Verfassungsbeschwerde" olarak bilinen bireysel başvuru ya da Anayasa şikâyeti kavramı, çoğu Avrupa ülkesi tarafından benimsenmiş ve Anayasa Mahkemesi'nde yer almıştır[6].

Almanya devletinin demokratik anlamda ilk anayasası olarak kabul edilen ilk Paul Kilisesi Anayasası 1849 yılında Frankfurt'ta bulunan Paul Kilisesi'nde kabul edilmiştir. Kabul edilen bu Anayasa ile vatandaşların teminat altına alınan haklarının ihlal edilmesi durumunda İmparatorluk Mahkemesi'ne başvuru hakkı tanınmıştır. Bu durum bireysel başvurunun öncülerinden biridir. Bir başka öncüsü de Bavyera Anayasası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen Anayasa doğrultusunda kamu kurumlarında çeşitli nedenlerden dolayı hak ihlali yaşadığı fikrinde olan bireyler BDM'ne başvuru hakkına sahip olmuştur. Lakin bireysel başvuruyla alakalı ilk düzenlemeye Anayasadan ziyade, FAM Hakkında Kanun'da rastlanılmaktadır. Bu aşamalardan sonra bireysel başvurunun ulaşmış olduğu başarı, bu usulün 1969'da Anayasaya da alınmasını sağlamıştır[7]. Almanya'da uygulanan bireysel başvuru usulünde, sübjektif başvuru koşulları (başvuru hakkı, "hak sahibi olma" koşulu), şikâyet hususu ve FAM'ın gerçekleştireceği kontrolün kapsamı (Anayasa'nın 2. Maddesinin 1. Fıkrası ve Objektif Anayasaya Uygunluk Denetimi, Anayasa Yargısı ve Diğer Yargı Kolları) oldukça önemlidir[8].

---

[5] Ece Göztepe, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi*, Sayı 95, Ankara 2011, 13-40. s. 16.

[6] Winfried KLuth, *Grundrechte Inklusive Recht der Verfassungsbeschwerde und Fallbearbeitungen*, Baskı 4, Halle 2017, s. 83.

[7] Rudolf Mellinghof, *a.g.m.*, s. 31.

[8] Rudolf Mellinghof, *a.g.m.*, s. 34.

Almanya'da kullanılan bireysel başvuru usulü, pek çok Avrupa ülkesine örnek teşkil etmiş olsa da her ülke kendi hukuk düzeninin özelliklerine göre uyarlamalar yapmış ve kendi bireysel başvuru usulünü oluşturmuştur[9].

Bireysel başvuru Türkiye'de de hem 1961 Anayasası hazırlık döneminde hem de 1982 Anayasasının hazırlanma evresinde tartışılmış ancak kabul edilmemiştir. Türkiye'de bireysel başvuru 2010 yılının eylül ayında gerçekleşen referandumla madde 148'e getirilen düzenlemeyle yürürlüğe sokularak 23 Eylül 2012'de fiilen başlamıştır. Bu değişikliğin getirilmesindeki temel amacın ise; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) ülkemiz aleyhinde oldukça fazla başvuruya rastlanılması ve bahsi geçen başvuruların alt düzeylere indirilmesi olduğu söylenebilir. Öte yandan ülkemizde de bahsi geçen kurumun mevcudiyeti tartışılmaktayken Yüksek Mahkeme üyeleri, bahsi geçen başvuru yoluyla kendilerine müdahalede bulunulduğunu Anayasa Mahkemesi tarafından kendileri üzerinde bir temyiz mercii kurulduğunu ve bahsi geçen durumun hukuk sistemimize aykırılık meydana getirildiğinin altını çizerek eleştirmişlerdir. Lakin anayaAnayasa Mahkemesi, ilk derece mahkemelerinin insan haklarının anlaşılması ve yorumlanmasındaki hatalarla ilgilenmemektedir. Aynı şekilde usulle ilgili meselelerle ilgilenen Anayasa Mahkemesi de istinaf gibi bir organ değil, bir davayı anayasa hukuku açısından değerlendiren bir kurumdur.[10]

Bireysel başvurunun ne olduğu ve tarihsel arka planından sonra çalışmanın sonraki başlığında bireysel başvuru işlevleri ele alınmaktadır.

1.3. Bireysel Başvuru Usulünün işlevi

Bireysel başvuru, kamu otoritesinin eylemlerine yöneliktir. Bireysel başvuru, 'basit yasal hukuk' olarak isimlendirilen hukukun uygulanması olan sözde ihtisas yargı yetkisini de içermektedir.[11]

---

[9] Winfried KLuth, *a.g.e.*, s. 87.

[10] Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasa Yargısı*, Ankara 2020, Yetkin Yayıncılık. s. 357.

[11] Winfried KLuth, *a.g.e.*, s. 95.

Bireysel başvuru usulünün konusu ise yargı yetkisine göre değişiklik göstermektedir. Bir kamu kuruluşunun kararlarına karşı yargısal bir süreç tarafından müdahalede bulunulursa, davanın kendisine veya hukuka uygunluğunu değerlendiren bir yargı işlemine karşı bireysel başvuru yapılabilir. Böyle bir durumda, son karar ve esas egemenlik işlemi bireysel başvurunun konusu olmaktadır. Bu, genel ve özel idari yargıya ilişkin hükümlerde ortaya çıkmaktadır.

Hukuk davalarında, ceza davalarında ve kararlarında olduğu gibi, bir kamu makamının bir eylemi ilk kez bir mahkeme tarafından belirlenirse, bireysel başvurunun konusu yalnızca bir mahkeme kararıdır. Bireysel başvuru her şeyden önce kesinlikle tartışılmaz ve öznel bir yasal koruma işlevi görür. Ancak, bireysel başvurunun nesnel hukuki koruma işlevlerini yerine getirip getiremeyeceği ve bu hukuki koruma işlevlerini ne ölçüde yerine getireceği tartışmalı bir konudur. Bu tartışmalı durumla ilgili literatürde çok farklı görüşler bulunmaktadır.[12]

Bir bakış açısına göre, bireysel başvuru sadece bireysel hakları korumaya hizmet etmez. Aynı zamanda nesnel bir yasal koruma işlevi de yerine getirilmektedir. Literatürde önemli bir çoğunluk tarafından desteklenen farklı bir görüş ise Federal Anayasa Mahkemesi tarafından öne sürülmektedir. Federal Anayasa Mahkemesine göre, bireysel yasal korumaya ek olarak, bireysel başvuru prosedürünün bir başka işlevi de nesnel anayasa hukukunun korunması, yorumlanmasıdır. Dolayısıyla bireysel başvuru objektif bir Anayasa hukukuna ait özel bir çözüm yolu olarak ifade edilir. [13]

Venedik Komisyonu tarafından elliden fazla ülkede bireysel başvuru prosedürlerinin etkinliğine ilişkin 2010 yılında yapılan bir araştırmada, iki tür bireysel başvuru usulü olduğu sonucuna varılmıştır [14];

---

[12] Mavcic Arne Marjan, "Individual Complaint as a Domestic Remedy to be Exhausted or Effective Within The Meaning of the ECHR", *Comparative and Slovenian Aspect*, 2011. s. 3.

[13] Arne Marjan Mavcic, *a.g.m.*, s. 4.

[14] Mohamad Faiz Pan, "A Prospect and Challenges for Adopting Constitutional Complaint and Constitutional Question in the Indonesian Constitutional Court", *Constitutional Review*, 2(1), Avustralya 2016, s. 128.

- Bireyin yasanın anayasaya aykırılığı temelinde temel hakların ihlaline itiraz etmesine izin veren normatif bireysel başvuru usulü,

- Bireyin temel hakların ihlaline karşı yalnızca yasanın anayasaya aykırılığı nedeniyle değil, aynı zamanda diğer olağan mahkemelerin ve yüksek mahkemelerin anayasaya aykırı kararları temelinde de temyize gitmesini sağlayan tam bireysel başvuru usulü.

Bireysel başvuru usulü hem bireysel hem de nesnel Anayasa Hukukunun korunmasına hizmet etmektedir. Bu yönüyle ikili bir işlevsellikten söz edilmektedir. İkili işlev, başvuranın tasarruf yetkisini etkileyebilmektedir. Temel haklar devlet ve toplum için esas bir hukuk düzeni olarak görülmektedir. Bu nedenle, sadece devlet ve vatandaş arasındaki hukuki ilişkileri şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal iç ilişkilerde de insan özgürlüğüne yönelik tehditleri bir noktaya kadar azaltma hedefini amaçlamaktadır. Temel haklar yalnızca bir kıyaslama olarak değil, aynı zamanda bir koruma hakkının temeli olarak da etkinleştirilmektedir. Bu nedenle temel haklar, yalnızca devleti 'uzakta' tutma hedefini temel hakların savunma işlevi olarak görmemektedir. Bunun yanı sıra, diğer özel kişilerin içinde bulunduğu tehlikeleri de önleme amacı taşımaktadır[15].

1.4. Bireysel Başvurunun Önemi

Anayasal hakların korunması, anayasal yargılamanın meşruiyetinin temel dayanağı olarak nitelendirilmiştir. Bireysel başvuru ya da Anayasa şikâyeti, Anayasa Mahkemesinin kamu makamlarının faaliyetlerini incelemesi ve bireylerin anayasal olarak güvence altına alınan haklarına yönelik ihlalleri telafi etmesi için bir araçtır. Anayasa Mahkemesinin eylemleri anayasal denetime tabii olan kamu otoriteleri arasındaki ilişkilerde gerilime neden olsa dahi bireysel başvuru kurumu merkezileştirilmiş adli inceleme modelini ve Anayasa Mahkemesinin temel hakların etkili bir şekilde korunmasına katkıda bulunma potansiyelini önemli ölçüde artıran

[15] Arne Marjan Mavcic, *a.g.m.*, s. 5.

değerli bir katkı olduğunu göstermiştir. Öte yandan bireysel başvuru usulünün özellikleri aşağıdaki gibi sırlanmaktadır:[16]

- Anayasal hakların ihlaline karşı yasal çözümler sunması,
- Diğer yasal konuları değil, yalnızca bir eylemin anayasal konularını inceleyen ayrı bir süreç içermesi,
- Bu eylemlerin doğrudan etkilenen kişiler tarafından sunulabilmesi,
- Bireysel başvuruya karar veren mahkemenin mağdurların haklarını iade etme yetkisinin bulunmasıdır.

Bireysel başvuru, ancak mevcut tüm yasal yolların yargı süreci yoluyla yerine getirilmesinin ardından veya bu yolların tüketilmesi halinde Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilebilir. Bunun yanı sıra bireysel başvuruda, Anayasa ihlallerini düzeltmek veya önlemek için tüm olanaklar kullanılmaktadır. Bu aynı zamanda bireysel başvuru usulünün ikincilliği olarak da tanımlanmaktadır.

Bireysel başvuru, insan haklarının korunmasını sağlamak için Anayasa Mahkemesinin kullanımına sunulan önemli bir araçtır. Etkin bir şekilde uygulandığında, temel hak ve özgürlüklere saygının güçlendirilmesine katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Bireylere hak ihlallerinden dolayı tazminat alma imkânı tanıması ve ayrıca gelecekte devlet yetkilileri tarafından yetkinin kötüye kullanılmasını önlemenin bir yolu olarak görülmektedir. Siyasi kültürün oluşumuna, sivil toplumun gelişmesine, bireylerin anayasal hakları ve mevcut anayasal çerçeve kapsamında kamu otoritelerine yüklenen yetki ve yükümlülükler konusunda bilinçlendirilmesine önemli katkı sağlamaktadır[17].

Uzun yıllar boyunca baskıcı veya dikta rejimler altında yaşamak, toplumun algıları ve anlayışları üzerinde önemli bir etki bırakmaktadır. Mevcut kurala karşı herhangi bir protestonun bastırılması, toplumu "korkulu ve uyumlu" hale getirir ve

---

[16] Winfried KLuth, *a.g.e.*, s. 127.

[17] Dewa Gede Palguna, "Constitutional Complaint and the Protection of Citizens the Constitutional Rights", *Constitutional Review*, 3(1), Avustralya 2017.

yıllarca geliştirilen bu düşünce tarzını değiştirmek kolay olmamaktadır. Ancak tüm bunlara rağmen, Anayasa Mahkemesinin kurulması ve bireysel başvuru yetkisinin anayasa mahkemelerine verilmesi, ülkeler için otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecinde de önemli bir yere sahip olmaktadır[18].

Olağan yargı sisteminden ayrı ve bireysel şikâyetleri görme yetkisine sahip Anayasa Mahkemesinin kurulması, söz konusu ülkelerin totaliter rejimi yıktıktan sonra attığı ilk adımlardan biridir. Toplumun aktif katılımı, bu mekanizmanın başarısının ön koşullarından biri olmaktadır. Yeni sisteme kamuoyunun güvenini ve kabulünü sağlamak için Anayasa Mahkemesinin hakların korunmasını amaçlayan bağımsız ve tarafsız bir kurum olduğunu göstermek de ayrı bir öneme sahip olmaktadır[19].

Bireysel başvuru; vatandaşlara, yasa ile güvence altına alınan temel haklarını ihlal edebilecek herhangi bir kamu otoritesi eylemine karşı Anayasa Mahkemesinden yasal koruma talep etme fırsatı vermektedir. Bu hukuki koruma imkânı, etkili uygulama imkânını mümkün kılarak, kanunun 1. Maddesi, 3. fıkrasında belirtildiği gibi, tüm devlet yetkisinin temel haklara kavuşmasını sağlamaktadır. Bireysel başvuru, özellikle temel hakların gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Çünkü sadece anayasa yargısı yasama gücünü kontrol edebilir. Ayrıca, bir vatandaşın, bireysel başvurular ve bireysel beyanlar sonucunda meclis yasama meclisi önündeki konumunu güçlendirebilir.[20] Bunların dışında bireysel başvuru, demokratik unsurlara karşı hukukun üstünlüğünü güçlendirmektedir.

1.5. Türkiye ve Kosova'da Bireysel Başvuruya Genel Bir Bakış

Bu çalışmanın konusu ve amacı çerçevesinde, bireysel başvuru mekanizmasının kurumsal olgusu bu başlık altında detaylı olarak ele alınacaktır.

---

[18] Jutta Limbach, "The Role of the Federal Constitutional Court", *SMU L. Rev.*, 53, 2000.

[19] Benda Klein, *Verfassungsprozessrecht*, Baskı 4, Müller 2020, s. 186.

[20] Winfried KLuth, *a.g.e.*, s. 138.

Ancak diğer ülkelerin uygulamalarına geçmeden önce Türkiye ve Kosova'da bireysel başvurunun ana alanlarını özetlemek yerinde olacaktır.

1.5.1. Türkiye'de Bireysel Başvuru

Türkiye'de bireysel başvuru (anayasa şikâyeti) mekanizması 12 Eylül 2011 tarihinde kabul edilmiş olan anayasa değişikliği ile oluşturulmuştur.

1982 yılında yürürlüğe giren Anayasanın 2. maddesi TC halkının huzuru, millî birlik ve eşitlik anlayışı doğrultusunda, birey hak ve özürlülüklerine saygılı, Atatürk milliyetçiliği kapsamında ilk olarak belirtilen esas ilkeleri baz alan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirtmektedir Yine Anayasanın 5. Maddesi doğrultusunda devletin esas görev ve yükümlülükleri içerisinde "bireyin esas özgürlük ve haklarını, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile örtüşmeyecek şekilde kısıtlayan politik, iktisadi ve sosyal engellerin üstesinden gelmeye, bireyin maddî ve manevî mevcudiyetinin gelişmesi doğrultusunda gereken koşulları meydana getirmeye çalışmak" sayılmıştır[21]. 2011'de yapılan bu değişiklik ve kabul edilen bireysel başvuru bu maddelerden hareketle oluşturulmuştur. Çünkü ülkenin hedeflerinden bir tanesi de esas özgürlük ve hakları sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleri ile örtüşmeyecek şekilde kısıtlayan politik, iktisadi ve toplumlar engellerin üstesinden gelmektedir. Özgürlük ve hakların en başta kamu kuvveti tarafından ihlal edilmesinin önüne geçmek, esas özgürlük ve hakların ihlallerine son vermek ya da bahsi geçen ihlalleri müeyyideye bağlamaktır. Bu durum "insan haklarına saygılı" bir "hukuk devletinin" esas hedef ve görevleri olarak görülmektedir.

Bahsi geçen sebep ile anayasa yargısı hukukunda "bireysel başvuru" yolunun kabullenilmesi Anayasanın 2. ve 5. Maddesi doğrultusunda daha da kuvvetlendirilmesi doğrultusunda mühim bir adım şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kişisel

---

[21] Öykü Gizem Aydın, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2011, cilt: XV, Sayı: 4: 121-171. s. 122.

başvuru yolu, birçok uygar devlette anayasa yargısının ayrılmaz bir parçası şeklinde karşımıza çıkmaktadır. [22]

Anayasal yargının üstlendiği esas yükümlülük, yasamanın tasarruflarına karşı bireylerin sahip olduğu esas hak ve özgürlüklerin yargı organı aracılığı ile muhafaza edilmesini sağlamaktır. Bahsi geçen nedenle Anayasa mahkemesinin bahsi geçen fonksiyonu yürütebilmesi doğrultusunda belirtilen hususlardan bir tanesi de bireylerin özgürlük ve haklarının ihlallerine karşı direkt olarak başvuru olanağına sahip olmaları olarak karşımıza çıkmaktadır [23].

Türkiye'de bireysel başvuru mekanizması ile ilgili konunun mevzuat kapsamındaki yansımalarına ve nasıl ifade edildiğine burada kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Anayasa şikâyeti olarak da ifade edilen bireysel başvuru yolu, temel hak ve hürriyetleri ihlal edilen bireylerin olağan başvuru yollarını tükettikten sonra, Anayasa Mahkemesine başvurmaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanya, Avusturya, İspanya gibi bir takım devletlerde var olan böyle bir başvuru yolu, ülkemizde de 12 Eylül 2010 tarihli referandumla güvenoyu alan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği öncesinde bulunmamaktaydı. Dolaysıyla bireysel başvuru yolu 5982 sayılı Kanunun getirdiği bir yeniliktir. Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar 30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir. Türkiye'de 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren bireysel başvuru yapılabilmektedir[24].

[22] Öykü Gizem Aydın, *a.g.m.,* s. 123.

[23] İbrahim Özden Kabaoğlu, *Özgürlükler Hukuku 1: İnsan Genel Kuramına Giriş*, Ankara 2013, İmge Kitabevi Yayınları. s. 136.

[24] Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa 2019, Ekin Basım Yayın Dağıtım. s. 377.

30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Dördüncü kısmın 4. bölümünde yer alan "Bireysel Başvuru Hakkı" 45. Maddede şöyle tanımlanmıştır;

> (1) Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.
> (2) İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir.
> (3) Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz.

Ayrıca 46. madde bireysel başvuru hakkına sahip olanlar ve 47. maddede ise bireysel başvuru usulüne ilişkin esaslar yer almaktadır. Aşağıda konu bağlamında bu kanuna dair daha derinlikli bir analiz yapılacaktır.

1.5.1.1. Türkiye'de Bireysel Başvurunun Tarihsel Arka Planı

Bu başlıkta Türkiye'de bireysel başvuru yolunun tanınması için yaşanan tartışmalar ve 2010 Anayasası ve 6216 sayılı Kanun'da yapılan değişikliklerle bireysel başvuru yolunun oluşturulma süreci ele alınacaktır.

1982 Anayasasında 2010 Değişikliği ve 6216 Sayılı Kanun

Bireysel başvuru hususundaki ilk tartışmalar, 1961 Anayasası taslağının görüşmeleriyle başlamıştır[25]. 1961 Anayasasında esas hak ve özgürlükleri kanun ya da

[25] Kemal Başlar, "Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma", *Demokrasi Platformu*, Sayı 2, Ankara 2005, s. 87-112.

bir kamusal işlem yolu ile ihlal edilen kişilerin, kişisel başvuru hakkına başvurarak Anayasa Mahkemesine gitmesiyle alakalı bir düzenlemeye rastlanılmamaktadır[26]. Bu doğrultuda 1961 Anayasası döneminde meydana gelen tartışmaların içeriği, bireysel başvuru mekanizmasının Türkiye Anayasa hukukunda kabulünden ziyade AYM'yee iptal davası açma hakkının bütün bireylere verilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır[27]. Lakin Anayasa'nın hazırlanma sürecinde bu konu tartışılmış olsa da Mahkeme'nin iş yükümlülüğü büyük nispette üst düzeylere çıkaracağı gerekçesi ile böyle bir düzenlemeden vazgeçildiği görülmektedir

1982 yılında kabul edilen yasanın ilk şeklinde bireysel başvuru aygıtının Anayasa'da tanımlanmamış olduğuna rastlanılmamaktadır. 1982 Anayasası'nın meydana getirildiği şartlar ve esas olarak kabul ettiği ilkelere dikkat edildiğinde bu durumun Anayasa'nın var olan anayasal düzenin demokratik olarak evirilmesinin önüne geçildiği düşünülmüştür[28]. 1982 yılından bu yana bir çok kere değişikliğe uğrayan bu anayasa devamlı şekilde yenilenme gereksinimi meydana getirmiştir. Bilhassa ülkemizin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında meydana gelen insan hakları ihlallerinin önüne geçilmesi amacı ile her defasında geçici bir yanıt şeklinde Anayasa'nın esas hak ve özgürlükler ile alakalı maddelerinin değiştirilmesine başvurulmuştur. Farklı bir söylem ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi yorumlama ve uygulama görevi bulunan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ülkemiz hakkında vermiş olduğu kararlarda rastlanan esas kıstaslar her defasında yeni bir Anayasa değişikliği olarak iç hukuk ile bütünleştirilmeye çalışılmıştır[29].

1982 yılında kabul edilen Anayasada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinden kaynaklanan birey hak ve özgürlükleri ihlallerininim önüne geçmek doğrultusunda

---

[26] Yılmaz Aliefendioğlu, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1996, s. 59.

[27] Ece Göztepe, *Anayasa Şikayeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1998, s. 124.

[28] Ece Göztepe, *a.g.e.*, s.128.

[29] Abdulkadir Karaaslan, *Anayasal Mahkemesine Bireysel Başvuruda Usul Sorunları*, (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2017.

zamanla yapılan müdahaleler tam olarak beklenen sonuçları vermemiştir. Çalışmalarda, bildirilerde ve AYM Başkanları tarafından yapılan sunumlarda bireysel başvuru mekanizmasıyla alakalı yoğun bir tartışma ortamının bilhassa 1995'li yıllarda başladığına rastlanılmaktadır. Bahsi geçen tartışmalar bağlamında, kamuoyunda ilk gündeme gelen çalışma, Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD)'nin 1998 tarihli "Yargılama Düzeninde Kalite" başlıklı rapordur[30]. Raporda, AYM'nin esas görevinin bireyin esas hak ve özgürlüklerini muhafaza etmek olduğu belirtilerek, pek çok devlette bahsi geçen hak ve özgürlüklerin kamu makamları tarafından ihlal edilmesine karşı hukuk, ceza ve idare mahkemeleri tarafından sağlanan hukuksal garantilere ek olarak, bu tarz bir ihlal konusuna rastlanıldığını ileri süren kişiye farklı yargı yollarının tüketilmesinin ardından son bir garanti şeklinde bireysel başvuruda bulunma hakkının tanınması gerektiği ifade edilmektedir. Rapor kapsamında; bireysel başvuru kurumunun asıl amacının esas bir özgürlük ya da hak olduğunun ihlal edildiğini iddia eden her kişinin direkt olarak AYM'ne başvurabilmesine imkan vermek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca raporda bir hukuk devletinde, haklarının ihlal edildiği iddiasında olan ve bununla ilişkili olarak iç hukuk yargı mercilerine başvurduğu halde bir sonuç alamayan bireylerin, nihai olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvurup haklarını arayabilecekleri vurgulanmıştır[31].

Gerek 1995 ve 2001 yılında ve gerek ise de 2004 yılında Anayasa'da esas hak ve özgürlüklerin içeriğini genişletmeyi hedefleyen değişikliklerde esas etken,[32] Kopenhag ölçütleri kapsamında esas özgürlük ve haklar hususunda duyarlı bir hukuk devleti ve demokrasi olabilme hususunda itici bir öge şeklinde kalmış olsa bile esas hak ve özgürlükler hususundaki Anayasa İnsan Hakları Mahkemesi ihlallerinin düzenli bir biçimde çoğalmaya devam ettiği görülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde bulunan ihlallerin alt düzeylere indiirlmesi ve iç hukukta

---

[30] Nurettin Çakıroğlu, *Türkiye'de Anayasa Şikayeti*, (Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019.

[31] TÜSİAD, *Yargılama Düzeninde Kalite Raporu*, İstanbul 1998.

[32] Abdullah Dinçkol, "Kopenhag Kriterlerinin Türk Pozitif Hukukuna Etkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, İstanbul 2006, s. 29.

farkındalığın üst düzeylere çıkarılması amacı ile ihlal kararları sonucunda da tekrardan yargılama usulünün kabul edildiği görülmektedir. Bahsi geçen durum ülkemizde bireysel başvuru kurumunun esaslarından birini oluşturmuştur

2007 yılında Türkiye Barolar Birliği (TBB) kamuoyuna bir Anayasa önerisi sunmuştur[33]. Bahsi geçen öneri kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çerçevesinin altının çizilmesi sürdürülmüş ve 2001 tarihli Anayasa tasarısında belirtilen iç hukuk yollarının tüketilmesi istisnalarımdan bahsedilmemiştir. Dolayısı ile, Anayasa Mahkemesine başvurudan evvel iç hukuk yollarının hepsinin denenmesi koşuluna istisna öngörülmemesi, bahsi geçen önerinin 2001 tarihli öneride rastlanan yaklaşımın gerisinde olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bireysel başvuru kurumu ile alakalı tartışmalar esnasında baro başkanları ve yüksek yargı üyeleri de bahsi geçen yargı yolunun ulusal mevzuatta tanınmasının uygun olacağının altını çizmişlerdir

TBB Başkanı 2009 yılına gelindiğimde "Türkiye'nin Anayasa Gündemi" içerikli toplumlar arası toplantıda gerçekleştirdiği konuşma kapsamında bireysel başvuru kurumunun tanınmasının, ülkemizde de yargı alanında yapılacak reformun en mühim ayağını meydana getireceğini ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde ülkemiz aleyhine açılan dava sayısında mühim azalmalara yol açacağını öne sürmüştür[34].

Bireysel Başvuru kurumunun 2010 yılında Anayasa değişikliğiyle birlikte Türkiye Anayasa hukuku sistemine girmesinden sonra kamu oyunda meydana gelen tartışmaların sonlanmadığı ve kurumun yapısıyla alakalı öneri ve eleştirilerin sürdüğü görülmektedir. Bahsi geçen çerçevede TÜSİAD'ın 2011 yılı raporu oldukça önem taşımaktadır. 2011 yılında Türkiye İş Adamları Derneği'nin hazırlattığı "Yeni Anayasanın Beş Temel Boyutu" isimli raporda, bireysel başvuruya konu olan hak ve özgürlükler ile alakalı meydana gelen tartışmalar hususunda bilgi verilmiştir. Bahsi geçen kapsamda bireysel başvuru yolunu açan düzenlemenin yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde bulunan haklar ile sınırlı olduğu, ama var olan Anayasada

[33] Ebru Karaman, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 107.

[34] Türkiye Barolar Birliği Başkanı Konuşmaları, http://eski3.barobirlik.org.tr. (29.08.2021).

bulunan esas özgürlük ve haklarının listesinin daha geniş olduğunun altı çizilerek Anayasa Şikâyetine konu olacak hakların Anayasada bulunun bütün hak ve özgürlükleri kapsayacak biçimde düzenlenmesi gerektiğine değinilmiştir. Rapor doğrultusunda bahsi geçen çalışmaya dahil olan uzmanların bir kısmıysa bireysel başvuru hakkının sosyal hakları içine alacak biçimde genişletilmesinin uygun olmayacağına dikkat çekerek başvuru hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'de bulunan haklar ile sınırlı olarak tanınması gerektiğinin altını çizmektedir.

Konuyla alakalı ilişkin bir diğer çalışmayı ise Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) yürütmüştür. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı 'nın 2011 tarihli Anayasa Komisyonu Raporu'nun Anayasa yargısı isimli kısmında, 2010 Anayasa değişikliği ile bu kurumun tanınmasının Anayasa Mahkemesinin çalışma kapasitesini etkileyeceğini ve bahsi geçen sebeple mahkemenin üye sayısının üst düzeylere çıkartılması gerektiğinin altını çizmiştir. Raporda öte yandan, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararlarının hukuka uygunluğunu teşvik etmek amacı ila bireysel başvuru mekanizmasının önderliğinde Anayasa Mahkemesi tarafından denetim altına alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı raporunda Yüksek Seçim Kurulu kararlarının bireysel başvuru kurumunun koruma alanına dâhil edilmesi önerisi, bahsi geçen kurulun kararlarının seçim hukukuyla alakalı esas hakları ihlal etme ihtimaline dikakt edildiğinde hukuk devleti açısından olumlu bir öneri olarak karşımıza çıkmaktadır [35].

2010 yılı Anayasa değişikliği referandumundan sonra bahsi geçen değişikliğin kabulü ve bireysel başvuru kurumunun Türk Anayasa hukuku sistemine girmesinin ardından, kurumun düzenlenmesi amacı ile 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bahsi geçen kanunun gerekçesi ele alındığında bireysel başvuru kurumunun ne için tanındığıyla alakalı bir gerekçeye rastlanılmamaktadır [36]. Gerekçe maddeleri, yalnızca alakalı kanunun bireysel başvuruyla alakalı 45-51. maddelerinin açıklanmasından

---

[35] TESEV Anayasa Komisyonu Raporu, *Türkiye'nin Yeni Anayasasına Doğru*, http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/turkiyenin-yeni-anayasasina-dogru.pdf (21.08.2021).

[36] 6216 sayılı Kanunun Gerekçesi, http://www.kgm.adalet.gov.tr (12.08.2021).

ibaret olarak karşımıza çıkmaktadır Bu doğrultuda yasanın gerekçesinde ilk defa Türkiye hukuk mevzuatına giren bireysel başvuru mekanizmasıyla alakalı bir ifadenin bulunmaması şüphe çekmekte en azından genel gerekçede mekanizmanın tanınmasının gerektiğine ilişkin bir açıklamanın bulunması daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Dolayısı ile, Anayasa değişikliği teklifinin gerekçesinde öne atılan Avrupa İnsan hakları mahkemesi uzanımının, bahsi geçen kanun kapsamında da geçerli olduğundan bahsedilebilir

1.5.2. Kosova'da Bireysel Başvuru

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi yolundaki süreçte 2007 tarihli Ahtisaari Planı'ndan hareket ile yeni devlet kurumlarını oluşturma sürecine başladığı görülmektedir Kosova Anayasa Mahkemesininde (KAYM) de bu yeni kurumlar arasında yerini aldığı görülmektedir. KAYM'nin altısı Kosovalı, üçü yabancı olmak sureti ile dokuz üyeden meydana gelmesi ön görülmüştür. Kosovalı üyelerin dört tanesi Kosovalı Arnavutlar, birinin Kosovalı Sırplar birinin de Kosovalı Türkler arasından belirlenmesi gerekmekte idi. Lakin bahsi geçen durum probleme yol açmıştır Nihayetinde, başlıca politik faktörler arasında sağlanan bir uzlaşmyla beraber mahkemenin Kosovalı altı üyesi 2009'un Mayıs ayında belirlenmiştir. KAYM'nin yabancı üyeleri de eş zamanlı olarak, AİHM ile yapılan istişarelerin ardından Uluslararası Sivil Temsilcilik tarafından atanmıştır. Mahkemenin dokuz üyesi 26 Haziran 2009 tarihinde Cumhurbaşkanının huzurunda yemin ederek göreve başladılar[37].

KAYM gibi, kısa bir sürede kurularak faaliyete başlayan bir mahkemenin problem ve uygulamaları üzerine tartışmanın gerçekten epey güç olduğunu

[37] Özcan Özbey, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, (Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Kocaeli 2012, s. 132. ; Enver Hasani (a), *Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: Sorunlar ve Uygulamalar*, 75-80. s. 76.

söylenebilmektedir. Mahkemenin karşı karşıya olduğu birçok soruna rastlanılmakta ve mahkemenin karara bağladığı dava sayınsın epey az olduğu görülmektedir [38].

Her ne kadar KAYM'nin yeni kurulmuş olmasından dolayı bazı sorunlar ve zorluklar bulunmakta ise de yargı yetkisi bakımından, KAYM, Balkan topraklarındaki Anayasa Mahkemeleri arasında en geniş yetki alanına sahip olanı olarak karşımıza çıkmaktadır. KAYM'nin, Alman sisteminin baz alınması ile kurulduğu görülmekte, yani esas olarak yargı dâhil olmak üzere ülkedeki bütün kamu mercilerinin her çeşit tasarrufu üzerinde yargı yetkisi bulunduğuna rastlanılmaktadır[39].

KAYM, Anayasa hukuku bakımından, sınırlayıcı olmamakla birlikte;

- *Hukuki ve anayasal normlar bağlamında her türlü soyut denetim yetkisine,*
- *Bir dava ve anlaşmazlık olması kaydıyla, Kosova'daki herhangi bir mahkeme tarafından herhangi bir zamanda başlatılabilecek somut norm denetimi yetkisine,*
- *Kosova'da merkezi devlet ile diğer kamu mercileri arasında doğan yetki çatışması üzerinde yargı yetkisine,*
- *Genel olarak yerel mercilerin haklarının merkezi mercilere karşı korunması ve anayasanın cumhurbaşkanı tarafından ihlali iddiaları üzerinde yargı yetkisine,*
- *Olağanüstü hal ilanı kararlarının, teklif edilen referandumların, onaylanmış bağlayıcı anlaşmalara karşı tadilat tasarılarının anayasaya uygunluğunun ve meclis seçimlerinin anayasaya uygunluğunun değerlendirmesi yetkisine,*

[38] Enver Hasani (a), *a.g.m.*, s. 75.

[39] Enver Hasani (b), *Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Önemli Kararlarının Bazıları Hakkında Düşünceler*, 311-361. s. 314.

— *Kosova anayasa ve hukuk düzeni içinde tüm yasal yolların tükenmesinden sonra bireysel şikâyetler üzerinde yargı yetkisine ve son olarak, kanunla belirlenebilecek diğer yargı yetkilerine sahiptir*[40].

KAYM'nin görevleri ve mahkemeye başvuru yapabilecekler şu şekilde tanımlanmıştır[41];

Anayasa Mahkemesi, Kosova Cumhuriyetinde anayasa ve yasların anayasa uygunluğunu yorumlayan nihai otoritedir. Kosova Cumhuriyeti Anayasasının 113. Maddesinin 1. fıkrasına göre KAYM, sadece yetkili taraflarca ve yasal kurallara uygun şekilde açılan davalar hakkında karar verir.

Mahkemeye başvurup dava açmaya yetkili taraflar şunlardır: 1) Kosova Meclisi, Kosova Cumhurbaşkanı, Hükümet ve Halk Avukatı, 2) Kosova Meclisi, Kosova Cumhurbaşkanı ve Hükümet, 3) Belediyeler, 4) Milletvekilleri, 5) Bireyler, 6) Mahkemeler, 7) Meclis Başkanı.

Kosova Cumhuriyeti Anayasasının, Kısım VIII'ün 113. Maddesi'nin 7. fıkrasına göre; "Yasalarla belirlenen tüm yasal yollar tükendikten sonra bireyler, kamu otoriteleri tarafından kendi bireysel hak ve özgürlükler ihlal edildiğinde dava açma haklarına sahiptirler."[42]

KAYM'ye yapılacak olan bireysel başvuruların koşulları, usulleri ve yürütülecek olan yargılama süreçleri ile ilgili olarak ayrıntılı mevzuat bulunmaktadır. Ancak bir sonraki bölümde daha ayrıntılı ve çalışmanın konusuyla ilişkili olarak Türkiye Anayasa Mahkemesi'yle mukayesesi yapılırken bu konu üzerinde durulacaktır.

Bireysel başvurunun ortaya çıkışı, tarihsel arka planı, işlevi ve önemiyle ile birlikte Türkiye ve Kosova'daki bireysel başvuru hakkında genel bilgiler verildikten

---

[40] Enver Hasani (b), *a.g.m.*, s.s. 315-316.

[41] https://gjk-ks.org/tr/anayasa-mahkemesi/mahkemenin-yapisi/kompetencat/#nav-id (18. 08. 2021).

[42] https://gjk-ks.org/tr/anayasa-mahkemesi/baza-ligjore/#nav-id (18. 08. 2021).

sonra; çalışmanın sonraki başlığında bireysel başvurunun Kosova'daki tarihsel arka planına yer verilecektir.

1.5.2.1. Kosova'da Bireysel Başvurunun Tarihsel Arka Planı

Bu bölümde Kosova Anayasa Mahkemesi'ndeki bireysel başvuru hakkının tarihsel arka planına ve süreç içerisindeki değişimine yer verilecektir. Bunun için önce kısaca Kosova Anayasası'nın tarihine değinildikten sonra bireysel başvuru mekanizmasına bakmak gerekmektedir. Ancak, bu tarihsel arka plana bakılırken dikkat edilmesi gereken bir nokta bulunmaktadır. Bu nokta şu şekilde ifade edilebilir; Kosova 2008'de bağımsızlığını ilan etmeden önce, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) içinde Kosova Özerk Bölgesi olarak kendi Anayasası'na sahip bulunmaktaydı. Bundan dolayı Kosova'nın YSFC döneminde Sırbistan'ın Özerk bir bölgesi olarak uyguladığı 1974 Anayasası'na değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda başta 1974 Kosova Sosyalist Özerk Bölgesi (SÖB) Anayasası, ardından 2008'de bağımsızlığını ilan eden ve uygulamaya konulan Kosova 2008 Anayasası'nın Tarihsel arka planı üzerinde durulacaktır.

1.5.2.1.1. 1974 Kosova SÖB Anayasası

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 31 Ocak 1946'da kabul edilen Federal Yugoslavya Halk Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası ile Kosova, Sırbistan içinde "Kosova Özerk Bölgesi ve Metohija (KÖBM)" olarak adlandırılan özerk bir bölgesel-idari birim olarak tanımlanmıştır[43]. Bu dönemde Kosova, Voyvodina'nın sahip olduğu bir eyalet statüsüne sahip bulunmamaktaydı. Bu durum, ekonomik ve sosyal sorunlara sebebiyet vermiştir. Kosova 1963 tarihli yeni Yugoslavya Anayasası sayesinde "özerk" statüsüne kavuşmuştur[44].

---

[43] Sabile Keçmezi Basha, "Kosova 1945-1990 Veshtrim Historiko-Politik", Yayın Qendra e Studimeve Albanologjike, 2016, s. 112.

[44] Kosova/Serbia, "Kushtetuta e Krahines Socialiste Autonome te Kosoves:me Ligjin Kushtetues per Zbatimin e Kushtetutes se Krahines Socialiste Autonome te Kosoves", Rilindja Yayınları, Prishtine 1974, s. 42

1967-1972 Anayasa değişiklikleri ile federasyonun cumhuriyetler ve vilayetlerle ilişkilerinde önemli bir reform yapılmış, federal merkez ile onu oluşturan birimler arasında devlet işlevlerinin paylaşımı yapılmıştır[45]. Ancak, kabul edilen değişiklikler anayasal sistemin yalnızca bazı alanlarında olmuştur. Bu nedenle, yapılan bu değişiklikler en başından itibaren üstesinden gelinemeyecek zorluklara yol açmıştır. Bu zorlukların temel çözümleri için, Nisan 1973'te, Cumhuriyet ve Vilayetlerin Meclislerinin onayı ile Koordinasyon Komisyonu ve mevcut Anayasal İşleri Komisyonu birlikte çalışmaya başlamıştır. Temmuz 1973'te tartışmaya sunulan YSFC yeni anayasasını tasarlamayı başarmıştır[46]. Ayrıca, Cumhuriyetçi ve Eyalet Anayasa Taslakları da kamuoyunda tartışılmaya sunulmuştur.

Altı aydan fazla süren tartışmalardan sonra, Federal Meclis 21 Şubat 1974'te YSFC'nin yeni anayasasını kabul etmiş ve birkaç gün sonra ise her Cumhuriyet Meclisi ve Özerk Eyaletler kendi Anayasalarını kabul etmiştir[47]. Sırbistan'ın Sırbistan Cumhuriyet Anayasası 25 Şubat'ta ve Kosova SÖB Anayasası 28 Şubat 1974'te kabul edilmiştir. Bu, Kosova SÖB'nin ilk Anayasası olarak tarihteki yerini almıştır[48].

Federal Anayasa, Kosova SÖB'sini federasyonun anayasasına doğrudan bir katılımcı olarak tanımlamıştır. 1974 YSFC Anayasasında, Cumhuriyetlerin ve Eyaletlerin federal organlarda eşitlik kurumuna göre katılımı ve kurum aracılığıyla karar alma hem ilkesel hem de normatif açıdan onaylanmıştır.[49] Belirli maddeler, federasyonun çeşitli organlarında Cumhuriyetler ve Özerk Eyaletler kurma

---

[45] Ramadan Shkodra, Pozita *kushtetuese e Kosovës në Federatën Jugosllave gjatë viteve 1946-1974*, 2013.

[46] Sedat Sahitaj, *Kosova ne Sfondin e marredhenieve Shqiptaro Jugosllave 1974-1989*, Universiteti i Tetoves, Tetove, 2020.

[47] Dushan Mashoviq, *Kushtetuta e Republikes Socialiste Federative te Jugosllavise*, Gazeta Zyrtare e RSFJ Yayınları, Beograd, 1974, s. 7.

[48] SSC Düzenlemeleri, Sırbistanın Anayasası/Voyvodinanın Anayasası/Kosovanın Anayasası Anayasayı Uygulayan Anayasa Yasaları, Yayın Gazete Kurumu Resmi Gazete SFRJ Jovana Ristica, Beograd 1974, s.4, s.390.

[49] Ana Lalaj, *Kosova*: *Rruga e Gjate Drejt Vetevendosjes 1948-1981*, Mësonjëtorja e parë Yayınları, Tiran 2000, s. 125.

prosedürünü ve somut katılım yolunu sağlamıştır[50]. Ayrıca Yugoslavya'nın dağılmasına kadar yürürlükte kalan 1974 tarihli Yugoslav Anayasası, Kosova Özerk Eyaletine ve Cumhuriyetlerine birçok düzeyde eşit statü de sağlamıştır[51].

Her ne kadar Federal Anayasa tarafından "ortak çıkar" olarak belirlenen bazı alanlarda, eyaletlerin kendi yasal normlarını çıkarma hakları olsa da eyaletlerin yasaları ve hükümleri, federal yasalar henüz onaylamadan ve üzerinde işlem yapılmadan bunları ayrıntılı olarak düzenlemek mümkün değildi[52]. Örneğin; Sırbistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 299. maddesinde, cumhuriyet ve vilayetler için eşit olarak düzenlenen ve vilayetlerin kendi hükümlerini çıkaramayacaklarına dair ilişkiler tanımlanmıştır[53]. Ya da cumhuriyet ve vilayet yasalarının Yugoslav Anayasasıyla çelişmemesi, ancak çoğunluk sistemi temelinde uyumlu hale getirilmesi ve koordine edilmesi anayasal bir gereklilikti. Bunların dışında, Kosova SÖB'si ikili hiyerarşik bir bağlantıyla karakterize edilmişti ve bu durumda; hem Yugoslav Federasyonu'nun Anayasal bir unsuru hem de Sırbistan'ın içinde özerk bir oluşum olmasıydı.

Bu tezin konusu olan bireysel başvuru mekanizması 1974 Kosova SÖB Anayasası içerisinde yer almamaktadır. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan bazılarına yukarıda değinilmiştir (tam özgürlükçü bir anayasa olmaması veya merkeziyetçi hükümetin siyasi tutumları gibi nedenler). Ancak bunlar dışında sosyalist ülke rejimlerinin çoğunda anayasadaki bireysel başvuru mekanizmasının olmadığı da bilinmektedir. Bunun yerine literatürde genel olarak, bireysel başvuru kurumu, liberal demokrasinin bir ürünü olarak görülmektedir. Çalışmanın sıralı başlıklarında 2008'de bağımsızlığa kavuşan ve halen gelişerek yürürlükte kalmaya devam eden 2008 Kosova Anayasası'nın hem şu ana kadar ki gelişimi hem de bireysel başvuru hakkı değerlendirilecektir.

---

[50] Lulzim Mjeku, *Te Gjitha Kushtetutat e Kosoves*, 2012.

[51] Rahmani Başkim, *Pozita Juridiko Nderkombetare e Kosoves 1974-2011*, Universiteti Evropian i Tiranes, Tiran, 2015.

[52] Noel Malcolm, *Kosova Nje Histori e Shkurter*, Koha Yayınları, Basım 3, Tiran, 2001.

[53] SSC Düzenlemeleri, *a.g.e.* s. 134.

1.5.2.1.2. 2008 Tarihli Kosova Anayasası

9 Nisan 2008'de Kosova Cumhuriyeti Anayasası onaylanmıştır. Ardından 16 Aralık 2008'de KAYM 03/L-21 Sayılı Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi hakkındaki Kanun ile kurulmuştur[54]. Bu "kanun" Kosova'da bağımsız bir anayasal demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü pekiştirme sürecinde çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Daha sonra ise KAYM kurulmuştur.

Kosova'nın Anayasal yapısının temel bir parçası olarak bir Anayasa Mahkemesinin kurulması, Birleşmiş Milletler (BM) özel elçisi liderliğinde, Kosova'nın siyasi statüsüne ilişkin "Viyana görüşmelerinde" sağlanmıştır. Martti Ahtisaari 26 Mart 2007 tarihli Kosova Statüsü Çözümü için kapsamlı önerisinde, anayasanın korunmasını sağlamak için dokuz üyeli bir Anayasa Mahkemesinin kurulmasına karar vermiştir[55].

Daha sonra, geliştirilen bu kapsamlı öneride; ilkelere dayalı olarak 21 üyeli çalışma grubu olarak Kosova Cumhuriyeti Anayasa Taslağı hazırlanmıştır. Böylelikle 2 Nisan 2008'de anayasa taslağı uluslararası sivil temsilci tarafından onaylanmıştır. Anlaşmanın uygulanmasını denetlemek ve Kosova makamlarının uygun çabalarını desteklemek için kapsamlı öneri "Ek-9 Uluslararası Sivil Temsilci Madde 1 Hedefler" uyarınca yetkilendirilmiştir[56].

KAYM'ye ilişkin anayasal hükümler, 657 sayılı Kanun'un kabulü ile uygulamaya konulmuştur. 16 Aralık 2008'de kabul edilen 03/l-121 kanunla, KAYM'nin organizasyon ve işleyişine, anayasal taleplerin sunulmasına ve gözden geçirilmesine ilişkin usuller, atama ve görevden alınma şartları ve usulleri, Anayasa yargıçları ve Anayasal bir iddianın öne sürülmesine ilişkin temel usul ve ilkeler düzenlenmiştir.

---

[54] Gjyljeta Mushkolaj; Visar Morina; Johan van LL. M. Lamoen, *LGJK Ligji per Gjykaten Kushtetuese te Republikes se Kosoves*, Prishtine, 2014.

[55] Archive, *Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Önerinin Özeti*, www.unosek.org/.../statusproposal.html.

[56] Gjyljeta Mushkolaj; Visar Morina; Johan van LL. M. Lamoen, *a.g.e.*

Kosova Meclisi, 9 Nisan 2008 tarihinde, Kosova Anayasasını onaylamıştır. Bu tarihten sonra "Anayasa Mahkemesi" önemli bir kurumsal konuma sahip olmuştur. 2008 Kosova Anayasası 14 kısımdan oluşmaktadır. 8. kısım, Anayasa Mahkemesi ile ilgili olan bölümdür. Bu kısımda Anayasa Mahkemesi Kanunu'nda şu maddeler yer almaktadır; 112. madde (Genel Esaslar), 113. Madde (Yargı Yetkisi ve Yetkili Makamlar), 114. madde (Anayasa Mahkemesinin Oluşumu ve Görev Süresi), 115. madde (Anayasa Mahkemesinin Örgütlenmesi), 116. madde (Kararların Hukuki Etkisi), 117. madde (Dokunulmazlık) ve 118. maddesi (Görevden Alma).

Kosova Anayasası'nda, Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 113. maddesi mahkemenin yargı yetkisi ve yetkili makamlarla ilişkilidir. 113. madde şöyledir;

1) Anayasa Mahkemesi, yasal şekilde sadece yetkili makamlarca açılmış davalar hakkında karar verir.

2) Kosova Meclisi, Kosova Cumhurbaşkanı, Hükümet ve Halk Avukatı yetkili makamlar olup şu davaları açabilir: (a) Yasalar, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın kararları ve Hükümet kararlarının Anayasaya uygunluğu ile ilgili konular, (b) Belediye Yönetmeliğinin Anayasayla uygunluğu.

3) Kosova Meclisi, Kosova Cumhurbaşkanı ve Hükümet aşağıdaki davaları açmaya yetkilidir: (a) Kosova Meclisi, Kosova Cumhurbaşkanı ve Kosova Hükümeti arasında anayasal yetki çatışması, (b) Önerilen halkoylamasının anayasal uygunluğu, (c) Olağanüstü Hal ilanı ve Olağanüstü Hal süresince atılan adımların anayasal uygunluğu, (ç) Bu Anayasa hakkında verilen değişiklik önergelerinin, bu Anayasaya göre onaylanan, bağlayıcı uluslararası anlaşmalara uygunluğu ve izlenen prosedürlerin anayasallığının gözden geçirilmesi, (d) Meclis seçimleri süresince Anayasanın ihlali durumu.

4) Belediyeler, ilgili yasa veya karardan zarar görmeleri durumunda, belediye yetkilerine zarar veren veya gelirlerini azaltan yasa veya Hükümet kararlarının anayasallığı konusunda yetkiye sahiptir.

5) Kosova Meclisinin on (10) veya daha fazla üyesi, onaylandığı günden itibaren sekiz (8) gün içerisinde Kosova Meclisinde onaylanan her türlü yasa veya karara, içerik veya usul açısından itiraz edebilirler.

6) Kosova Cumhurbaşkanının ciddi yasa ihlali işlemesi durumunda, Kosova Meclisinin otuz (30) veya daha fazla üyesi, hakkında dava açma yetkisine sahiptirler.

7) Yasalarla belirlenen tüm yasal yollar tükendikten sonra bireyler, kamu otoriteleri tarafından kendi bireysel hak ve özgürlükler ihlal edildiğinde dava açma haklarına sahiptirler.

8) Mahkemeler, yargı süreci boyunca görülen herhangi bir davada başvurulan bir yasanın Anayasayla uyuşmazlığı gündeme geldiyse ve itiraz edilen yasanın Anayasal uyuşmazlığı konusunda mahkeme emin olmadığı zaman ve ilgili mahkemenin kararı söz konusu yasanın Anayasal uygunluğuna bağlı ise davayı Anayasa Mahkemesine gönderme hakkına sahiptirler.

9) Kosova Meclisi Başkanı, verilen anayasal değişiklik önergelerinin Mecliste onaylanmasından önce, bu Anayasanın II. Kısmında güvenceye bağlanmış hak ve özgürlükleri kısıtlamadığını belirlemek amacıyla önergeye başvurmalıdır.

10) Ek yasama yetkisi yasalarla düzenlenir.

2008 Kosova Anayasa Mahkemesi, Kosova'nın 2008'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, yapılan Kosova Anayasası içerisinde yer almıştır. Bu Anayasa'nın en büyük özelliklerinden biri olan ve bu çalışmaya da konu olan durum "Bireysel Başvuru Hakkı" dır. 2008 yılında KAYM'de bu hakkın mevcut olduğu göz önüne alındığında, bireysel hak ve özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkesine bağlı olarak daha demokratik olduğu söylenebilir.

1.6. Farklı Ülke uygulamalarında Bireysel Başvuru

Bu başlık altında farklı ülkelerde bireysel başvuru mekanizması hakkında bilgiler verilecektir. Örnek olarak belirlenecek ülkeler Avrupa kıtasından seçilecektir. Bunun nedeni Kosova'nın Avrupa'da yer almasıdır. Ayrıca Kosova bir balkan devleti sayıldığı için de bazı balkan ülkeleri de örnek olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda aşağıda; Almanya, İspanya ve Balkan ülkelerinden Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya ülkelerindeki bireysel başvuru uygulamaları incelenecektir.

1.6.1. Almanya Örneği (Verfassungbeschwerde)

Almanya, en eski olmasa da anayasal mahkeme sistemini kuran ve bu sistemin en gelişmiş olduğu ülkelerden biridir. Federal Anayasa Mahkemesi, kurulduğu 1951 yılından bu yana, temel demokratik düzenin, hukukun üstünlüğünün ve temel hakların korunmasının sağlanmasında önemli bir rol oynamakta ve aldığı kararlarla Almanya'daki anayasal sistemi güçlendirmektedir[57].

Federal Anayasa Mahkemesi iki senatodan ve her senato da sekiz yargıçtan oluşmaktadır. Her senatonun kendi yetkileri vardır ancak kararları her zaman "Federal Anayasa Mahkemesi" vermektedir. Birinci senato, ağırlıklı olarak, devlet ile vatandaşlar arasındaki çatışmalarla ilgilenirken[58], ikinci senato ise anayasal hakların ihlal edilmesi, siyasi partilerin kapatılması, seçimlerin incelenmesi ile ilgili davalardaki şikâyetler, Federal Cumhurbaşkanının görevden alınması, anayasal ihtilafları incelemeye yetkili olduğu devlet organları arasındaki anlaşmazlıklar hakkında karar vermektedir. Federal organlar arasında, bir anayasal organın başvurusu üzerine tüzüklerin gözden geçirilmesi, federasyon ile hak sahibi arasındaki anayasal anlaşmazlıklar, federal ve eyalet yargıçlarının görevden alınması, federal hukukun bir parçası olarak uluslararası kamu hukuku hükmünün durumu ve hukukun devam edip

---

[57] Winfried Kluth, *a.g.e.*, s. 61.

[58] Christian Pestalozza, *Die Echte Verfassungsbeschwerde*, Berlin 2007, s. 25.

etmediğine ilişkin anlaşmazlıklar, birinci senatoya devredilmeyen inceleme işlemleri ve bireysel başvuru şikayetleri için olan kararların federal yasa olarak geçerliliğini incelemektedir[59].

Alman Federal Anayasa Mahkemesi, "Verfassungsbeschwerde" olarak bilinen bireysel başvuru mekanizmasına atıfta bulunmaktadır. Herkesin bu yargı yetkisine erişimi vardır ve bu fırsattan yararlananların sayısı diğer yargı alanlarına göre çok daha fazladır. Bu nedenle mahkeme, yılda yaklaşık 6000 bireysel başvuru almaktadır ve bu nedenle de yüksek düzeyde bir iş yüküne sahiptir[60].

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nın 93 (1) maddesinde vurgulandığı gibi,[61] vatandaş haklarından birinin kamu otoritesi tarafından ihlal edildiğini iddia ederek bireysel başvuruda bulunulabilmektedir. Bireysel başvurunun gerekçesinde, ihlal edilen anayasal hak ve şikâyetçinin haklarını ihlal eden organ veya makamın eylem veya ihmalinin ne şekilde olduğu açıklanmalıdır. Federal Anayasa'da, 20. maddede yer alan temel haklar (Devlet düzeninin temel ilkeleri, Direniş hakkı), 33. maddede (Eşit vatandaşlık- Kamu hizmeti), 38. maddede (seçim), 101. maddede (Olağanüstü mahkemeler yasağı), 103. maddede (Adil yargılama) ve 104. maddede (Özgürlükten yoksun bırakma) kapsamındaki hakların kamu otoritesi tarafından ihlal edilmesi halinde kişilerin bireysel başvuru yapabileceği belirtilmektedir[62].

1.6.1.1. Bireysel Başvurunun Kabul Prosedürleri

Bireysel başvuru yazılı olarak Federal Anayasa Mahkemesine yapılmaktadır. Başvuru yapılan yazıda, başvurunun gerekçeleri belirtilmeli ve gerekli deliller

---

[59] Hanna Wiczanowska, "The Adequacy of Constitutional Complain as an Extraordinary Mean of Human Rights Protection Comparison of the Solutions of Poland and Germany", *Toruńskie Studia Międzynarodowe,* 1(11), Polonya 2018, s. 5–23.

[60] Nino Tsereteli, *Mechanism of Individual Complaints German, Spanish and Hungarian Constitutional Courts Comparative Analysis*, (Central European University, LL.M. Short Thesis), Hungary 2007 Central European University, Hungary 2007.

[61] Donald P. Kommers, and Russell A. Miller, *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, Baskı 3, 2012, s. 35.

[62] Christian Hillgruber, Christoph Goos, *Verfassungsprozessrecht*, Baskı 5, Müller 2020, s. 222.

listelenmelidir. Anayasa'nın 93 (1) sayılı 4a maddesinde belirtildiği üzere, temel haklarından birinin kamu otoritesi tarafından ihlal edildiği iddiasıyla "herhangi bir kişi tarafından" yapılabilecek bireysel başvuru birkaç şekilde yapılmaktadır[63]. Bunlardan ilkinde geçen, "herhangi bir kişi" ifadesi, yabancılar dâhil bütün gerçek veya tüzel kişiler anlamına gelmektedir. İkinci olarak, "kamu otoritesi" ifadesi, yasaya, idari işlemlere veya mahkeme kararına karşı bireysel başvuru gibi temel hakları ihlal eden bir federal veya eyalet makamı tarafından işlenen tüm eylemler anlamına gelmektedir.

Federal Anayasa Mahkemesi Yasası'nın 93. maddesinde düzenlenen bireysel başvurular, mahkeme aleyhine yapılan bireysel başvurunun ve idari kararların kabul edilebilmesi için bir ay içinde yapılması ve bireysel başvurunun tam gerekçesinin de bu süre içinde sunulması gerekmektedir[64].

Talebin gerekçeleri, başvuru sırasında veya yargılama sırasında belirtilir ve bunların gerçekleri, ilk bakışta kanıtlarla doğrulanır. Başvuru sahibinin yetkili temsilcisinin kusuru, bireysel başvuruda bulunan kişinin kusuru olarak kabul edilecektir[65].

1.6.1.2. Kararlar

Alman Anayasa Mahkemesi, kendi takdirine göre ve duruşma sonucunda ortaya çıkan görüş ve elde edilen delillere dayanarak gizli müzakere ile karar vermektedir. Karar yazılı olarak belirlenmekte, kararın gerekçeleri sunulmakta ve daha sonra katılan yargıçlar tarafından bu karar imzalanmaktadır. Ancak kararların açıklamalarının aleni olması gerekmektedir[66]. Müzakereler sırasında karar veya argümantasyon hakkında farklı bir görüş ifade edilirse, bu bakış açısı ayrı bir görüşte ortaya konulabilmektedir. Ancak bu karşı görüşün de karara eklenmesi gerekmektedir.

---

[63] Winfried Kluth, *a.g.e.*, s. 69.

[64] Christian Pestalozza, *a.g.m.*, s. 32.

[65] NinoTsereteli, *a.g.m.*, s. 13.

[66] Donald P. Kommers, and Russell A. Miller, *a.g.e.*, s. 42.

Senatolar kararlarında oy dağılımını yayınlayabilmektedir. Kararın niteliği nihaidir. Karar federasyonun ve hak sahibinin anayasal organları ile tüm mahkemeler ve kamu yetkisine sahip olanlar için bağlayıcıdır. Bireysel başvuru anayasanın temel yapısında, demokratik unsura karşı hukukun üstünlüğünü güçlendirir: Temel haklar ve bireysel başvurular, bireysel haklara müdahale ederken demokratik çoğunluk için etkin sınırlar belirler ve böylece azınlıkların korunmasına da hizmet eder[67].

1.6.2. İspanya Örneği (Recuso de Amparo)

1978 yılında, İspanya'da 1949 Anayasası'ndaki Alman modeli yakından takip edilerek bir Anayasa Mahkemesi oluşturulmuştur. Anayasa, İspanyol Mahkemesine, Kelsen'deki klasik Kelsen Anayasa Mahkemeleri anlayışının ötesine geçen geniş bir yetki vermekteydi. İspanya Anayasa Mahkemesi, İspanya'da anayasal hükümlerin geliştirilmesinde hayati bir işlev üstlenmiştir[68].

İspanya Anayasasına göre, Anayasa Mahkemesi yetkileri üç kategoriye ayrılmaktadır[69];

- Parlamento tarafından kabul edilen bir yasanın (veya eşdeğer bağlayıcı kuvvete sahip bir normun) Anayasaya uygun olup olmadığını belirlemek için normların anayasaya uygunluğunun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu anayasallık incelemesi soyut olabilir, diğer bir deyişle bir yasanın belirli bir davaya uygulanmasından bağımsız olarak anayasaya aykırı olup olmadığını belirlemek için doğrudan bir dilekçeyle (recurso de inconstitucionalidad) öne sürülmüş olabilir. Ya da Anayasa Mahkemesinden belirli bir davada uygulanacak bir yasanın anayasanın hükümlerine (cuestión de inconstitucionalidad) uyup uymadığının belirlenmesi istendiğinde, anayasallık somut inceleme şeklinde ele alınabilir. Her halükarda, kanunların anayasaya

[67] Winfried Kluth, *a.g.e.*, s. 73.

[68] Antonio Torres Del Moral, *Principios de Derecho Constitucional Espaiiol*, Baskı 4, Madrid 1998, s. 32.

[69] Soto Carmen Blasco, "El recurso de amparo contra leyes en España", *Revista de Derecho*, 12(1), İspanya 2001.

uygunluğunun denetimi Anayasa Mahkemesine aittir ve olağan mahkemeler parlamento mevzuatına tabidir.

- Temel anayasal hakların kamu yetkilileri tarafından gerçekleştirilen belirli ihlallere karşı bireylerin korunması "recurso de amparo" olarak bilinen bireysel anayasal itirazlarda uygulanır. Bu anayasal inceleme yetkisi, kamu makamlarının yasama dışı işlemlerine atıfta bulunur.
- Devletin merkezi güçleri ile bölgesel veya özerk topluluk yetkilileri arasındaki bölgesel yargı yetkisi çatışmalarının çözümünün sağlanmasıdır. Bu görev, İspanya'nın karmaşık yarı federal yapısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, amparo temyiz yoluyla kanunların anayasaya uygunluğunu gözden geçirmeye ve bireysel temel hakları korumaya yönelik ilk iki güç, İspanya'nın AİHS'ten doğan yükümlülükleriyle en yakından ilgili olanlardır. İnsan haklarını etkileyen sorunların bölgesel yargı yetkisi çatışmalarında ortaya çıkması (tamamen imkânsız olmasa da) daha zordur.

İspanya Anayasası Temel Şartı'nın 24(1). maddesinde yer alan etkili adli koruma hakkının temel bir sonucu olarak, mahkemeler önünde bir dava açmak suretiyle adli yönden korunma mümkün olmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 14-29 ve 30(2). maddelerinde tanınan temel hak ve özgürlükler söz konusu olduğunda, bu yargı yetkisine erişim imkanı özel bir önem arz etmektedir. Bu perspektifte, İspanyol sistemindeki temel hakların korunmasına ilişkin olarak yetki olağan mahkemelere verilmiştir. İspanya'da, temel hak ve özgürlüklerin korunması, olağan yargı organları tarafından yerine getirilmektedir[70].

İspanya Anayasa Mahkemesi yetki alanı tüm İspanya topraklarını kapsamaktadır. İspanya Anayasa Mahkemesinin teşkilat yapısı, Kral tarafından seçilen on iki üyeden oluşmaktadır. Bunlardan dördü, Kongre (parlamento) tarafından üyelerinin beşte üçünün çoğunluğu ile aday gösterilir, daha sonra dördü senato tarafından aynı çoğunlukla, ikisi İspanyol Hükümeti tarafından ve ikisi Yargı Gücü Genel Konseyi tarafından aday gösterilmektedir. İspanyol Anayasa Mahkemesinin

[70] Diaz Ana Espinosa, "El recurso de amparo: problemas antes, y después, de la reforma", *Indret*, İspanya 2010.

görev süresi dokuz yıldır ve her üç yılda bir mahkemenin üyelerinin üçte biri yenilenmektedir[71].

İspanya Anayasa Mahkemesi kanunların ve yönetmeliklerin anayasal incelemesinin uygulanmasına karar verme yetkisine sahiptir. İspanya'da hak ve özgürlüklerin ihlaline karşı bireysel başvuru, devlet ile özerk topluluklar arasındaki yargı yetkisine ilişkin anlaşmazlıklar ve devletin anayasal organları arasındaki anlaşmazlıklar ile ilgilidir[72].

1.6.2.1. Bireysel Başvuru Modelleri

İspanya Anayasa Mahkemesinin ana yetkilerinden biri bireysel başvuru veya temyizdir. Bu yargı yetkisi, anayasadan türetilen temel hak ve özgürlükleri güvence altına alma işlevine sahiptir. İspanya'da bireysel başvurunun önemli bir özelliği, yalnızca anayasada "temel haklar" olarak tanımlanan belirli hakların ihlalleri için başvurulabilmesidir. Bu nedenle, İspanya Anayasasında tanınan tüm haklar, temyiz incelemesi kapsamında korunmamakta ve bunun yerine anayasal metnin 14 ila 30. maddelerinde tanınanlarla sınırlı kalmaktadır.[73]

Temel hakların ihlaline karşı bireysel başvurular idari, adli veya parlamentodaki herhangi bir kamu otoritesi tarafından yapılabilmektedir. İtirazda, bir birey veya tüzel kişinin (bir şirket, dernek veya vakıf gibi) hak ihlallerinin bulunduğu öne sürülmelidir. Sıradan vatandaşların temel hak ihlalleri İspanya Anayasa Mahkemesi tarafından doğrudan korunmamaktadır. Anayasa Mahkemesi içtihat hukukunda temel hak korumasının "yatay etkisi" kabul edilmiştir. Buna göre,

[71] Reig Carlos Padros, "La exigua tasa de admisión del recurso de amparo constitucional", *Revista de administración pública*, (209), İspanya 2019.

[72] Antonio Torres Del Moral, *a.g.e.*, s. 39.

[73]Manuel Aragon Reyes, "El recurso de amparo", *In Anales de estudios económicos y empresariales*, 1987.

Mahkeme gibi bir kamu makamı bu tür bir ihlali önlemez veya çare bulamazsa, bunu yapmamasına karşı temyiz başvurusunda bulunulabilir[74].

1.6.2.2. Kabul Prosedürleri

İspanya Anayasasının 162 (1) (b) maddesine göre bireysel başvuru doğrudan İspanya Anayasa Mahkemesine sunulacaktır. Kişiler ve Cumhuriyet Savcılığı temyiz başvurusunda bulunma hakkına sahiptir. Hükümet idari kararlara veya adli kararlara karşı temyiz başvurusunda bulunmadan önce, başvuran, olağan mahkemeler önünde mevcut olan tüm hukuk yollarını tükettiğini göstermelidir[75].

İspanya Anayasa Mahkemesi Kanununun 46. maddesinde bireysel başvuruda bulunulması durumunda, parlamento kararına karşı temyizde, doğrudan ilgili kişinin Ombudsman ve savcılık bürosu olduğu belirtilmektedir. Hükümet ve idari kararların yanı sıra adli kararlara itiraz durumunda, ilgili adli işlemler, Ombudsman ve savcılık bürosunda yapılmaktadır[76].

İdari kararlara itiraz etme ve adli kararlara itiraz etme süreleri sırasıyla yirmi ve otuz gündür. Parlamento kararlarına karşı temyiz başvurusu için son tarih, kararların kesinleştiği ve bu nedenle yasama meclisinin iç kurallarına göre temyiz edilemez hale geldiği için üç aydır. Başvuranın, yapılan temyizin özel anayasal uygunluğunu haklı göstermesi değiştirilemez ve tüm Amparo biçimleri için ortaktır. Bu, bildirilen anayasa ihlalinin temeli ile karıştırılamayacak bir gerekliliktir. Böylece temyizin özel anayasal uygunluğunu haklı gösterme yükü, eylemin veya itiraz edilen temel bir hakkın ihlalinin varlığını tartışmaktan farklıdır. Amparo, Anayasa Mahkemesine başvuru ile başlatılır. Burada yukarıda belirtilen şartların yerine getirildiğini göstermenin yanı sıra, dilekçe sahibinin iddiayı destekleyen gerçekleri açık ve net bir şekilde ifade etmesi, ihlal edildiği iddia edilen anayasal hükümleri ve

[74] Amparo (Appe al for constitutional protection of fundamental rights), İspanya Anayasa Mahkemesi, 2016.

[75] Ignacio Borrajo Iniesta, "Limits of Facts, Law and Remedies: Myths and Realities of Constitutional Review of Judicial Decisions Constitutional Court of Spain Experience", Starsburg 2005.

[76] Amparo, *a.g.e.*

mahkemeden istenen korumayı tam olarak düzeltmesi veya ihlal sayılan hakların veya özgürlüklerin iade edilmesi gerekmektedir[77].

Başvuran, Madrid Barosu Avukatı tarafından temsil edilmeli ve herhangi bir İspanya Barosunun bir avukatı tarafından desteklenmeli ve talep yasal süre içinde veya sona erme tarihinden sonra on beş saat içinde Anayasa Mahkemesi Genel Kayıt Bürosunda yapılmalı ya da herhangi bir İspanyol bölgesindeki hukuk mahkemelerinin sicil dairesi veya merkezi sicil dairesi nezdinde olmalıdır[78].

1.6.2.3. Kararlar

İspanya Anayasa Mahkemesi kararı kesindir ve mahkeme, bir eylemin veya bir kanunun anayasaya aykırı olduğunu ilan ettiğinde, bu karar temyiz edilemez ve tüm kişiler için bağlayıcı olmaktadır.[79]

Temyizde verilen karar, talep edilen amparoyu verebilir veya reddedebilir. İspanya Anayasa Mahkemesi Kanununun 53. maddesine göre, uygun olduğu hallerde, davayı esas bakımından incelemiş olan bölüm, aşağıdaki kararlardan birini verir[80];

- Kararın, eylemin veya itiraz edilen kararın geçersizliğinin beyanı,
- İhlal edilen hak veya özgürlüğün alenen tanınması,
- Temyiz edenin, uygun önlemleri alarak ve uygun olduğu hallerde, korunması için hak veya özgürlüğünün iadesi.

Genel olarak, amparonun dosyalanması, eylemin veya itiraz edilen kararın etkilerini askıya almaz, ancak mahkeme, kendi inisiyatifiyle veya bir tarafın talebi üzerine, eylemin veya kararın yerine getirilmesi durumunda tam veya kısmi askıya alma kararı verebilmektedir. Temyiz, başvurana bireysel başvurunun amacını bozacak

[77] Luis Lopez Guerra, "Spain and the European Court of Human Rights: Individual Applications and the Recurso de Amparo", *Journal Of Constitutional Law Revue De Droit Constitutionnel*, Madrid 2015.

[78] Antonio Torres Del Moral, *a.g.e.*, s. 45.

[79] Jean Francois Renucci, "Droit Europeen Des Droits De L'homme", Paris 2012, s. 532.

[80] Ana Espinosa Diaz, *a.g.e.*

bir zarar verebilir. Bu istisnai tedbir, askıya almanın anayasal olarak korunan bir menfaatte veya başkalarının temel hak ve özgürlüklerinde ciddi bir aksamaya neden olup olmayacağı üzerinde de düşünmelidir. Ayrıca, bireysel başvuruyu dinleyen organ, talep edilen korumanın etkinliğini garanti etme eğiliminde olan herhangi bir uygulanabilir ihtiyati tedbir ve geçici karar alabilir.

Almanya ve İspanya Anayasa Mahkeme'lerindeki "bireysel başvuru" mekanizmasına dair bilgiler verildikten sonra, sıradaki alt başlıkta balkan ülkelerinde bireysel başvuru durumu ele alınacaktır.

1.6.3. Balkan Ülkelerinde Bireysel Başvuru

Bu başlık altında; Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya ülkelerindeki Anayasa Mahkemelerindeki bireysel başvuru mekanizmaları incelenmektedir.

1.6.3.1. Bosna Hersek Örneği

Bosna Hersek'teki bireysel başvuru usulü, Bosna Hersek Anayasası'nın 6. maddesinin 3. fıkrasının b bendinde belirtilmiştir. Bu bireysel başvuru usulü, Anayasa'daki yetkilere uygun olarak Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi tarafından getirilen Anayasa Mahkemesi İç Tüzüğü ile düzenlenmiştir. Bosna Hersek Anayasası'nın 6. maddesinin 3b bendine göre Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, Bosna Hersek'teki herhangi bir mahkemenin kararı ile ilgili bir anlaşmazlığa konu olan ve Anayasa'da yer alan meseleler üzerinde temyiz yetkisine sahiptir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, Bosna Hersek'te insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasının son örneğidir[81].

Bireysel başvuru Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi İçtüzüğüne 23 Ocak ve 12 Şubat 2013 tarihlerinde yapılan genel kurulda kabul edilmiştir. Başvurunun kanunla sağlanan tüm etkili hukuki yolların tüketilmesi durumunda ve kullanılan son etkili hukuk yolu kararının alınmasından itibaren altmış gün içinde yapılması

[81] Christian Steiner ve Nedim Ademovic, "Constitution of Bosnia and Herzegovina Commentary." *Sarajevo: Konrad Adenauer Stiftung,* 2010.

gerekmektedir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, temyizde anayasa tarafından korunan hak ve temel özgürlüklerin veya Bosna Hersek'te geçerli olan uluslararası belgelerin ciddi ihlallerini göstermesi halinde, yetkili mahkemeden bir karar alınmasa dahi itirazı inceleyebilir[82].

Temyiz, Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinde veya Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin web sitesinde bulunan özel bir formda sunulur ve bu form itiraz sahibinin yanlış olduğunu ileri sürdüğü itiraz edilen mahkeme kararını, Anayasa hükümleri veya Bosna Hersek'te geçerli uluslararası belgeler, itirazın dayandığı iddialar ve deliller, karar veya itirazın sunulma nedenlerini, başvuru sahibinin imzası veya vekâletname varsa başvuru sahibinin temsilcisinin imzasını içermelidir.

Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi karar verirken sadece temyizde sıralanan ihlal iddialarını dikkate almaktadır. Temyizin ardından, Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, tüm yargıçların (en az 5 yargıç) çoğunluk oyuyla Büyük Daire'nin yanı sıra Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi yargıçlarının oy çokluğuyla genel kurulda karar vermektedir. Anayasa davasını kabul eden kararla Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi, anayasal hak ihlalinin sonuçlarının başka bir şekilde çözülebileceği durumlar dışında, ihtilaflı eylemi iptal edecek ve davayı yeniden yargılama için iade edecektir. Yeni bir kanunu kabul ederken, bu tür bir eylemi kabul etmekten sorumlu organ, kanunun yürürlükten kaldırıldığı kararda belirtilen Bosna Hersek Anayasa Mahkemesinin hukuki görüşüne saygı göstermekle yükümlüdür. Bazı durumlarda Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi esasa ilişkin karar verebilir.

1.6.3.2. Hırvatistan Örneği

Hırvatistan Cumhuriyeti'nde bireysel başvuru, Hırvatistan Anayasa Hukuku ve Hırvatistan Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü ile düzenlenmektedir. Buna göre Hırvatistan Anayasa Hukuku'nun gözden geçirilmiş metninin 125. maddesi uyarınca 15 Ocak 2014 itibariyle, Hırvatistan Anayasa Mahkemesi, devlet organlarının yerel ve bölgesel organların bireysel kararlarına karşı davalarına yönelik karar vermektedir. Bu

[82]Anayasa değişikliklerinin bir parçası olarak Anayasal İtiraz, https://www.pravdiko.mk/ustavnata-zhalba-kako-del-od-ustavnite-izmeni/, (20.08.2021).

kararların insan haklarını, temel özgürlükleri ve ayrıca güvence altına alınan yerel ve bölgesel özyönetim haklarını kamu yetkisine sahip tüzel kişiliklerin ihlal ettiği durumlarda, özyönetim birimleri Hırvatistan Anayasası tarafından güvence altına alınmaktadır.

Hırvatistan Anayasası 3 Mayıs 2002'de düzenleme altına alınmıştır. Bu metindeki 5. Bölümün 62 ila 80. maddeleri arası, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkindir. 62. maddenin 1. fıkrasında; bireylerin, devlet organlarının bireysel bir eylemi ile yerel ve bölgesel özyönetim birimlerinin hak ve yükümlülüklerine karar veren kamu yetkisine sahip tüzel kişilerin yerel ve bölgesel yönetim için anayasal olarak güvence altına alınmış bir hakkı ihlal edilmişse, Hırvatistan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabileceği ifade edilmektedir[83].

Bireysel başvuru, ancak kanunla sağlanan diğer tüm iç hukuk yollarının tüketilmesi durumunda yapılabilmektedir. Ayrıca madde 62 paragraf 3'te; "*idari bir uyuşmazlık, revizyon dava veya dava etmeme usulünde izin verilirse, bu yasal çarelere ilişkin karar verildikten sonra yasal çarenin tükendiği kabul edilir*" ifadesi yer almaktadır. Bireysel başvuru, kararın alındığı günden itibaren 30 gün içinde sunulabilir. 65. madde paragraf 1 de; "*bireysel başvurunun şeklini belirlerken, paragraf 2 ekte sunulması gereken belgeleri*" belirlemektedir. Buna göre anayasa davası ihtilaflı eylemin icrasını geciktiremez.

Anayasa davası 6 yargıçtan oluşan bir konsey tarafından karara bağlanır. Konsey oybirliğiyle karar almaktadır. Oybirliği sağlanamazsa veya konsey anayasa davasının daha geniş bir anlamı olduğu kanaatine varırsa, Hırvatistan Anayasa Mahkemesi oturumunda anayasa davası karara bağlanmaktadır. Konsey, yalnızca davada belirtilen anayasal bir hakkın ihlali iddialarına karar vermektedir.

[83] Dragana Bjelić, ve Mirela Mezak Stastny, "Constitutional Complaint as an Instrument of Fulfilling the Worker's Rights in Croatian Legal System", *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 5(5), 2011.

1.6.3.3. Makedonya Örneği

Makedonya Cumhuriyetinde bireysel başvuru bulunmamaktadır. Şöyle ki; Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin yetkilerinde diğerlerinin yanı sıra, inanç, vicdan, düşünce ve düşüncenin kamuya açık ifade özgürlüğüne atıfta bulunan insan ve vatandaş özgürlüklerinin ve haklarının korunmasına, siyasi dernek ve vatandaşlara karşı cinsiyet, ırk, din, milliyet, sosyal veya politik bağlantı temelinde ayrımcılığın yapılmasına karşı atıfta bulunur. Ancak daha sonra Makedonya'da bir enstitü girişiminde bulunulmuştur. Bu girişim, Makedonya Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin temel özgürlükleri ve insan haklarını ihlal eden devlet organlarının, yerel özyönetim birimlerinin veya kamu otoritesi sahiplerinin bireysel eylem veya işlemlerine karşı ilan edilen bireysel başvuruda karar verme yetkisinin getirilmesini önermektedir[84].

1.6.3.4. Sırbistan Örneği

Sırbistan'da bireysel başvuru, devlet organlarının veya kamu otoritesini kullanan kuruluşların, tümü tüketilirse, devletin anayasası tarafından garanti edilen insan veya azınlık haklarını veya özgürlüklerini ihlal eden bireysel eylemlerine karşı getirilebilecek ayrı bir çözüm yolu olarak bulunmaktadır. Sırbistan Anayasa Mahkemesi nezdinde bireysel başvuru, herhangi bir tüzel veya gerçek kişi tarafından, son aşamada kabul edilen bireysel yasal işlemin sunulmasından itibaren otuz gün içinde, yani davanın konusu olan eylemin başlangıcından veya feshedilmesinden itibaren sunulabilir[85].

Sırbistan Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuruya konu olan organ adına karar veremez. Sadece bu durumda insan veya azınlık hak ve özgürlüklerinin ihlali olup olmadığına karar verir. Sırbistan Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile güvence altına alınan hak veya özgürlüklerin ihlal edildiğini tespit ettiğinde, adil tazminat

---

[84] Tanja Karakamisheva-Jovanovska "Constitutional Justice in the Republic of Macedonia Macedonian Constitutional Court-Legal Symphony Or Legal Cacophony", *Iustinianus Primus L. Rev.*, 9(1), 2018.

[85] Anayasa değişikliklerinin bir parçası olarak Anayasal İtiraz, https://www.pravdiko.mk/ustavnata-zhalba-kako-del-od-ustavnite-izmeni/ (20. 08. 2021).

şekline de karar verebilmektedir. İstisna olarak yalnızca Sırbistan Anayasa Mahkemesi, anayasa ile güvence altına alınmış bir hak veya özgürlüğün ihlal edildiğini tespit ettiğinde, bu tür bir ihlalin zararlı sonuçlarının başka bir şekilde ortadan kaldırılamayacağı durumlarda, bireysel bir yasal işlemi iptal edebilir. Böylece dosyayı yeniden yargılama için iade edebilir. Böylelikle Sırbistan Anayasa Mahkemesi, belirli bir eylemi yasaklayabilir veya belirli bir eylemin yapılmasını emredebilir. Sırbistan Anayasa Mahkemesi, sunulan bireysel başvuruya ilişkin bir karar aldığında, bunun tazminata esas olup olmayacağına da karar vermektedir. Bunun yanı sıra kural olarak, bireysel başvuru, sunulduğu bireysel eylemlerin uygulanmasını durdurmaz. Bununla birlikte, Sırbistan Anayasa Mahkemesi, ihtilaflı bireysel hukuki işlemin uygulanmasını belirli koşullar altında erteleme yetkisine sahiptir. Bireysel başvurunun kabul edildiği Sırbistan Anayasa Mahkemesinin kararı, tazminat talebinde bulunmanın temelini oluşturmaktadır. Tazminat miktarına ilişkin bir anlaşmaya varmak için tazminat komisyonuna böyle bir talep sunulur. Komisyon talebi kabul etmezse veya talebin sunulmasından itibaren otuz gün içinde komisyon bir karar vermezse, bireysel başvuruyu gönderen yetkili mahkemeye tazminat talebinde bulunabilmektedir[86].

1.6.3.5. Slovenya Örneği

Slovenya'da bir anayasal dava veya bireysel başvuru, 1991 Anayasasından bu yana başlatılmıştır. Ancak, bu hukuk yolu 1994 yılında Slovenya Anayasa Mahkemesi Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra işlevsellik kazanmıştır[87].

Slovenya'nın bireysel başvuruya yaklaşımı oldukça geniştir. Slovenya'da başvuru konusu anayasa tarafından güvence altına alınan hak ve özgürlüklere ek olarak, bireysel başvuruda bulunma nedeni onaylanmış bir uluslararası anlaşma ile garanti altına alınan herhangi bir hak olabilir. Bireysel başvuruda bulunmak herhangi bir ücrete tabi değildir. Yasal temsilci bulundurma zorunluluğu yoktur. Herhangi bir

[86] Darko Simoviç, "Constitutional Complaint Between the Efficiency and Abuse: Case Study of Serbia", 2017.

[87] Arne Marjan Mavčić, *a.g.m.* s. 5.

gerçek veya tüzel kişi tarafından, hakları veya yükümlülükleri belirleyen bireysel bir hukuki işleme karşı bireysel başvuruda bulunulabilir. Slovenya Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru göndermek için son tarih bireysel kanunun kabul edilmesinden itibaren altmış gündür.

Anayasa Mahkemesi bünyesinde hukuk, ceza ve idari kurullar görev yapmaktadır. Bu kurullar üç yargıçtan oluşmaktadır. İlke olarak, herhangi bir anayasal iddianın kabul edilebilirliğine karar verirler. Kabul edilebilirlik kuralı olarak kurullar oybirliğiyle karar verirler. Kurullar, sunulan bireysel başvuruları kabul edilemez veya açıkça temelsiz ilan edebilir. Kararın kabul edilebilirlik eşiğini aşması halinde, daha önce Slovenya Anayasa Mahkemesi tarafından kararlaştırılan anayasal bir konu olduğu durumlar dışında, Slovenya Anayasa Mahkemesinin genel kurulu esas bakımından bir karar vermektedir.

Bireysel başvuru, tüm olası çözüm yollarının kullanılmasından sonra ve istisnai olarak, bu tür çözüm yollarının kullanılmasından önce, örneğin ihlal açık olduğunda yapılabilir. Bireysel başvuru prosedüründe sözlü duruşmalar, mümkün olsa da prensip olarak, nadiren Slovenya Anayasa Mahkemesi önünde yapılır. Slovenya Anayasa Mahkemesi, bireysel bir eylemle anayasal olarak güvence altına alınan hakların ihlal edildiğini tespit ederse, ihtilaflı kararı iptal eder ve davayı yetkili organ tarafından yeniden görülmek üzere iade eder. İhlali kimin yaptığına bağlı olarak Yargıtay veya idari organ olarak belirlenmektedir. Böylece, Slovenya Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru usulünde, anayasa davasının açıldığı bireysel fiilin, anayasa sınırlarında yer alan bir prosedürde, Anayasa'ya aykırı bir kanun veya tüzüğe dayandığı sonucuna varmıştır. Dava usulü, bu tür bir eylemi iptal edebilmektedir. Slovenya Anayasa Mahkemesi Kanununun 60. maddesinden kaynaklanan ve buna göre bireysel başvuruya konu olan ihtilaflı kararın yerini alacak bir karar verme hakkına sahip olduğu yetkisi özellikle ilgi çekicidir. Bu, yetkili makamın mahkemenin özel anayasal davaya ilişkin kararına uygun bir karar vermede direniş göstermesinin

beklendiği durumlarda Slovenya Anayasa Mahkemesinin elinde özellikle güçlü bir araçtır [88].

Bu bölümde; bireysel başvurunun nasıl ortaya çıktığı ve tarihsel arka planı ele alınmıştır. Bu bağlamda bireysel başvuru mekanizmasının usulü ve bireysel başvurunun önemine değinilmiştir. Her ne kadar sonraki bölümde Kosova ve Türkiye'deki bireysel başvuru mekanizması derinlemesine alınacak olsa da konuya burada kısaca yer verilecektir. Son olarak Kosova'nın hem Avrupa kıtasında yer alması hem de bir Balkan ülkesi sayılması dolayısıyla; başta Almanya ve İspanya ardından Balkan ülkelerinden olan, Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya'da "bireysel başvuru" olgusu irdelenmiştir. Bir sonraki bölümde Kosova ve Türkiye'deki bireysel başvuru mekanizması karşılaştırılmaktadır.

[88] Danijel Novakovic ve Miran Kambic, "Constitutional Court of the Republic of Slovenia, CIP - Kataložni zapis o publikaciji, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana", Slovenya 2016.

2. İDARİ İNCELEME VE KABUL EDİLEBİLİRLİK İNCELEMESİ AŞAMALARI

Bu bölümde Türkiye ve Kosova'da bireysel başvuru mekanizması ele alınacaktır. Bu bağlamda bir taraftan bireysel başvurunun var olan durumu ele alınırken öte taraftan iki ülkedeki bireysel başvuru mekanizması derinlemesine irdelenecektir.

2.1. İdari İnceleme Aşaması

Bu başlık altında Kosova ve Türkiye'deki bireysel başvurunun İdari inceleme ölçütleri ele alınacaktır. Bu bağlamda Türkiye'deki idari inceleme süresi temelde şekil eksiklikleri, başvuru süresi ve idari ret kararlarından meydana gelmektedir. Bu incelemeler yapılırken ulaşılması durumunda aynı başlıklar altında Kosova'da bireysel başvurunun idari inceleme ölçütlerine de değinilecektir.

2.1.1. Şekil Eksiklikleri

Türkiye'de 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 6. fıkrası ile içtüzüğün 66. maddesinin 2. ve 3. fıkraları gereğince, bireysel başvuru evrakında herhangi bir eksikliğin bulunması durumunda, bu eksiklerin giderilebilmesi için başvurucuya en fazla on beş günü bulan kesin süre verilmektedir. Başvurucu geçerli bir nedeni olmadan verilen bu süre zarfında eksiklikleri tamamlamazsa, Komisyonlar başraportörü tarafından başvurunun idari yönden reddine karar verilir. Mahkeme bünyesinde idari inceleme evresinde, mevzuatta açık olmayan bazı hususlardan dolayı farklı uygulamalar yapılmış, aynı biçimsel koşullara sahip bazı başvurular kabul edilebilirlik incelemesini dahi geçmeden reddedilirken bazı başvurular da esas incelemeye tabi tutulmuştur. Bu nedenle 6/11/2018 tarihli içtüzük değişikliği ile yaklaşım konusunda ısrar edilerek meydana gelebilecek olası uygulama

farklılıklarının önlenmeye çalışıldığı söylenebilir[89]. Bu bağlamda başvuru evrakındaki eksiklik incelemesinin anlaşılabilmesi için başvuru formunun şekil ve içeriği, başvuru formunda bulunması gereken belgeler ve başvuru formunun hazırlanmasına ilişkin ilkelerin bilinmesi önem teşkil etmektedir[90].

Başvuru Formunun Şekil ve İçeriği

Türkiye Anayasa Mahkemesi İçtüzüğün 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 2. fıkrasında başvuru formunun içeriğinde bulunması gereken hususlara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. İçtüzüğün 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 2.fıkrası şöyledir:

(2) Başvuru formunda aşağıdaki hususlar yer alır:

a) Başvurucunun T.C. kimlik numarası, adı, soyadı, anne adı, baba adı, doğum tarihi, cinsiyeti, uyruğu, mesleği ve adresi, varsa telefon numaraları ve elektronik posta adresi.

b) Başvurucunun tüzel kişi olması hâlinde; Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS) numarası, unvanı, adresi ve tüzel kişiliği temsile yetkili kişinin adı, soyadı ve T.C. kimlik numarası, MERSİS numarasının bulunmaması hâlinde tüzel kişinin vergi numarası veya kayıtlı olduğu sicil ve numarası ile varsa telefon numaraları ve kayıtlı elektronik posta adresi.

c) Başvurunun;

1) Avukat vasıtasıyla yapılması hâlinde; avukatın adı, soyadı, kayıtlı olduğu baro ve sicil numarası, yazışma adresi, varsa telefon numaraları ve elektronik posta adresi.

[89] Engin Fırat, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İdari İnceleme*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019, s. 73-74.

[90] Engin Fırat, *a.g.e.*, s.74.

2) Avukat olmayan kanuni temsilci vasıtasıyla yapılması hâlinde; kanuni temsilcinin T.C. kimlik numarası, adı, soyadı, anne adı, baba adı, doğum tarihi, uyruğu, yazışma adresi, varsa telefon numaraları ve elektronik posta adresi.

ç) Kamu gücünün ihlale neden olduğu iddia edilen işlem, eylem ya da ihmaline dair olayların tarih sırasına göre özeti.

d) Bireysel başvuru kapsamındaki güncel ve kişisel haklardan hangisinin hangi nedenle ihlal edildiği ve buna ilişkin gerekçeler ve delillere ait özlü açıklamalar.

e) İhlal edildiği iddia edilen temel haklar ve bunlara ilişkin açıklamaların birbirleriyle ilişkilendirilerek ayrı ayrı yapılması.

f) Başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamaların tarih sırasına göre yazılması.

g) Başvuru yollarının tüketildiği veya başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarih.

ğ) Başvuru mazeret nedeniyle süresi içinde yapılamamışsa buna dair açıklamalar.

h) Başvurucunun talepleri.

ı) Başvurucunun Mahkeme önünde devam eden bir başka başvurusu varsa numarası.

i) Varsa kamuya açık belgelerde kimliğinin gizli tutulması talebi ve bunun gerekçeleri.

j) Kısa mesaj (SMS) veya elektronik posta yoluyla bilgilendirme yapılmasını isteyip istemediği.

k) Başvurucunun veya avukatının ya da kanuni temsilcisinin imzası.

l) Varsa İçtüzüğün 73 üncü maddesi kapsamında maddi ve manevi bütünlüğüne yönelik tedbir talebi ve bunun gerekçeleri.

a. Başvuru Formunda Bulunması Gereken Belgeler

Türkiye'de bireysel başvuru formunda bulunması gereken belgelere Anayasa Mahkemesi İçtüzüğün 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 3. fıkrasında kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. İçtüzüğün 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 3. fıkrası şöyledir:

(3) Başvuru formuna aşağıdaki belgelerin ya da onaylı örneklerinin eklenmesi zorunludur:

a) Kanuni temsilci veya avukat vasıtasıyla takip edilen başvurularda başvurucuyu temsile yetkili olduğuna dair mevzuata uygun belge.

b) Harcın ödendiğine dair belge.

c) Başvuru bizzat yapılmış ise başvurucunun kimliğini tespite yarar resmî belgenin onaylı örneği.

ç) Tüzel kişi adına kanuni temsilcinin başvurması hâlinde, başvuru tarihi itibarıyla temsile yetkili olunduğunu gösteren resmî belgenin onaylı örneği.

d) Nihai karar ya da işlemi öğrenme tarihini gösteren belge.

e) Başvuruda ileri sürülen hak ihlali iddialarını temellendirecek belgelerin onaylı örnekleri.

f) Tazminat talebi varsa uğranılan zarar ve buna ilişkin belgeler.

g) Olağan ve olağanüstü kanun yolu başvuru dilekçelerinin onaylı örnekleri.

ğ) Başvuru süresinde yapılamamışsa varsa mazereti ispatlayan belgeler.

h) Adli yardım talebi varsa başvurucunun yargılama giderlerini karşılayabilecek durumda olmadığını gösteren mali durumuna ilişkin belgeler ile mevzuatta adli yardım talebinde bulunabilmek için öngörülen diğer belgeler.

b. Başvuru Formunun Hazırlanmasına İlişkin İlkeler

Türkiye'de bireysel başvuru formu ve eklerinin hangi ilkeler doğrultusunda hazırlanması gerektiği içtüzükte ve ayrıca form kılavuzunda gösterilmiştir. Bu doğrultuda göre içtüzükte yapılan 6/11/2018 tarihli değişiklikten önce başvuru formu dışında buna uygun olarak hazırlanmış dilekçelerle gerçekleştirilen başvurular kabul

edilmekteyken, içtüzüğün 63. maddesinin 1 numaralı fıkrasında yapılan değişiklikten sonra başvurunun sadece başvuru formu kullanılarak gerçekleştirilebileceği açık şekilde düzenlenmiştir. Değişikliğin ardından mahkemenin internet sitesinde yayımlanan form kılavuzunda da bu hususa ayrıca değinilmiştir[91].

2.1.2. Başvuru Süresi

6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 5. fıkrasında ve içtüzüğün 64. maddesinin 1. fıkrasına göre; "*Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir"* denilmektedir. İdari inceleme kapsamında eksiklikler dışında yapılacak bir diğer denetim ise başvurunun otuz günlük sürede yapılıp yapılmamış olduğudur.

2.1.3. İdari Ret Kararı

Türkiye'de bireysel başvuruya idari ret karar taslağı, filtraj raportörü tarafından hazırlanarak UYAP üzerinden Komisyonlar Başraportörünün onayına sunulmaktadır. İlk inceleme esnasında başvurunun şeklî koşulları sağlamada başarısız olduğu ya da başvuru süresine uyulmadığı belirlendiğinde başvurunun idari yönden reddine karar verilmektedir. Başvurunun idarî yönden reddi kararı kesin nitelikte bir karar olmayıp itiraza tabidir. Süresinde itiraz edilmemesi ya da itirazın reddedilmesi neticesinde verilen idari ret kararı kesinlik kazanmakta ve başvurunun incelenmesi süreci sona ermektedir[92]. Başvuru üzerinde yapılacak idari incelemelerden biri eksiklik incelemesi diğeri de süre aşımı incelemesidir.

a. Eksiklik İncelemesi

Eksiklik incelemesi sonucunda, başvuruda herhangi bir eksiklik tespit edildiği takdirde 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin son fıkrası ile içtüzüğün 66. maddesinin 1. fıkrasına göre, başvurucuya ya da varsa vekiline veya kanunî

---

[91] Engin Fırat, *a.g.e.*, s. 96.

[92] Engin Fırat, *a.g.e.*, s. 116.

temsilcisine bu eksikliklerin giderilmesi için eksiklik bildirimi gönderilmektedir. 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin son fıkrası ile içtüzüğün 66. maddesinin 1. fıkrası uyarınca bu bildirimin tebliği ile eksikliklerin giderilmesi için başvuruculara en fazla on beş günlük kesin süre tanınmaktadır. Giderilmesi gereken eksikliklerin giderilmemesi, usulüne uygun şekilde cevap verilmemesi veya on beş günlük süre zarfında eksikliklerin tamamlanmaması durumunda başvurunun idari yönden reddine karar verilmektedir[93].

b. Süre Aşımının İncelenmesi

İçtüzüğün 66. maddesinin 3. fıkrasında "Başvurunun; süresinde yapılmadığı, 59. ve 60. maddelerdeki şekil şartlarına uygun olmadığı ve tespit edilen eksikliklerin verilen kesin sürelerde tamamlanmadığı hâllerde Komisyonlar Başraportörü tarafından reddine karar verilir ve başvurucuya tebliğ edilir. Bu karara karşı tebliğ tarihinden itibaren yedi gün içinde Komisyona itiraz edilebilir. Bu konuda Komisyonların verdiği kararlar kesindir" denilmektedir. Buna göre süre aşımı nedeniyle verilen ret kararlarının kesin olmadığı ve başvurucuya tebliğinden itibaren yedi gün içerisinde bu karara itiraz edilebileceği görülmektedir. Ancak yapılacak olan incelemeden sonra itirazın reddine karar verilmesi durumunda idari ret kararı kesinlik kazanmaktadır.

Bu çalışmaya konu olan, Kosova Anayasa Mahkemesi'nde "bireysel başvuru"nun idari inceleme ölçütleri çok net bir şekilde belirtilmemiştir. İdari inceleme diğer ülkelerde olduğu kadar geniş değildir. Ancak ulaşıldığı kadarıyla ve yapılan değerlendirmeler ışığında şunlar söylenebilir. Kosova'da İdari Usul Kanunu (LAP) ile düzenlenmektedir. Kosova'daki LAP'ın genel içeriği beş usulden oluşmaktadır. Aynı zamanda bu usuller aşamaları da göstermektedir. Bu aşamalar şu şekildedir;

---

[93] Engin Fırat, *a.g.e.*, s. 117.

*Başlatma (İdari Davanın Başlatılması),

*Ön Doğrulama (Ön Prosedür),

*Soruşturma (İdari Delillerin Doğrulanması),

*Tarafların İncelemesi (Sözlü veya Yazılı Şikayet/İtirazların Yapılması),

*Nihai Karar.

LAP'ın 126. maddesinin 1. fıkrasında; gerçek veya tüzel kişilerin idari işlem talebinde bulunabilecekleri belirtilmektedir. Bu talep doğrultusunda, yapılan veya yapılmakta olan idari işlemin kaldırılması veya değiştirilmesi kanuni açıdan talep edilebilir. Kanunda belirtilen temyiz kuralları da aynı maddenin 2. fıkrasına atıfta bulunarak bunun bir hak olduğunu ifade etmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere Kosova Anayasa'sında idari inceleme ölçütü çok sınırlı olmaktadır. Bir sonraki başlık altında Türkiye ile bu bağlamda karşılaştırma yapılacaktır.

2.1.3. Kosova ve Türkiye'de Bireysel Başvurunun İdari İnceleme Ölçütü Açısından Karşılaştırılması

Kosova Anayasa Mahkemesi Kanununun 1. maddesi; mahkeme ile ilgili genel hükümleri, 1. bölümde Kosova Anayasa Mahkemesi Teşkilatı, içtüzüğü ile ilgili hükümler, Kosova Anayasa Mahkemesine Dair Kanun'u ifade etmektedir. Ayrıca Kosova Anayasa Mahkemesi'nin organizasyonunu, Mahkeme önündeki yargılamaları ve Mahkemenin işleyişine ilişkin diğer konuları içermektedir.

Kosova Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünün 2. maddesinde; Anayasa Mahkemesinin çalışma düzeni, kendi iç teşkilatı, karar alma süreçleri ve diğer teşkilatlanma konuları belirlenmiştir. İçtüzük birkaç kez değiştirilmiş ve son değişiklik 2018 yılında yapılmıştır. Mahkemenin örgütsel bağımsızlığı ilkesi Anayasal bir ilkedir. Anayasa Mahkemesinin Teşkilatı 115. maddesinin 1. fıkrasına göre "Anayasa Mahkemesi, kendi iç teşkilatını, iç tüzüğünü, karar alma süreçlerini ve diğer teşkilat

konularını kanuna göre belirler". Madde 2.1.'de, Anayasa Mahkemesinin anayasal bağımsızlığını sağlamak için iki önemli standart ortaya konulmaktadır. Bunlar; a) örgütsel ve idari bağımsızlık ile b) mali bağımsızlıktır.

Örgütsel bağımsızlıkla ilgili olan 2.1. madde; Kosova Anayasa Mahkemesi kurumunun iç örgütlenme açısından özerk olduğunu açıkça belirtmektedir. Mahkemenin örgütsel ve idari bağımsızlığının ayrıntıları madde 2.2'de ele alınmaktadır. Anayasa'nın içeriği doğrudan 115. 1. maddesinden türetilen ve 15. kural paragrafında ele alınmaktadır.

Kanun'un 2.1. maddesi, Kosova Anaysa Mahkemesi'nin idari hizmetlerini, personel alımı, mahkeme binasının bakımı için ekipman ve malzemelerin temini ve anayasal adaletin sağlandığı yer ile ilgili olarak mümkün olan en bağımsız şekilde yerine getirmesi gerektiği standardını ortaya koymaktadır.

Örgütsel ve idari bağımsızlık, anayasa ve Kosova Anayasa Mahkemesi'nin bağımsızlığını sağlamayı amaçlayan Anayasa Mahkemesi Kanunu'nda güçlü bir şekilde yer almaktadır. Bu, Kosova Anayasa Mahkemesi'nin iç idari ve örgütsel açıdan tamamen bağımsız olduğu anayasa ve kanun tarafından belirlenen standartlara uyduğu anlamına gelir. Ayrıca, Kosova Anayasa Mahkemesi'nin teşkilatlanmasına ve faaliyetlerinin konusunu oluşturan konuların ele alınmasına başka hiçbir devlet organının veya kurumunun müdahale edemeyeceği anlamına gelir. Başka bir ifadeyle; örgütsel bağımsızlık, her şeyden önce Kosova Anayasa Mahkemesi'nin içyapısının (organizasyon şeması şeklinde) bağımsız olarak onaylanmasından ibarettir. Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesinin İç Tüzüğünde "Uygunluk *Kriterleri"* 39. maddede yer almaktadır. Ayrıca, Kosova Anayasası'nın 113. maddesinde belirtilen gerekliliklerle ilgili prosedürlere ilişkin özel hükümler, şimdi içtüzüğün VII. bölümünde yer almaktadır.

Türkiye Anayasa Mahkemesi İçtüzüğün 59. Maddesinin 2. Fıkrası başvuru formunun içeriğinde bulunması gereken hususlara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu madde ayrıca başvurunun şekil ve içeriğini de norm altına alarak, başvuru sürecinde izlenecek yol (lar)ı net olarak belirtmiştir. Başvuru formunda bulunması

gereken belgelerde Anayasa Mahkemesi İçtüzüğün 59. maddesinin 3. fıkrasında kapsamlı bir şekilde yer almıştır. Başvuru formunun hazırlanmasına dair ilkeler veya başvurunun süresine dair bilgiler de çok ayrıntılı bir biçimde sunulmuştur. Bununla birlikte, başvuruda eksiklik olması durumlarında ret kararlarına yönelik ilkeler de belirtilmiştir.

Türkiye Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde yer alan bu durumlar; bireysel başvuru mekanizmasının daha işlevsel ve işlerlik kazanması adına oldukça önemli olmaktadır. Öte yandan bu çalışmaya konu olan, Kosova Anayasa Mahkemesi'nde "bireysel başvuru"nun idari inceleme ölçütleri çok net bir şekilde belirtilmemiştir. İdari incelemenin başta Türkiye sonra da diğer ülkelerde olduğu kadar geniş olmadığı söylenebilir.

Bu bağlamda Kosova ve Türkiye Anayasa Mahkemesine yapılmış olan bireysel başvurulardan iki adet başvuru seçilmiş ve bu başvuruların idari incelemesi yapılmıştır.

İlk olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne Mustafa Altın tarafından yapılan ve 018/10018 başvuru numaralı bireysel başvuru incelenecektir. Başvurunun içeriği iş gören ve iş veren arasında bulunan ilişkinin doğurduğu alacak davasında Yargıtay onaması ile kesinleşen lehe kararın maddi hata düzeltim yolu ile ortadan kaldırılarak uyuşmazlığın esasının yeniden ele alınması nedeni ile adil yargılanma ve mülkiyet haklarının ihlal edildiği iddialarıyla alakalıdır. Başvuru 6/4/2018 tarihinde yapılmış ve karar 27/10/2021 tarihinde verilmiştir[94]. Bu kararın idari incelemesi yapıldığında;

6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 6. fıkrası ile içtüzüğün 66. maddesinin 2. ve 3. fıkraları, 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 2. fıkrasında ve 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 3. fıkrasında şekilsel inceleme için gerekli şartların neler olduğu belirtilmektedir. 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 5. fıkrasında ve İçtüzüğün 64. maddesinin 1. fıkrasında ise başvurusu süresine ait

[94] *Mustafa Altın/Türkiye,* AYM, 018/10018, 6/4/2018

bilgilere yer verilmiştir. Bu bağlamda başvurunun idari incelemesi uygun bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne Kadir Kudin tarafından yapılan ve 018/14509 başvuru numaralı bireysel başvuru incelenecektir. Başvurunun içeriği kolluk görevlilerinin kuvvet uygulaması neticesinde bir ölüme rastlanılması ve olay ile alakalı etkili ceza soruşturması yürütülmemesi nedeni ile yaşama hakkının ihlal edildiği iddiasıyla alakalıdır. Başvuru 25/4/2018 tarihinde yapılmış ve karar 8/9/2021 tarihinde verilmiştir[95]. Bu kararın idari incelemesi yapıldığında;

6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 6. fıkrası ile İçtüzüğün 66. maddesinin 2. ve 3. fıkraları, 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 2. fıkrasında ve 59. maddesinin 6/11/2018 tarihli değişiklik sonrası 3. fıkrasında şekilsel inceleme için gerekli şartların hangileri olduğu düzenlenmektedir. 6216 sayılı Kanun'un 47. maddesinin 5. fıkrasında ve İçtüzüğün 64. maddesinin 1. fıkrasında ise başvurusu süresine ait bilgiler düzenlenmektedir. Bu bağlamda başvurunun idari incelemesi uygun bulunmuştur.

Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne Emine Simnica tarafından yapılan ve KI62/17 başvuru numaralı bireysel başvuru incelenecektir. Başvurucu, Kosova Yüksek Mahkemesi PML.nr. 300/16 sayı ve 12 Aralık 2016 tarihli kararına itiraz etmiştir. Mahkemeye yapılan başvuru, Anayasa'nın 113. madde 7. fıkrasına, 03/L-121 sayılı Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanunun 47. maddesine ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünün 29. kuralına dayandırılmıştır[96]. Bu kararın idari incelemesi yapıldığında;

Başvuru formunun doldurulması ve şekli kurallarla ilgili herhangi bir yönetmelikle karşılaşılmamıştır. Ancak başvuru süresi ile ilgili Kosova Cumhuriyeti

---

[95] *Kadir Kudin*/*Türkiye,* AYM, 018/14509, 25/4/2018

[96] *Emine Simnica/Kosova*, AYM, KI62/17, 12/12/2016

Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanunun 49. maddesinde belirtilen süre zarfı içerisinde başvurunun gerçekleştirildiği görülmektedir.

Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'ne Riza Dembogaj tarafından yapılan ve KI122/16 başvuru numaralı bireysel başvuru incelenecektir. Başvurucu Kosova Yüksek Mahkemesi CML.nr.6/2016 sayı ve 13 Eylül 2016 tarihli kararına itiraz etmiştir. Mahkemeye yapılan başvuru, Anayasa'nın 113. madde [Yargılama Yetkisi ve Yetkili Taraflar] fıkrasına, 03/L-121 sayılı Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanunun 22. maddesi, 47. maddesi ve 49. maddesine ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünün 29. kuralına dayandırılmıştır[97]. Bu kararın idari incelemesi yapıldığında;

Başvuru formunun doldurulması ve şekli kurallarla ilgili Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nde ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğünde herhangi bir yönetmelikle karşılaşılmamıştır. Ancak başvuru süresi ile ilgili Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanunun 49. maddesinde belirtilen süre zarfı içerisinde başvurunun gerçekleştirildiği görülmektedir.

2.2. Kabul Edilebilirlik İncelemesi

Bireysel başvurunun ilk aşamasında bir ön inceleme gerçekleştirilmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların ön incelemesi, Bireysel Başvuru Bürosu'nca yapılan hazırlık incelemesidir. Bireysel Başvuru Bürosu'nun yaptığı bu ön inceleme, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin yapılabilme koşulunu taşıyıp taşımadığının denetlenmesi anlamına gelmektedir. Burada bireysel başvuru dilekçesi, dilekçede bulunması gereken öğeler, gerekçelendirilmesi gereken ve başvuru dilekçesine eklenmesi gerekenler incelenmektedir[98]. Bu bağlamda ön incelemede başvuruda herhangi bir eksiklik

---

[97] Riza Dembogaj*/Kosova,* AYM, KI122/16, 13/9/2016

[98] Ebru Karaman, *a.g.e.,* s. 224-226.

bulunmaması durumunda ya da bulunan eksikliklerin düzeltilmesinden sonra başvuru için kabul edilebilirlik incelemesi yapılmaktadır.

2.2.1. Kosova ve Türkiye'de Bireysel Başvurunun Kabul Edilebilirlik Ölçütü

Bu başlık altında Kosova ve Türkiye'de bireysel başvurunun kabul edilebilirlik açısından incelemesi yapılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda anayasada, kanunlarda ve içtüzükte kabul edilebilirlik ölçütü ile ilgili hükümler iki ülkenin karşılaştırılması yapılarak incelenecektir.

Türkiye'de, bireysel başvuru bürosunda meydana gelen ön incelemenin ardından herhangi bir eksikliğe rastlanılmadığında veya saptanan edilen eksikliklerin tamamlanmasının ardında büro, başvuruyu kabul edilebilirlik incelemesinin yapılması için komisyona göndermektedir[99]. Komisyon, yapılan değerlendirmeden sonra ya kabul edilebilirlik ya da kabul edilmezlik kararı vermektedir.

6216 sayılı Kanun'un 48. maddesine göre: *Bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için 45 ila 47'nci maddelerde öngörülen şartların taşınması gerekir.* İlgili kanunda bahsedilen şartların taşınmaması durumunda ise başvurular hakkında kabul edilmezlik kararı verilmektedir[100].

6216 sayılı Kanun'un 45. maddesine (bireysel başvuru hakkı) göre: (1*) herkes, anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi bir hak ve özgürlüğünün kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. (2) İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru*

---

[99] Ergin Ergül, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınları, Ankara 2012, s. 22.

[100] Mustafa Ermayası, *Anayasa Mahkemesi'ne Yapılan Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Bakımından İncelenmesi*, (Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2018, s. 37.

yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. (3) Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz. 6216 sayılı Kanun'un 46. Maddesine (bireysel başvuru hakkına sahip olanlar) göre: (1) Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir. (2) Kamu tüzel kişileri bireysel başvuru yapamaz. Özel hukuk tüzel kişileri sadece tüzel kişiliğe ait haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunabilir. (3) Yalnızca Türk vatandaşlarına tanınan haklarla ilgili olarak yabancılar bireysel başvuru yapamaz. 6216 sayılı Kanun'un 47. Maddesine (bireysel başvuru usulü) göre: (1) Bireysel başvurular, bu Kanunda ve İçtüzükte belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esaslar İçtüzükle düzenlenir. (2) Bireysel başvurular harca tabidir. (3) Başvuru dilekçesinde başvurucunun ve varsa temsilcisinin kimlik ve adres bilgilerinin, işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle ihlal edildiği ileri sürülen hak ve özgürlüğün ve dayanılan Anayasa hükümlerinin, ihlal gerekçelerinin, başvuru yollarının tüketilmesine ilişkin aşamaların, başvuru yollarının tüketildiği, başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarih ile varsa uğranılan zararın belirtilmesi gerekir. Başvuru dilekçesine, dayanılan deliller ile ihlale neden olduğu ileri sürülen işlem veya kararların aslı ya da örneğinin ve harcın ödendiğine dair belgenin eklenmesi şarttır. (4) Başvurucu bir avukat tarafından temsil ediliyorsa, vekâletnamenin sunulması gerekir. (5) Bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren otuz gün içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren on beş gün içinde ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder. (6) Başvuru evrakında herhangi bir eksiklik bulunması hâlinde, Mahkeme yazı işleri tarafından eksikliğin giderilmesi için başvurucu veya varsa vekiline on beş günü geçmemek üzere bir süre verilir ve geçerli bir mazereti olmaksızın bu sürede eksikliğin tamamlanmaması durumunda başvurunun reddine karar verileceği bildirilir.

2.2.1.1. Başvuru Yollarının Tüketilmesi

Bireysel başvuru kurumunun ikincil nitelikte bir yol olması bu yola başvurmadan evvel, mevcut bulunan kanun yollarının tüketilmesi anlamına gelmektedir. Bahsi geçen kapsamda başvuru yollarının tüketilmesi kuralı, ikincillik ilkesinin doğal bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır [101].

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'nın 148. maddesinin 3. Fıkrası doğrultusunda "bireysel başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır." 6216 sayılı Kanun'un 45. Maddesinin 2.fıkrasına göre ise: *"İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir."* AYM'nin hem kabul edilebilirlik hem de esas incelemesi sıralarında kanunda ön görülen başvuru yollarının tüketilmediği gerekçesi ile kabul edilemezlik kararı verebildiği görülmektedir[102].

AİHM'ye bireysel başvuruda bulunabilmek doğrultusunda da başvuru yollarının tüketilmesi gereksinime rastlanılmaktadır. Bahsi geçen husus Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin 35. Maddesi doğrultusunda: *"Mahkeme'ye ancak, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra ve iç hukuktaki kesin karar tarihinden itibaren dört aylık bir süre içinde başvurulabilir"*[103] şeklinde verilmektedir

a. Tüketilmesi Gereken Olağan Kanun Yolları

Bireysel başvuruda bulunabilmek için mevcut tüm kanun yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda kanun yolu, davanın taraflarına tanınan ve yanlış olduğu iddia edilen nihai kararların yeniden incelenmesi ve değerlendirilmesine imkân sağlayan bir hukuki çaredir. Kanun yolları Türkiye

[101] Mustafa Ermayası, *a.g.e.,* s.37.

[102] Sami Sezai Ural, *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, (İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013, s. 259.

[103] Mustafa Ermayası, *a.g.e.,* s. 39.

Anayasa Mahkemesine göre dar ve geniş anlamda kanun yolu olarak ikiye ayrılmaktadır. Dar anlamda kanun yolu, mahkemeye başvurma olanağı, geniş anlamda kanun yolu ise her türlü kuruma idareye ve mahkemelere başvuru yoludur. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulanabilmek için geniş anlamda kanun yollarının tüketilmesi gerekmektedir[104].

b. Başvuru Yollarının Tüketilmesi Kuralının İstisnaları

Türkiye Anayasası'nda ve 6216 sayılı Kanun'da başvuru yollarının tüketilmesi kuralının istisnalarına rastlanılmamaktadır. Lakin bahsi kuralın mutlak olarak uygulanması yer yer esas özgürlük ve hakların etkin kullanımını önüne geçebilmektedir Farklı bir söylem ile, idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilmesi şartının kesin olarak aranmaması, bireysel başvurunun esas hak ve özgürlükleri koruma amacının bir gereği hali olarak karşımıza çıkmaktadır[105].

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesiyse istinas durumlarda iç hukuk yollarının tüketilmesini mecburiyet olarak dayamamaktadır. AİHM bir esas hak veya özgürlüğün ihlal edildiğini iddia eden bireyin içinde bulunduğu duruma dikkat ederek iç hukuk yollarının tüketilmesinin makul olarak istenmeyeceği veya hedefe uygun olmayacağı ya da problemin üstesinden gelmeyeceği şet şekilde belirli olan durumlarda, başvurucunun iç hukuk yolunu tüketmesine gerek olmadığına hüküm vermektedir[106].

Türkiye Anayasa Mahkemesi'nin başvuru yollarının tüketilmesi kuralını aramadığı durumlarsa başvuru yollarının erişilebilir olmaması, başvuru yolunun etkisiz olması ve başvuru yolunun makul bir başarı şansının bulunmaması şeklinde karşımıza çıkmaktadır [107].

---

[104] Mustafa Ermayası, *a.g.e.,* s. 42.

[105] Hakan Atasoy, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Ankara 2015, s. 215.

[106] Mustafa Ermayası, *a.g.e.,* s. 57.

[107] Berkan Hamdemir, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, s. 255.

Başvuru yollarının erişilebilir olmaması:

Esas hak ve özgürlüğün ihlal edildiğini iddia eden başvurucu tarafından, doğrudan şekilde herhangi bir aracı devreye girmeden kullanılamayan ve bilhassa idari makamların takdirine bırakılan hukuk yolları bireysel başvuru uygulamasında ulaşılabilir başvuru yolları şeklinde kabul edilmemektedir[108].

Başvuru yolunun etkisiz olması:

Herhangi bir başvuru yolunun etkili olduğunun kabul görebilmesi doğrultusunda, esas özgürlük ve hakların ihlalinin meydana gelmesini önleyebilmesi veya var olan bir ihlali ortadan kaldırabilmesi ya da ihlal nedeni ile meydana gelen zararların karşılanması gereksinimi bulunmaktadır. Bir ihlal neticesinde verilen kararın sadece tavsiye niteliğinde olması veya ihlal konusu olayın çözümü kurumun takdirine bağlı olması durumunda bu yol etkili olarak kabul edilmemektedir[109].

Başvuru yolunun makul bir başarı şansının olmaması:

İstisna bir durum, olağan idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilmesi durumunda esas özgürlük ve hakkın ihlalinin giderilme olanağının verilmediği durumlarda mevzu bahis olabilmektedir. Bilhassa başvuru yolları yalnızca şekilden ibaretse, yani başvurucuya makul bir başarı şansı tanımıyorsa olağan hukuk yolarının tüketilmesi koşuluna rastlanılmamaktadır[110].

Kosova Anayasa Mahkemesi'nin kabul edilebilirlik ölçütlerine bakıldığında; en başta kanun yollarının esasen tüketilmiş olması gerekmektedir. Bununla birlikte, talebin en azından esas itibarıyla, olağan mahkemelerde yapılan bir kamu işleminin anayasaya uygunluğu sorunuyla ilgili olarak ileri sürülmesi gerekliliği aranmaktadır.

---

[108] Abdulkadir Karaaslan, *a.g.e.,* s. 23.

[109] Hüseyin Ekinci, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Sorunu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 11, Ankara 2012, s. 7.

[110] Hakan Sabri Çelikyay, "Anayasa Mahkemesi Kararları'nın 'Başvuru Yollarının Tüketilemesi Ölçütü Açısından' Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1, İstanbul 2015, s. 21-61.

Ayrıca Kosova'nın olağan mahkemeleri, bir dava hakkında karar verirken hukuk ve olgular arasında anayasal iddialar üzerinde karar verme yetkisine de sahiptir[111]. Bu nedenle bireyler, Kosova Anayasası ile güvence altına alınan haklarını, sürecin başında ileri sürmelidirler, aksi takdirde başvuruları Anayasa Mahkemesi tarafından esaslı bir şekilde tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilemez olarak karara bağlanır.

Kosova Anayasa Mahkemesi, Kosova Anayasası'nın 113 (7) Maddesinde[112] belirtildiği üzere; Anayasa Mahkemesi, yasa ile tayin edilen tüm şartların yerine getirildiği tespit edilirse, başlatılan başvuruyu (istemi) kabul eder ve işleme alır. Ayrıca madde 47'de belirtildiği üzere; herhangi bir kamu otoritesi tarafından Anayasa ile garanti edilen bireysel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiğinin iddia edilmesi durumunda, her bireyin Anayasa Mahkemesi tarafından kanuni koruma isteme hakkı vardır. Birey, sadece yasa ile tayin edilen tüm hukuki araçların tükenmiş olması durumundan sonra sözü edilen istemi başlatabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi; Kosova Anayasa Mahkemesi, Kosova hukuk sisteminin bireylere sağlamadığı haklar üzerinden başvuru yapıldığını fark etmesi durumunda, bireyler tarafından sunulan başvuruyu kabul edilemez olarak ilan eder. Ancak yine de Anayasa Mahkemesi şikâyetlerin beyan etme esnekliğine ilişkin, AİHM ilkelerine uygun bir yargı uygulaması oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi gelişmekte olan içtihatlarında, düzenli yargıya ve diğer kamu makamlarına Anayasa'nın iddia edilen ihlalini önleme veya düzeltme fırsatı verilmesi gerektiğini de savunmaktadır. Bu bağlamda Kosova hukuk düzeninin anayasal hakların ihlaline karşı etkili bir çözüm sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Çünkü bu anayasanın ikincil niteliğinin önemli bir yönüdür.

Kosova Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda kabul edilebilirlik için en temel şart; mevcut tüm yasal yolların yargı süreci yoluyla yerine

---

[111]Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Pratik Rehber Kabul Edilebilirlik Kriterleri hakkında", https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf (22.08.2021).

[112]Kosova Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, No.46, Prishtine 2009. https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2017/11/anayasa_mahkemesi_yasasi.pdf (23.08.2021).

getirilmesi veya tüketilmesi şartıdır. Ancak bu şart sağlanmışsa yapılan başvuru Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilebilir. Ek olarak, anayasa ihlallerini düzeltmek veya önlemek için tüm olanaklar kullanılmalıdır. Bu gereklilik aynı zamanda bireysel başvurunun ikincilliği olarak da tanımlanmaktadır.

2.2.1.2. Bireysel Başvurunun Süresi

Bireysel başvuruda bulunulabilmesi için belli bir süre sınırı bulunmaktadır. İnsan Hakları Mahkemesine başvuru süresi 6 ay olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizin tarafı olduğu 15 numaralı Protokol yürürlüğe sokulduğunda bahsi geçen zaman diliminin 4 aya düştüğü görülmektedir. Ülkemizde Anayasa Mahkemesine başvuru süresiyse 1 ay olarak karşımıza çıkmaktadır. AK organları bu süreyi makul görmektedir. Kamu düzeni İle ilgili olduğu düşünülen bu kural, mahkeme tarafından bağımsız olarak incelenebilmektedir[113]. Anılan süre kayıtları, en az üç işlev görmektedir. Bunlar şu şekildedir[114];

İlki, bir kesin hükmün sürekli sorgulanmasının önüne geçmek doğrultusunda düzen, istikrar ve barış adına yasal bir kaygının neticesi olarak karşılaşılan bahsi geçen kural, hukuksal kesinlik sağlayarak yetkililerin veya alakalı diğer kişilerin uzun süre belirsiz durumlarla karşı karşıya kalmaların önüne geçebilir. Farklı bir söylem ile kural, hukuk güvenliğine hizmet etmektedir.

İkinci olarak; olaylarla inceleme arasındaki zamanın uygun olmayan biçimde geçmesini engelleyerek ihlale esas olan olayların daha kolay kanıtlanmasını sağlayabilmektedir.

Üçüncüsüyse; başvuruda bulunacak olan bireylere başvuruları hakkında düşünme, danışmanlık alma ve ileri sürecekleri iddiaları geliştirerek yeni savlar geliştirme olanağı tanımaktadır

---

[113] Tolga Şirin, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru)*, Baskı 2, İstanbul 2019, s. 189.

[114] *Sabri Güneş/Türkiye*, İHAM [BD], 27396/06, 29/06/2012, s. 39.

Kosova Anayasa Mahkemesi İçtüzük 2. bölüm "Evrakın Teslimi ve Yasal Süreler" ini belirlemektedir. Bu bağlamda; İçtüzüğün 28. kuralı; evrakın teslim edileceği adres ile ilgili şu durumları içermektedir[115];

(1) Görüşülmekte olan davayla ilgili evrakın taraflara teslim adresi, taraf temsilcisinin adresidir veya tarafın temsilcisi yoksa tarafın ikamet adresidir. Taraflar başvuru dilekçelerinde, karşı taraflar ise cevap yazısında evrak teslim adreslerini belirlerler.

(2) Herhangi bir taraf evrak tesliminin faks veya diğer elektronik iletişim araçlarıyla yapılmasına onay verebilir. Böyle durumlarda taraf, faks yoluyla veya başka yollarla faks veya diğer elektronik iletişim araçlarıyla ilgili gerekli tüm bilgileri Sekretaryaya sunar.

29. Kural; Teslimat'ın nasıl yapılacağına dair usulleri şu şekilde ifade etmektedir;

(1) Kanun veya bu İçtüzük'e göre bir evrakın tesliminin gerekli olduğu durumlarda, Sekretarya, aşağıda belirtilen yollardan biriyle evrakın tarafça belirtilen adrese teslimatını sağlar: (a) Evrak nüshalarının teslim tesellüm pusulası eşliğinde taahhütlü posta ile gönderilmesi, (b) Kurye ile gönderilmesi.

(2) Mahkeme hüküm, karar ve emirnameleri hariç, faks veya diğer elektronik iletişim araçlarıyla teslim edilebildiği durumlarda, her tür evrak nüshası bu yollardan biriyle gönderilebilir. Elektronik araçlarla pratik olmadığı durumlarda evrak gönderme işi (1) numaralı paragrafta belirtildiği şekilde gönderilip, ilgili taraf faks veya diğer elektronik iletişim araçları vasıtasıyla bu konu hakkında bilgilendirilir.

---

[115] Kosova Anayasa Mahkemesi İçtüzük (2018 Tarihli), https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2018/09/rregullore_e_punes_gjkk_tur_2018.pdf?__cf_chl_managed_tk__=pmd_79PSYkZPWCfchglSX8iIgisoR2fZO5JKh3_CGRLB844-1631424948-0-gqNtZGzNA5CjcnBszS69. (01. 09. 2021).

(3) *Evrak gönderiminin "yapıldı" sayıldığı durumlar: (a) İadeli taahhütlü posta gönderilip alındı formu müdahil tarafça imzalandığı gün veya müdahil tarafın gönderilen evrakı almayı ve alındı formunu imzalamayı reddettiği durumlarda iadeli taahhütlü mektubun postaya verildiği tarihten beş gün sonra, (b) Kurye ile gönderilen evrakın müdahil tarafça kabul edildiğine dair onaylandığı veya müdahil tarafın evrakı kabul etmeyip alındı belgesini imzalamayı reddettiği gün teslim edildi sayılır. Bu evrakı teslim eden kişi kabul veya ret için kayıt tutar. (c) Evrak faks veya diğer elektronik iletişim araçlarıyla başarılı bir şekilde gönderilip gönderimi onaylandığı gün evrak teslim edildi sayılır. Evrak gönderimi alıcının kasıtlı olarak engellenmesi durumunda, gönderme teşebbüsünün yapıldığı kanıtlanan gün teslim edildi sayılır.*

Kosova Anayasa Mahkemesi'nde İçtüzük'te ayrıca sürecin nasıl başlatılacağı da yer almaktadır. Başvuru sürecinin başlatılması 3. bölümde yer almaktadır. Bu bağlamda 31. kural şu Maddeleri içermektedir;

(1) *Mahkeme'ye başvuru süreci Sekretaryaya başvuru dilekçesinin teslim edilmesiyle başlar. Dilekçe veya herhangi bir başlangıç evrakı teslim edildikten sonra Sekretarya tarafından bir başvuru numarası belirlenir.*
(2) *Anayasa'nın 62. madde 4. fıkrası ve 113. maddesi uyarınca Mahkeme sürecinin başlatılması bu İçtüzük'ün VII. başlığında düzenlenmiştir.*

32. Kural ise; Başvuruların Teslimi ve Cevaplama ile ilişkili usulleri kapsamaktadır. Bu usuller şu şekildedir;

(1) *Başvuru dilekçesi Kosova Cumhuriyeti resmi dillerinden veya Kosova'da kullanımda olan dillerden biri üzere yazılı olarak sunulmalıdır. Bunun için Mahkeme'nin web sayfasında yayımlanmış olan form veya muadili bir başvuru kullanılmalıdır. Dilekçe Genel*

Sekretere hitaben yazılıp, dilekçede teslim edildiği tarih ve teslim edenin imzasının bulunması gerekmektedir.

(2) Dilekçe şunları da içermelidir: (a) Dilekçeyi sunan tarafın adı, soyadı ve adresi, (b) Temsilci varsa, evrakın teslim edileceği temsilcinin adı ve adresi, (c) Yasal temsilci için düzenlenmiş vekâlet, (d) Bilinmesi durumunda, evrak gönderimi için karşı tarafın adı ve adresi, (e) Talep edilen yasal savunma, (f) Olguların kısa özeti, (g) Başvurunun usul ve esas bakımından gerekçelendirilmesi, (h) İlave bilgi ve belgeler.

(3) Başvurucunun yasal temsilcisi varsa, yasal temsilci dilekçe ekinde başvurucu tarafından düzenlenmiş geçerli bir vekâletname de sunar.

(4) Başvuruyu destekleyecek her türlü belge ekte sunulur. Evrakın sadece belli kısımları önem arz ediyorsa, o durumda ihtiyaca göre sadece önemli olan kısımlar ekte sunulur.

(5) Evrak, Kosova'da resmi dil olan veya resmi kullanımda dil statüsünde olan dillerden birinde sunulabilir. Kosova'da resmi dil veya resmi kullanımda dil statüsüne sahip dillerden birinde sunulmayan evrak, bu dillerden birine yeminli tercümesiyle birlikte sunulmalıdır. Tercüme, evrakın bir kısmına yönelik veya özet şeklinde yapılabilir. Ancak bu durumlarda tercümenin hangi belgenin hangi kısımlarını kapsadığını belirten bir açıklama da sunulmalıdır. Mahkeme, evrakın daha kapsamlı veya tamamının tercümesini isteyebilir.

(6) Kimliğinin açıklanmasını istemeyen başvurucular, Mahkeme'de görüşülmekte olan davaya ilişkin kamuya açık bilgilere erişim kuralına istisna oluşturacak bu durum için meşru gerekçelerini bildirmelidir. Mahkeme, kimliğin açıklanmama talebini oyçokluğuyla onayabilir veya böyle bir talep olmaksızın bunu yapar. Mahkeme gerekçenin iyi isnat edilmiş olduğunu değerlendirirse bu talebi kabul edebilir.

(7) Sekretarya, sunulan tercümelerin özgünlüğünü denetleyecek bir yol geliştirmelidir.

(8) Başvurular, normal mesai süresi içerisinde bireysel olarak Mahkeme Sekretaryasına yapılabildiği gibi posta veya elektronik iletişim araçlarıyla da yapılabilir.

(9) Mahkeme, tarafların başvurularını yapabilmeleri için formları temin eder. İlgili formlar Mahkeme'nin web sayfasında erişime açıktır.

(10) Karşı taraflarca sunulacak olan cevaplar, başvurularla benzer şekilde olup bu madde ile belirtildiği gibi olmalıdır.

Yukarıda belirtilen durumlardan sonra, başvurunun nasıl kayıt altına alınacağı ve teslim sürecinin nasıl sonuçlandırılacağı da 33. kuralda şöyle belirtilmiştir;

(1) Genel Sekreter, başvuru için gerekli olan evrakın eksik olması halinde bile başvuru veya herhangi bir evrak teslim edildikten hemen sonra, başvuruyu kaydeder. Sekretarya başvuru için gerekli olan evraka ilişkin bir kontrol listesi bulundurup, başvurucu taraflara başvurularında eksik olan evrak konusunda yardımcı olacak şekilde açıklamalar yapar.

(2) Bir başvuruda evrakın tamamı bulunmaması halinde raportör yargıç, sekretarya aracılığıyla başvurucuya, bildirilmiş olan iletişim kanalı yoluyla, ayrıntısı verişmiş olan evrakın tamamlanması gerektiğini bildirir ve başvurunun yapıldığı tarihten itibaren on beş (15) günlük süre içerisinde belirtilen belgelerin tamamlanması gerektiğini belirtir.

(3) Mahkeme'den talep edildiği veya mahkemeden yazılı izin alındığı durumlar dışında, on beş (15) günlük süre geçtikten sonra başvurucular başka hiçbir evrak teslim edemezler. Mahkeme, bir davanın hızlandırılmış süreçte görülmesi gerektiği durumlarda daha kısa bir süre belirleyebilir.

(4) Sekretarya, aşağıdaki veriler de dâhil olmak üzere, tüm başvuru ve cevapların kaydını tutar: (a) Başvuru tarihi ve zamanı, (b) Başvuruyu teslim eden kişi veya kişilerin adı, (c) Başvuru kayıt numarası, (d)

İlgili başvuru için belirlenen raportör yargıç, (e) İlgili başvuru için belirlenen Ön İncelme Heyeti.

(5) Kaydı yapılan her başvuru için Sekretarya, dilekçe, varsa taraflardan gönderilmiş cevaplar veya dava sürecinde oluşturulan ilgili diğer evrak ve materyallerin bir arada tutulacağı bir dosya oluşturur.

Tüm bu süreçlerden sonra 36. kuralda belirtildiği üzere; raportör yargıcın atanması yapılır. Ardından, başvuru sekretarya tarafından kaydedilmesinin ardından, 10. kuralda saptandığı şekli ile, raportör yargıcın saptanması doğrultusunda başkana gönderilmektedir.. Sekretarya başvurucu, müdahil taraf ve davada alakalı olan diğer taraflara başvurunun kaydedildiğini bildirmektedir Raportör yargıç, başvurunun kabul edilirliğini tespit için gerekli olması durumunda başvurucu veya başvuru hakkında cevap sunan karşı taraftan ilave bilgi ve belgeler isteyebilir. Bunların dışında 37. kuralda "Raportör Yargıcın Raporu" içinde neleri kapsayacağı şu şekilde İçtüzükte kendisine yer bulmuştur;

(1) Raportör yargıcın ön inceleme raporu şunları kapsar: (a) Davanın maddi unsurlarının (olguların) tanımı, (b) İhtilaflı olan ve olmayan maddi unsurların belirtilmesi, (c) İhtilaflı olan maddi unsurların kanıtlanması sorumluluğunun hangi tarafa ait olduğunun belirtilmesi, (d) Tüm taraflarca sunulan hukuki deliller, (e) Başvurunun kabul edilirliği hakkındaki ilk değerlendirme, (f) Başvurunun temel hukuki durumu hakkındaki ilk değerlendirme.

(2) Kanunun 22.5 maddesinde belirtildiği şekilde raportör yargıcın raporu sunmasıyla ilgili otuz (30) günlük süre, lüzumlu olması durumunda evrakın tercümesi de dâhil olmak üzere dosyada gerekli olan evrakın tamamını kabul alınmadığı sürece başlamaz.

(3) Raportör yargıç raporunu ve dava dosyasındaki evrak, başvuru formu ile tarafların cevaplarının birer kopyasını Ön İncelme Heyetine iletilmek üzere Sekretaryaya teslim eder. Raportör yargıcın hazırladığı rapordan birer nüsha tüm diğer üyelere teslim edilir.

İstemeleri halinde tüm üyeler başvuruyla ilgili tüm evraka erişebilirler.

38. Kural'da ise ön inceleme heyetinin davaları kabul edilebilirliği hakkındaki fıkralar ise şu şekilde olmaktadır;

(1) Her davada Ön İncelme Heyetine, 11. kural hükümlerine uygun olarak Heyet Başkanı başkanlık yapar.

(2) Ön İncelme Heyeti başvurunun kabul edilirliğini belirlemek amacıyla gerekli görmesi durumunda başvurucu veya karşı taraftan ilave kanıt, belge ve bilgi sunmalarını talep edebilir.

(3) Ön İncelme Heyeti başvurunun kabul edilmez olduğu sonucuna varırsa Raportör Yargıç önerisinin gerekçelerini bildirmek suretiyle kabul edilmezlik, kayıttan düşürme veya ret karar tasarısını hazırlayarak Sekretaryaya gönderir. Sekretarya, Kanun'un 22. madde 7 ve 8. fıkraları uyarınca görüşülmesi için karar veya karar tasarısını tüm üyelere ulaştırır.

(4) Kendilerine ulaştırıldığı andan itibaren on (10) günlük süre içerisinde Ön İnceleme Heyeti üyesi olmayan Mahkeme üyelerince itiraz edilmemesi durumunda, kabul edilmezlik, kayıttan düşürme veya ret karar ya da karar tasarısı oybirliğiyle kabul ediş sayılır ve Başkan ile raportör yargıç tarafından imzalanarak ilgili karar çıkarılmış olur.

(5) Kendilerine ulaştırıldığı andan itibaren kabul edilmezlik karar tasarısı için on (10) gün, kayıttan düşürme veya ret kararı için beş (5) günlük süre içerisinde Ön İnceleme Heyeti üyesi olmayan Mahkeme üyelerinden biri veya birden çoğunun itiraz etmesi durumunda, bununla ilgili bir karar alması için karar tasarısı Mahkeme heyetine gönderilir.

(6) Ön İncelme Heyeti başvurunun kabul edilir olduğu sonucuna varırsa Mahkeme Heyeti danışma toplantısında başvurunun kabul edilirliğini değerlendirir ve başvuru kabul edilir olduğu kabul edilirse esas incelemesine geçilir.

(7) Raportör Yargıç bu kuralın 4 ve 5. paragrafında öngörülmüş olan usulleri takip ederek Mahkeme Heyeti kararına istinaden Mahkeme'ce kabul tarihinde itibaren makul bir süre içerisinde kabul edilmezlik karar tasarısı, kayıttan düşürme karar tasarısı veya başvurunun reddine ilişkin karar tasarısını hazırlar.

(8) Mahkeme Heyeti başvurunun kabul edilir olduğunu beyan ederse, Mahkeme Heyeti'nin daha kısa bir süre konusunda mutabakata vardığı durumlar dışında, karar tasarısı on (10) günlük bir süre içerisinde hazırlanarak tüm üyelere ulaştırılır. Mahkeme Üyeleri nihai metnin onayı için de tekrar toplanma kararı alabilirler. Daha sonra Mahkeme Başkanı ile Raportör Yargıç, ilan edilecek olan karar metnini imzalarlar.

(9) Mahkeme Heyeti başvurunun kabul edilmez olduğun ilan etmesi durumunda Raportör Yargıç, Mahkeme'ce kabul tarihinde itibaren makul bir süre içerisinde kabul edilmezlik karar tasarısı, kayıttan düşürme karar tasarısı veya başvurunun reddine ilişkin karar tasarısını hazırlar. Mahkeme Üyeleri nihai metnin onayı için de tekrar toplanma kararı alabilirler. Daha sonra Mahkeme Başkanı ile Raportör Yargıç, ilan edilecek olan karar metnini imzalarlar.

2.2.1.3. Anayasa Mahkemesi'nin Yetkisine İlişkin Kabul Edilemezlik Nedenleri

Bireysel başvurunun incelenebilir olması için başvurunun Anayasa Mahkemesinin yetkisi dâhilinde olması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesinin yetkisi olan bu gereklilik, AİHM yönünden de geçerli olmaktadır. Mahkemelerin bu yetkisi; kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetki olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.

a. Kişi Yönünden Yetki: Ratıone Personae

Türkiye'de Anayasa Mahkemesinin kişi yönünden yetki incelemesi, "kim" ve "kime karşı" gibi bazı soruların sorulduğu, öğretide ve Strazburg'un kararlarında Latince "ratione personae" terimleri ile de ifade edilen incelemeyi tanımlamaktadır.

Kişi yönünden incelemede başvuru ehliyeti, mağdurluk statüsü gibi başlıklar Mahkeme'nin yetkisinden ayrı ele alınabilir olsa da bunun, kişi yönünden yetki incelemesinin içinde değerlendirilmesinde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Kişi yönünden incelemede başvurucunun; başvuru ehliyeti olup olmadığı, mağdur olup olmadığı, temsilcilik durumu ve başvurusunun Türkiye Cumhuriyeti aleyhine yapılıp yapılmadığı konuları ele alınmaktadır[116].

Başvuru Ehliyeti

Anayasa'nın bireysel başvuruyu da düzenleyen 148'inci Maddesinde de "Herkes (…) Anayasa Mahkemesine başvurabilir." ifadesi yer almaktadır. Bu maddede de görülebileceği gibi temel hak ehliyeti "herkes" için tanınmıştır. "Herkes" sözcüğünde yer alan "kes" ifadesinin kökenine bakıldığında, "kişi" anlamına geldiği görülmektedir. Kişilik sahibi olmak, bir insan hakkıdır. Şöyle ki; Türkiye'nin de taraf olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 6'ncı ve Birleşmiş Milletler (BM) Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 12'nci Maddesine göre: "Herkes her yerde, hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkına sahiptir." Bu hüküm uyarınca; erkek, kadın veya interseks; siyah veya beyaz, çocuk veya yaşlı her insan, sadece insan olduğu için kişilik sahibidir. Anayasa'nın 12'inci maddesi de kişilik statüsüne sahip olanların "temel hak ehliyeti"ne sahip olduklarını açık bir şekilde belirtmektedir. Başka bir ifadeyle her insanın insan olmasından dolayı hak ehliyetine sahip olduğuna değinmektedir. Bunun yanı sıra hukuk düzeni, varsayımsal olarak da bazı kişilikleri tanımaktadır. Bu kişilere tüzel kişi denilmektedir. Tüzel kişiler de temel hak ehliyetine sahiplerdir[117].

Mağdurluk Statüsü

Bireysel başvuru yapabilmek için gereken bir başka şart da bireysel başvuruyu yapan kişinin "mağdur" olması gerekliliğidir. Bu mağdurluk durumu, taraflar bunu ileri sürmese dahi incelenmektedir. Mağdurluk statüsünün tespiti, bazı

---

[116] Tolga Şirin, *a.g.e.*, s. 14.

[117] Tolga Şirin, *a.g.e.*, s. 16.

olaylarda karmaşık ve zor olabilmektedir. Bunun için de İnsan Hakları Mahkemesi, bir kişinin mağdur olup olmadığını, esasa yönelik incelemesiyle birlikte ele alabilmektedir[118].

Temsil (Vekillik)

Bireysel başvuruda temsil konusu iki şekilde ele alınabilmektedir: bunlardan ilki olağan durumlarda temsil iken ikincisi dezavantajlı grupların temsili olmaktadır.

Olağan Durumlarda Temsil;

AİHM'e yapılacak olan bireysel başvurularda temsil, İçtüzük md. 45/3'ye yer alan, usulüne uygun olarak imzalanmış, mağdur olduğu iddia edilen kişiden özel ve açık bir temsil talimatı içeren yetki belgesiyle gerçekleşmektedir[119].

Dezavantajlı Grupların Temsili;

Bireysel başvurularda, temsil konusundaki esas, temsilcilerin kendilerinin yetkilendirildiklerine ilişkin bir belge sunmalarıdır. Buna rağmen; özellikle Sözleşme'nin 2, 3 ve 8'inci maddeleriyle ilgili ihlal iddiaları gündeme geldiğinde mağdurların yaş, cinsiyet, engellilik gibi bireysel başvuruda bulunmalarının önünde engel teşkil edebilecek durumlar özgün bir değerlendirmeyi gerektirebilmektedir. İnsan Hakları Mahkemesi, bu tür haklarla ilişkili olarak, başvuruculların dezavantajlı durumlarını ve başvuru yapan kişilerle olan ilişkilerini dikkate alarak mahkemeye geçerli bir yetki belgesi sunulmasa dahi başvuruları kabul edilebilir bulabilmektedir[120].

---

[118] *Siliadin/Fransa*, İHAM, 73316/01, 26/7/2005, s. 63; *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya*, İHAM [BD], 27765/09, 23/02/2012, s. 111.

[119] Bkz. *Çetin/Türkiye*, İHAM, 10449/08, 13/09/2011; *Saçılık ve diğerleri/Türkiye*, İHAM, 43044/05 ve 45001/05, 05/07/2011; *Alican Demir /Türkiye*, İHAM, 21868/02, 26/01/2010.

[120] Tolga Şirin, *a.g.e.*, s. 68.

b. Konu Yönünden Yetki: Rationa Materiae

Türkiye'de Anayasa Mahkemesinin konu yönünden yetki incelemesi, "ne" sorusunun sorulduğu, öğretide ve Strazburg kuramlarında Latince "ratione materiae" ifadeleriyle de tanımlanabilen incelemeyi belirtmektedir. İhlal edildiği ileri sürülebilecek hakların "ne "ler olduğu bu kapsamda ele alınmaktadır. İnsan Hakları Mahkemesine gelen bireysel başvurularda konu yönünden yetki, sözleşmedeki ve ek protokollerdeki haklardır. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurulardaki konu yönünden yetkisi ise Anayasa'nın 148/3 maddesi hükmünde "Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS kapsamındaki herhangi biri" olarak ifade edilmiştir. AYM Kanunu'nun 45'inci maddesinin 1'inci fıkrası ise "Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi biri" şeklinde bir ifadeye yer vererek, Türkiye'nin taraf olduğu protokollerdeki hakların da bu kapsamda olabileceği söylenmiştir. Bununla birlikte, söz konusu maddenin son fıkrasında ise bireysel başvuruya konu edilemeyecek tedbirlere de yer verilmiş, başka bir deyişle "ne" lerin bireysel başvurunun konusu olamayacağı düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere göre konu yönünden yetki üç alt başlıkta ele alınabilmektedir. Bunlar; bireysel başvuruya konu edilebilecek haklar, bireysel başvuruya konu edilemeyecek haklar ve bireysel başvuruya konu edilemeyecek tedbirlerdir[121].

c. Yer Yönünden Yetki: Ratione Loci

İnsan Hakları Mahkemesinin yer yönünden yetkisi, sözleşmeye taraf olan devletin egemenlik alanı ile etkili şekilde kontrol ettiği bölgelerdir. Sözleşmeye taraf devletin ülkesinin dışında kalan ve kendisine atfedilebilecek bir sorumluluğun mümkün olmadığı müdahalelere karşı başvurular yer yönünden yetkisizlik gerekçesiyle kabul edilmemektedir. Bir devletin yurtdışındaki diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin eylemlerine dair sorumluluğu, Mahkeme'nin "yer yönünden yetki" sinin içinde görülebilir[122]. Türkiye'deki konsolosluklar ise bazı

---

[121] Tolga Şirin, *a.g.e.*, s. 76.

[122] *Al-Skeini/Birleşik Krallık*, İHAM [BD], 55721/07, 07/07/2011, s. 134.

fonksiyonel ayrıcalık ve bağışıklıklara sahip mekânlar olmasının yanı sıra yabancı bir ülke toprağı olarak görülemez. Ayrıca devletin bayrağını taşıyan veya devlete kayıtlı olan uçak ve gemilerdeki eylemlerin o devletin "yer yönünden yetkisi" içinde olduğu unutulmaması gereken bir hususdur[123].

d. Zaman Yönünden Yetki: Ratione Temporis

Uluslararası hukukun genel bir kuralı olarak sözleşmelerin geriye yürümezliği ilkesine göre, sözleşme hükümleri, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten önce meydana gelen eylem veya olay ya da sona ermiş herhangi bir durum yönünden taraf devleti bağlamaz. İnsan Hakları Mahkemesinin zaman yönünden yetkisi, sözleşme veya protokollerinin ilgili devlet tarafından onaylandığı tarihten itibaren geçerli olmaktadır. Ancak komisyon, taraf devletin bireysel başvuru hakkını tanıyan ilk bildirim tarihinin temel alınacağını belirtmiştir[124].

Kosova Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ü 39. Kural'da "Kabul Edilirlik Kriterleri" şöyle aktarılmıştır;

> (1) Mahkeme başvuruları yalnız şu hallerde görüşebilir: (a) Başvuru yetkili bir tarafça yapıldığı zaman, (b) İtiraz edilen hüküm veya kararla ilgili olarak kanunlarla belirlenmiş tüm kanun yolları tüketildiği zaman, (c) Son kanun yoluna ilişkin yargı kararı başvurucuya teslim edildiği andan itibaren başvurunun dört (4) ay içerisinde teslim edildiği zaman, (d) Başvuruda anayasal hak ile hükümlerin ihlaline ilişkin iddiaların kesin ve uygun bir dille ortaya konup gerekli deliller sunulduğu zaman.
> (2) Mahkeme, başvurucunun iddiasını kanıtlamayıp yeterince destekleyemediği için açıkça temelden yoksun olan başvuruları kabul edilmez olduklarını var sayabilir.

---

[123] *Bankovic ve diğerleri/Belçika ve diğerleri* (k.k), İHAM [BD], 52207/99, 12/12/2001, s.73; *Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya [BD]*, s. 77-81; *Bakanova/Litvanya*, İHAM, 11167/12, 31/05/2016, s. 63.

[124] Tolga Şirin, *a.g.e.*, s. 133.

(3) Mahkeme, aşağıdaki koşullardan birinin mevcut olması halinde başvuruyu kabul edilmez olduğunu var sayabilir:
(a) Mahkeme'nin konuya ilişkin yargılama yetkisi olmadığı zaman,
(b) Konu bakımından (ratione materiae) Anayasaya uygun olmadığı zaman,
(c) Kişi bakımından (ratione personae) Anayasaya uygun olmadığı zaman, (d) Süre bakımından (ratione temporis) Anayasaya uygun olmadığı zaman, (d) Yer bakımından (ratione loci) Anayasaya uygun olmadığı zaman.

2.2.2. Kosova ve Türkiye'nin Bireysel Başvurunun Kabul Edilebilirlik Ölçütü Açısından Karşılaştırılması

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılması durumunda her iki ülkede de başvurunun kabul edilebilirlik durumları incelenir. Bu durum yukarıda hem Kosova hem Türkiye için ayrı ayrı ele alınarak incelenmiştir. Bu başlık altında her iki ülkenin "kabul edilebilirlik ölçütü" karşılaştırılacaktır.

Kosova Anayasa Mahkemesi'nde sadece bireysel başvuru mekanizması için değil, aynı zamanda diğer başvuruların da nasıl yapılacağına dair içtüzükte kurallara yer verilmiştir. Bunlar yukarıda geniş bir şekilde verildiği için burada tekrar ele alınmayacaktır. Çok kısa değinilerek Türkiye'de bu durumun nasıl olduğuna ve olası benzerlikleri veya farklılıkları üzerinde durulacaktır.

Hem Kosova hem de Türkiye Anayasa Mahkemesi'nde bireysel başvurunun ilk aşamasında bir ön inceleme gerçekleştirilmektedir. Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuruların ön incelemesi, Bireysel Başvuru Bürosu'nca yapılan hazırlık incelemesidir. Bireysel Başvuru Bürosu'nun yaptığı bu ön inceleme, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin yapılabilme koşulunu taşıyıp taşımadığının denetlenmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ön incelemeden geçen başvuruda herhangi bir eksiklik bulunmaması durumunda ya da bulunan eksikliklerin düzeltilmesinden sonra başvuru için kabul edilebilirlik incelemesi yapılmaktadır.

Kosova Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurularda kabul edilebilirlik için en temel şart; mevcut tüm yasal yolların yargı süreci yoluyla yerine getirilmesi veya tüketilmesi şartıdır. Ancak bu şart sağlanmışsa yapılan başvuru Kosova Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilebilir. Ek olarak, Anayasa ihlallerini düzeltmek veya önlemek için tüm olanaklar kullanılmalıdır. Bu gereklilik aynı zamanda bireysel başvurunun ikincilliği olarak da tanımlanmaktadır.

Kosova Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde davanın açılması ve başvuruyla ilişkili usuller yukarıda verilmiştir. Bu bağlamda özetle; İçtüzük 2. bölüm evrakın teslimi ve yasal süreleri belirler. İçtüzüğün 28. kuralı; evrakın teslim edileceği adres ile ilgili durumları içermektedir. 29. kural; teslimatın nasıl yapılacağına dair usulleri ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde ayrıca sürecin nasıl başlatılacağı da yer almaktadır ve başvuru sürecinin başlatılma usulleri 3. bölümde yer almaktadır. Bu bağlamda 31. ve 32. kural başvuruların teslimi ve cevaplama ile ilişkili usulleri kapsamaktadır. Bunlara ilaveten, başvurunun nasıl kayıt altına alınacağı ve teslim sürecinin nasıl sonuçlandırılacağı da 33. kuralda belirtilmiştir. Yine 36. kuralda belirtildiği üzere; Raportör yargıcın atanması yapılır. Ardından, başvuru sekretarya tarafından kaydedildikten sonra, 10. kuralda belirlendiği şekliyle, raportör yargıcın belirlenmesi için başkana gönderilir. Sekretarya başvurucu, müdahil taraf ve davada ilgili olan diğer taraflara başvurunun kaydedildiğini bildirir. Raportör yargıç, başvurunun kabul edilirliğini tespit için gerekli olması durumunda başvurucu veya başvuru hakkında cevap sunan karşı taraftan ilave bilgi ve belgeler isteyebilir. Bunların dışında 37. kuralda "Raportör Yargıcın Raporu" içinde neleri kapsayacağı İçtüzükte yer almaktadır. 38. kuralda ise Ön İnceleme Heyeti'nin davaları kabul edilebilirliği hakkındaki maddeler olmaktadır. Tüm bunların dışında 39. kuralda "Kabul Edilirlik Kriterleri" Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde bildirilmiştir. 38. kuralda ise Ön İnceleme Heyeti'nin davaları kabul edilebilirliği hakkındaki fıkralar şu şekilde olmaktadır; 6. madde; Ön İncelme Heyeti başvurunun kabul edilir olduğu sonucuna varırsa Mahkeme Heyeti danışma toplantısında başvurunun kabul edilirliğini değerlendirir ve başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar verilirse esas incelemesine geçilir. 7. madde; Raportör Yargıç bu kuralın 4 ve 5. paragrafında öngörülmüş olan usulleri takip ederek Mahkeme Heyeti kararına istinaden Mahkeme'ce kabul

tarihinden itibaren makul bir süre içerisinde kabul edilmezlik karar tasarısı, kayıttan düşürme karar tasarısı veya başvurunun reddine ilişkin karar tasarısını hazırlar. 8. madde; mahkeme heyeti başvurunun kabul edilir olduğunu beyan ederse, mahkeme heyetinin daha kısa bir süre konusunda mutabakata vardığı durumlar dışında, karar tasarısı on (10) günlük bir süre içerisinde hazırlanarak tüm üyelere ulaştırılır. Mahkeme üyeleri nihai metnin onayı için de tekrar toplanma kararı alabilirler. Daha sonra mahkeme başkanı ile raportör yargıç, ilan edilecek olan karar metnini imzalarlar. 9. madde; mahkeme heyeti başvurunun kabul edilmez olduğunu ilan etmesi durumunda raportör yargıç, mahkemece kabul tarihinden itibaren makul bir süre içerisinde kabul edilmezlik karar tasarısı, kayıttan düşürme karar tasarısı veya başvurunun reddine ilişkin karar tasarısını hazırlar. Mahkeme üyeleri nihai metnin onayı için de tekrar toplanma kararı alabilirler. Daha sonra mahkeme başkanı ile raportör yargıç, ilan edilecek olan karar metnini imzalarlar.

Türkiye Anayasa Mahkemesi'ndeki kabul edilebilirlik ölçütüne bakıldığında; 6216 sayılı Kanun'un 48. maddesine göre; bireysel başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi için 45. ve 47 maddelerde öngörülen şartların taşınması gerekir. İlgili kanunda bahsedilen şartların taşınmaması durumunda ise başvurular hakkında kabul edilmezlik kararı verilmektedir. Konuya dair; 6216 sayılı kanunun 45. maddesinin 2. fıkrasında; İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal için kanunda öngörülmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. Aynı Kanun'un 46. maddesinin (bireysel başvuru hakkına sahip olanlar) 1. fıkrasına göre; Bireysel başvuru ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenler tarafından yapılabilir. 47. maddenin (bireysel başvuru usulü) 1. fıkrasına göre; bireysel başvurular, bu Kanunda ve İçtüzükte belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabilir. Başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esaslar İçtüzükle düzenlenir. 5. fıkrasına göre; bireysel başvurunun, başvuru yollarının tüketildiği tarihten; başvuru yolu öngörülmemişse ihlalin öğrenildiği tarihten itibaren "otuz gün" içinde yapılması gerekir. Haklı bir mazereti nedeniyle süresi içinde başvuramayanlar, mazeretin kalktığı tarihten itibaren "on beş gün" içinde

ve mazeretlerini belgeleyen delillerle birlikte başvurabilirler. Mahkeme, öncelikle başvurucunun mazeretinin geçerli görülüp görülmediğini inceleyerek talebi kabul veya reddeder. 6. fıkraya göre ise; başvuru evrakında herhangi bir eksiklik bulunması hâlinde, Mahkeme yazı işleri tarafından eksikliğin giderilmesi için başvurucu veya varsa vekiline on beş günü geçmemek üzere bir süre verilir ve geçerli bir mazereti olmaksızın bu sürede eksikliğin tamamlanmaması durumunda başvurunun reddine karar verileceği bildirilir.

Hem Kosova Anayasa Mahkemesi hem de Türkiye Anayasa Mahkemesi; kabul edilebilirlik ölçütünde bireysel başvuruları kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetki olarak ele alıp değerlendirmektedir. Gerek Kosova Anayasa Mahkemesi gerekse de Türkiye Anayasa Mahkemesi "kabul edilebilirlik" ölçütü açısından çok büyük oranda benzerlik göstermektedir. Neredeyse aynı olduğu dahi söylenebilir. Ancak Kosova Anayasa Mahkemesi'nin geliştirilmesi ve genişletilmesi gereken ya da derinleştirilmesi gereken kısımları olduğu da söylenebilir.

Bu bağlamda Kosova ve Türkiye Anayasa Mahkemesine yapılmış olan bireysel başvurulardan iki adet başvuru seçilmiş ve bu başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi yapılmıştır.

Mustafa Altın/Türkiye, AYM, 018/10018, 6/4/2018 başvurusunda kabul edilebilirlik incelemesi yapıldığında;

6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde ve 46. Maddesinde belirtilen şartları taşıdığı için yapılan inceleme sonucunda, açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir neden de bulunmadığı anlaşılan adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir. Bu bağlamda başvurucunun adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddiasının kabul edilebilir olduğuna, mülkiyet hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir.

Kadir Kudin/Türkiye, AYM, 018/14509, 25/4/2018 başvurusunda kabul edilebilirlik incelemesi yapıldığında;

Yaşam hakkının doğal niteliği gereği, yaşamını kaybeden kişi açısından bu hakka yönelik bir başvuru ancak yaşanan ölüm olayı nedeniyle ölen kişinin mağdur olan yakınları tarafından yapılabileceği için somut olayda ölen kişi, başvurucunun kızı olduğundan başvuruda başvuru ehliyeti açısından bir eksiklik bulunmamaktadır. 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinde ve 46. Maddesinde belirtilen şartları da taşıdığı için yapılan inceleme sonucunda, açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek bir neden bulunmadığı anlaşılan yaşam hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir.

Emine Simnica/Kosova, AYM, KI62/17, 12/12/2016 başvurusunda kabul edilebilirlik incelemesi yapıldığında;

Anayasa'nın 113. maddesinin 7. fıkrasına göre, tüm yasal yollar tükendikten sonra bireysel başvuru yapılmış olduğu için bu bağlamda başvuruda bir eksiklik bulunmamıştır. Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanunun 49. maddesinde belirtilen süreye ilişkin bir atıfta bulunulmuştur. Başvuru bu bağlamda da kabul edilebilir bulunmuştur. Başvurucu tarafından tüm gereklilikler yerine getirildiği için başvuru kabul edilmiştir.

Riza Dembogaj*/Kosova,* AYM, KI122/16, 13/9/2016 başvurusunda kabul edilebilirlik incelemesi yapıldığında;

Anayasa'nın 113. maddesinin 7. fıkrasına göre, bireysel başvurunun kabul edilebilir olması için tüm yasal yolların tükenmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda bireysel başvuru yapılmış olduğu için başvuruda bir eksiklik bulunmamıştır. Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Hakkında Kanunun 49. maddesinde belirtilen süreye ilişkin bir atıfta bulunulmuştur. Süre bakımından değerlendirilme neticesinde de başvuru kabul edilebilir bulunmuştur. Başvurucu tarafından tüm gereklilikler yerine getirildiği için başvuru kabul edilmiştir.

3. ESAS HAKKINDA İNCELEME AŞAMASI

Bu başlık altında Kosova ve Türkiye Anayasası'ndaki bireysel başvurunun esas hakkında inceleme ölçütü ele alınacaktır. Bu bağlamda Türkiye ve Kosova Anayasası, kanunları ve içtüzüklerinde bu ölçütle ilgili detaylara değinilecektir. Kosova'da görülen eksiklikler veya eleştirilmesi gereken hususlara da bu ana başlık altında yer verilecektir.

3.1. Kosova ve Türkiye Anayasasında Bireysel Başvurunun Esas Hakkında İnceleme Ölçütü

Türkiye'de Komisyonlar tarafından yapılan kabul edilebilirlik incelemesi sonucunda oybirliği ile kabul edilebilir bulunan başvurular, esas incelemesi yapılmak üzere Bölümlere havale edilir. Esas bakımından inceleme 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinde düzenlenmektedir. Bu madde genel olarak; Bölümlerin esas inceleme yaparken inceleme dâhilindeki sahip olduğu yetkileri, bu kapsamda esas incelemesinin sınırlarını, inceleme yaparken uygulayacağı usul kurallarını içermektedir[125].

Bu başlık altında Türkiye'de ve sonrasında Kosova'da bireysel başvurunun esas hakkında inceleme ölçütü ele alınacaktır.

3.1.1.1. Adalet Bakanlığı'na Bildirim

6216 sayılı Kanun ve İçtüzük'te bireysel başvurular Adalet Bakanlığı'na bildirilen kabul edilebilirliğine karar verilen "Başvurunun Bildirimi", esas hakkında karar verilen "Kararın Bildirimi" ve Mahkeme'nin elde ettiği dosyaya giren yeni "Bilgi ve Belgenin Bildirimi" olmak üzere üç durum göz önünde bulundurularak düzenlenmektedir[126].

---

[125] Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Erzincan 2016, s. 283.

[126] Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, *a.g.m.*, s. 284.

3.1.1.2. Dosya Üzerinden İnceleme Yapılması

6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 4. fıkrasına göre bireysel başvuru incelemesi kural olarak dosya üzerinden yapılmakla birlikte Mahkeme'nin gerekli görmesi halinde duruşma da yapılabilmektedir. Bu nedenle Kanun'un düzenlemesine göre bireysel başvuru incelemesinde Mahkeme'nin duruşma yapma zorunluluğu bulunmayıp kural olarak Mahkeme dosya üzerinden inceleme yapacaktır. Duruşmaya kimlerin katılacağı, özellikle diğer mahkemelerde karar veren hâkimlerin duruşmaya çağrılıp çağrılmayacağı ya da devlet tüzel kişiliğini temsilen kimin katılacağı gibi hususlar hakkında kanunda bir düzenleme mevcut değildir[127]. Bu noktada tam bir netlik olmadığı için bu hususlar kısmen İçtüzük'le açıklığa kavuşturulmuştur. İçtüzüğe göre; başvurucu ve Adalet Bakanlığı'na da duruşma talep edebilme imkânı verilmiştir. Mahkeme bu taleplerle bağlı olmayıp gerekli görmesi halinde duruşma yapılmasına karar verebilir. Burada kanunen taraf olma hakkı tanınmayan Adalet Bakanlığı'na bu hakkın tanınmasıyla uygulamada adeta davalı duruma getirilmiş olması eleştirilmektedir[128].

3.1.1.3. Bilgi, Belge ve Delil İsteme

6216 sayılı Kanun'un 49. Maddesinin 3. fıkrası uyarınca komisyonlara ve bölümlere bireysel başvuruları incelerken bir temel hakkın ihlal edilip edilmediğine yönelik her türlü araştırma ve incelemeyi yapabilme; başvuruyla ilgili gerekli görülen bilgi, belge ve delilleri ilgililerden isteyebilme imkânı verilmiştir. İçtüzük'ün 70. maddesinin 1. fıkrasına göre ise; Anayasa Mahkemesi, diğer görevlerini yürütürken yaptığı gibi bireysel başvuruları incelerken de yasama, yürütme, yargı organları, kamu idareleri, kamu görevlileri, bankalar ile diğer gerçek ve tüzel kişilerle doğrudan yazışır, bilgi ve belge ister. Gerekli gördüğü her türlü belge, kayıt ve işlemi inceler. Bilgi almak üzere her derece ve sınıftan kamu görevlileri ile ilgilileri çağırabilir, idare ve diğer tüzel kişilerden temsilci isteyebilir[129].

---

[127] Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, *a.g.m.*, s. 286.

[128] Özcan Özbey, *a.g.e.*, s. 388.

[129] Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, *a.g.m.*, s. 287.

3.1.1.4. Geçici Tedbir Kararı Verilebilmesi

Bireysel başvurunun niteliği gereği kesin karar ve işlemler aleyhine yapılması gerektiğinden, başvuruya konu karar ve işlemin yürürlüğü üzerine etkisi yoktur. Bu nedenle inceleme sonuçlanana kadar bireyi kamu gücünden koruyacak bir araç yoktur. Böylece inceleme neticesinde başvurucunun lehine verilen kararın, o tarih itibariyle bireyin temel hakkını koruma etkisinin kalmama ihtimali doğar[130]. Bundan dolayı da kamu gücünün işlem ve kararları nedeniyle ortaya çıkabilecek ağır zararları ve Anayasa Mahkemesi kararlarının işlevsiz kalmasını önlemek için bireysel başvuruda geçici tedbire hükmedebilme imkânı tanınmaktadır[131].

3.1.1.5. Kanun Yolunda Gözetilmesi Gereken Hususların İncelenememesi

Kanun yolunda gözetilmesi gereken hususların incelenememesi, her yargı düzeninin kendine özgü kanun yollarında bir alt derecedeki mahkeme kararının hukuka uygunluğunun denetlenmesi sırasında incelenecek olan hususların Anayasa Mahkemesi'nce incelenemeyeceği anlamına gelmektedir. Gerek adli yargı düzeninde gerekse idari yargı düzeninde bu kanun yolları; itiraz, temyiz, karar düzeltme ve yargılamanın yenilenmesi olarak gösterilmiştir. Kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı ifadesiyle bireysel başvuru incelemesinin işin esasına ya da usuli gerekliliklere ilişkin olamayacağı ortaya konmuştur. Ancak bazı durumlarda yargılama aşamasındaki bazı usuli eksiklikler ya da bozma nedeni olarak değerlendirilebilecek bazı hususlar, aynı zamanda adil yargılanma hakkı ya da başka bir hak ihlali olarak da değerlendirilebilir[132].

---

[130] Bahadır Kılınç, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", *Anayasa Yargısı,* Sayı 1, Ankara 2008, s. 19-59.

[131] Hüseyin Ekinci, "Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü", *Anayasa Şikayeti Sempozyumu,* Ankara 2011, s. 137-160.

[132] Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, *a.g.m.,* s. 289.

3.1.1.6. Başvuruların İncelenmesinde Uyulması Gereken Usul Kuralları

6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 7. fıkrasına göre: "Bireysel başvuruların incelenmesinde, bu Kanun ve İçtüzükte hüküm bulunmayan hâllerde ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümleri uygulanır". Ayrıca İçtüzük'ün 81. maddesinin 1. fıkrasına göre: "Bölüm ve Komisyonların verdikleri kararlar heyeti oluşturan Başkan ve kıdem sırasına göre tüm üyeler tarafından imzalanır ve Mahkeme mührüyle mühürlenir" denilmektedir. Bu bağlamda bölümler, bireysel başvuruları incelerken öncelikle 6216 sayılı Kanun ile Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'ndeki kurallara uymak zorundadırlar. Esas hakkındaki incelemenin usul ve esasları ile ilgili kanuni düzenleme dışındaki diğer hususlar İçtüzük'le düzenlenmiştir. Bunlarda hüküm bulunmayan konularda ilgili usul kanunlarının bireysel başvurunun niteliğine uygun hükümlerinin uygulanması gerekmektedir[133]. 3. bölümde her iki ülke bu bağlamda karşılaştırılacaktır.

Kosova Anayasası'nda 1. kısım Madde 1.2.'de "Kosova Cumhuriyeti, kendi vatandaşlarının devletidir. Kosova Cumhuriyeti, vatandaşlarının ve kendi sınırları içerisinde bulunan tüm bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı gösterme esasına göre otoritesini uygular." Maddesi yer almaktadır. Ayrıca 2. kısım Madde 2.1'de; a) İnsan temel hak ve özgürlükleri bölünmez, değiştirilmez ve dokunulmaz olup Kosova Cumhuriyeti hukuk düzeninin temelini oluşturur. b) Kosova Cumhuriyeti, bu Anayasayla öngörülen insan hakları ve temel özgürlüklerini korur ve güvenliğini sağlar. c) Başkalarının insan hakları ve temel özgürlüklerine saygı göstermek herkesin görevidir. d) Anayasada öngörülen insan hakları ve temel özgürlükleri, uygulanabildiği ölçüde tüzel kişilikler için de geçerlidir.

Kosova Anayasası'nda 7. kısım 102. maddede; a) Kosova Cumhuriyetinde yargı yetkisi mahkemelerce uygulanır. b) Yargı yetkisi tek, bağımsız, doğru, siyasetten ayrı ve tarafsız olup, mahkemelere eşit erişimi sağlar. c) Mahkemeler Anayasa ve yasalara göre yargılama yaparlar. d) Yargıçlar, görevlerini yaparken bağımsız ve tarafsız olmalıdırlar. e) Yasalarla başka türlü belirlenmedikçe, mahkeme kararına itiraz

---

[133] Ayhan Döner ve Yeşim Çelik, *a.g.m.,* s.291.

hakkı güvenceye bağlanmıştır. Olağanüstü hukuk araçlarının kullanılması hakkı yasalarla düzenlenir. f) Yasalarla bir davanın doğrudan Yüksek Mahkemeye gönderilmesine izin verilebilir. Böyle davalar için itiraz hakkı yoktur. Ayrıca 103. maddede; Mahkemelerin örgütlenmesine ve yargı hakkı belirtilmiştir. 103.1.'e göre; Yüksek Mahkeme ve diğer mahkemelerin örgütlenmesi, işleyişi ve yargı hakkı yasayla düzenlenir. 103.2.'ye göre ise; Kosova Yüksek Mahkemesi en yüce yargı otoritesidir.

Ancak yukarıda da değinildiği üzere; 8. Kısım 112. maddede; "Anayasa Mahkemesi, Kosova Cumhuriyetinde Anayasa ve yasaların Anayasa uygunluğunu yorumlanmasını yapan nihai otoritedir." ve "Anayasa Mahkemesi sorumluluklarını yerine getirmede tamamen bağımsızdır." olduğu belirtilmiştir.

Kosova Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı yoluyla yapılan başvuruların çoğu, yukarıda verilen kanunlara dayandırılarak yapıldığı gözlenmiştir. Aynı zamanda bu durum Kosova Anayasa Mahkemesi'nin "Esas" bakımından gelen bireysel başvuruları inceleme konusunda da kilit bir noktayı oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle; Var olan kanun yollarının esasen tüketilmesi, talebin en azından esas itibarıyla, normal mahkemelerde yapılan bir kamu işleminin anayasaya uygunluğu sorunuyla ilgili olarak ileri sürülmesi gerektiği görülmektedir.

Kosova'nın olağan mahkemeleri, bir davaya karar verirken hukuk ve olgular arasında anayasal iddialar üzerinde karar verme yetkisine sahiptir. Bu nedenle bireyler, Kosova Anayasası ile güvence altına alınan haklarını sürecin başında ileri sürmelidir. Aksi takdirde başvurularının Anayasa Mahkemesi tarafından esaslı bir şekilde tüketilmediği gerekçesiyle kabul edilmez. Anayasa Mahkemesi, Kosova Anayasası'nın 113 (7) maddesinde belirtildiği gibi; yasa ile tayin edilen tüm şartların yerine getirildiğini tespit eder ise başvuruyu kabul eder ve işleme alır.

Anayasa Mahkemesi, bireyler tarafından sunulan kabul edilebilir bireysel başvurularını beyan etme esnekliğine ilişkin AİHM ilkelerine uygun bir yargı uygulaması oluşturmaktadır. Anayasa Mahkemesi gelişmekte olan içtihatlarında, düzenli yargıya ve diğer kamu makamlarına Anayasa'nın iddia edilen ihlalini önleme veya düzeltme fırsatı verilmesi gerektiğini tutarlı bir şekilde ileri sürmektedir. Kosova

hukuk düzeninin anayasal hakların ihlaline karşı etkili bir çözüm sağlayacağı varsayımına dayanmaktadır. Çünkü bu Anayasanın ikincil niteliğinin önemli bir yönüdür.

Kosova Anayasası ve Kosova Anayasa Mahkemesi'nin uğraşlarına rağmen, halen eksiklikler olduğu görülmektedir. Bunların geliştirilmesi ve kanunda bu göze çarpan eksiklik veya yetersizliklerin giderilmesi gerekir.

3.2. Kosova ve Türkiye'nin Bireysel Başvuru Usulünün Esas Hakkında İnceleme Ölçütü Açısından Karşılaştırılması

Kosova Anayasası ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ü ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 6216 Sayılı Kanun ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde yer alan bireysel başvuru usulüyle ilgili madde ve fıkralara tezin önceki bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Bu başlık altında detaylara girmeden Türkiye ve Kosova'da bireysel başvurunun esas hakkında incelemesi ölçütü olası benzerlik ve farklılıklarıyla değerlendirilecektir.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılması halinde her iki ülke için de ön incelemeden geçen başvurunun kabul edilebilirlik durumları incelenir. Kabul edilebilirliğine karar verilen bireysel başvuruların esas incelemesi yapılır. Bu duruma 6216 Sayılı Kanun'un 49. maddesinin 1.fıkrasında; *"Kabul edilebilirliğine karar verilen bireysel başvuruların esas incelemesi bölümler tarafından yapılır. Başkan iş yükünün bölümler arasında dengeli bir şekilde dağıtılması için gerekli önlemleri alır."* şeklinde ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde Kural 38/6'da *"Ön İncelme Heyeti başvurunun kabul edilir olduğu sonucuna varırsa Mahkeme Heyeti danışma toplantısında başvurunun kabul edilirliğini değerlendirir ve başvuru kabul edilir olduğu kabul edilirse esas incelemesine geçilir."* şeklinde yer verilmiştir.

Başvuru esas inceleme aşamasındayken başvurucu tarafından tedbir talebinde bulunulabilmektedir. Bu durum Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde Kural 56/1'de; *"Başvuru Mahkemece henüz herhangi bir çözüme kavuşturulmamış ve esas incelmesi tamamlanıp bir karara bağlanmamışken müdahil tarafların her biri ihtiyati tedbir talebinde bulunabilir veya Mahkeme herhangi bir talep olmaksızın Kanun'un 27. maddesinde belirtildiği şekilde ihtiyati tedbir konusunu*

görüşebilir." olarak verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde 73. Maddenin 2. fıkrasında; *"İncelenen başvurulara ilişkin olarak; resen ya da başvurucunun talebi üzerine dosyanın esası hakkında karar verilmeden önce, tedbir kararına başvurulmaması hâlinde başvurucunun yaşamına ya da maddi veya manevi bütünlüğüne yönelik ciddi bir tehlike bulunduğunun anlaşılması üzerine, Komisyonlarca başvurunun kabul edilebilirlik incelemesi derhâl yapılarak, tedbir hususunu da karara bağlamak üzere başvuru, ilgili Bölüme gönderilir."* olarak yer verilmiştir. Ancak Kosova Anayasası ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ü incelendiğinde bu durumla ilgili ayrıntılı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünün 73. Maddesi tamamen bu konuya ayrılmış ve gerekli olabilecek ayrıntılara değinilmiştir.

Kosova Anayasa Mahkemesi 2009 Şubat ayında kurulmuş ve aynı yılın eylül ayında faaliyete başlamış bir mahkemedir. Bu nedenle karşılaşılan pek çok güçlük bulunmaktadır. Bu güçlüklerden biri de bireysel başvuru usulüyle ilgili detaylı ve süreci kapsayıcı bilgilerin yetersiz olmasıdır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmalara ve çabalara rağmen halen eksikliklerin olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu eksikliklerin giderilmesi, mevcut kanun ve kuralların geliştirilmesi gerektiği söylenebilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 6216 Sayılı Kanun ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ü, Kosova Anayasası ve Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'üne göre bireysel başvuru usulüyle ilgili daha fazla ayrıntı içermektedir. Bu nedenle karşılaşılabilecek olan pek çok durumla ilgili gerekli mevzuata ulaşılabilmekte ve başvurucuların başvurularını eksiksiz gerçekleştirmesine olanak sağlanmaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde de bazı açmazlar bulunmaktaydı. Fırat'ın değindiği üzere[134], aynı biçimsel koşullara sahip başvuruların bazıları kabul edilebilirlik incelemesinden geçemezken bazıları ise bu inceleme aşamasını geçip esas incelemeye tabi tutulmuştur. Bu nedenle de 6/11/2018 tarihli

[134] Engin Fırat, *a.g.e.,* s.73.

içtüzük değişikliği yapılmış meydana gelebilecek olası uygulama farklılıklarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda Kosova ve Türkiye Anayasa Mahkemesine yapılmış olan bireysel başvurulardan iki adet başvuru seçilmiş ve bu başvuruların esas incelemesi yapılmıştır.

Mustafa Altın/Türkiye, AYM, 018/10018, 6/4/2018 başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Başvurunun konusu işçi ve işveren ilişkisi nedeniyle ortaya çıkan alacak davasında Yargıtay'ın onaması sonucunda kesinleşmiş bulunan lehteki kararın maddi hata düzeltilmiyle ortadan kaldırılıp uyuşmazlık konusunun esasının tekrar ele alınmasından dolayı adil yargılanma ve mülkiyet haklarının ihlaline neden olduğuyla ilgilidir.

Başvuruya ilişkin form ve ekleri idari bakımdan gerçekleştirilen öninceleme neticesinde Komisyona sunulmuştur. Komisyon tarafından başvuru kabul edilebilirlik bakımından inceleme işleminin Bölümce yapılması yönünde karara varılmıştır. Bölüm Başkanınca kabul edilebilir olma ve esas incelemesinin bir arada yapılması yönünde karara varılmıştır. Başvuruya ilişkin belgelerin birer örnekleri Adalet Bakanlığına gönderilmiştir. Bölüm, başvuruyu niteliğinden dolayı Genel Kurulca karar verilmesi bakımından gerekli görülmesi nedeniyle içtüzüğün 28/3. fıkrasına göre sevkini uygun görmüştür.

Bu nedenlerle açık bir şekilde dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilebilir olmamasına neden olacak farklı bir sebebin bulunmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlalinin kabul edilebilirliğine karar verilmiştir. Bu nedenle başvuru esastan incelenerek Anayasa md. 36'da güvenceye alınan adil yargılanma hakkının ve Anayasa md. 35'te güvenceye alınan mülkiyet hakkının ihlalinin gerçekleştiği yönünde karara varılmıştır.

Esas olarak incelemesi yapılmak üzere bölümlere havale edilen başvurular ile ilgili esas bakımından incelemeyi 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesi düzenlemektedir.

Maddenin 3, 4 ve 7. Fıkrasında bu konulara değinilmektedir. Bu madde; Bölümlerin incelemede elinde bulundurdukları yetkileri, esas incelemesinin sınırlarını ve inceleme yaparken uygulayacağı usul kurallarını içermektedir. Bu bağlamda başvurunun esas olarak incelenmesi sonucunda başvuru uygun bulunmuştur.

Kadir Kudin/Türkiye, AYM, 018/14509, 25/4/2018 başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Başvurunun konusu, kolluk görevlilerince güce başvurulması neticesinde ölümün meydana gelmesi ve olaya ilişkin olarak etkin bir ceza soruşturmasının yürütülmemesinden dolayı yaşam hakkının ihlaline yol açıldığı hakkındadır. Başvuruya ilişkin form ve ekleri idari bakımdan gerçekleştirilen önİnceleme sonrası Komisyona sunulmuştur. Komisyon tarafından başvuru kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından gerçekleştirilmesine karar vermiştir. Bölüm Başkanınca başvuru kabul edilebilirlik ve esas bakımından inceleme işleminin birlikte yapılması yönünde karara varılmıştır. Başvuruya ilişkin belgeler bilgilendirme bakımından Adalet Bakanlığına gönderilmiştir.

Yüksek Mahkeme yaptığı esas inceleme sonucunda yaşam hakkının ihlaline yönelik iddianın kabul edilebilirliğine ve böylece Anayasa md. 17'de güvenceye alınan yaşam hakkının etkin soruşma yükümlülüğü açısından ihlalinin gerçekleştiğine hükmetmiştir.

Esas olarak incelemesi yapılmak üzere Bölümlere gönderilen bireysel başvurular ile ilgili esas incelemeyi 6216 sayılı Kanun'un 49. maddesinin 3, 4 ve 7. fıkrası düzenlemektedir. Bu bağlamda başvurunun esas olarak incelenmesi sonucunda başvuru uygun bulunmuştur.

Binali Camgöz ve Diğerleri, AYM, 2019/36978, 07/11/2019 başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Başvurunun konusu, kolluk görevlilerinin gerekli ve orantılı olmayacak şekilde güce başvurmasının sonucunda bireyin ölümü ve ölüm olayıyla bağlantılı olarak soruşturma izninin verilmemesinden dolayı yaşam hakkının ihlaline yol açıldığı

iddiasıyla ilgilidir. Başvuruya ilişkin form ve ekleri idari bakımından gerçekleştirilen öninceleme sonrası Komisyona sunulmuştur. Komisyon tarafından başvurunun kabul edilebilirliği ve esas bakımından bir arada yapılması kararlaştırılmıştır. Başvuruya ilişkin belgelerin örnekleri bilgilendirme bakımından Adalet Bakanlığına gönderilmiştir.

Başvuruya konu olay şu şekilde gerçekleşmiştir. Başvuruculaın yakını, adli bir eylemde bulunduğuna ilişkin bir ihbar sonucunda kolluk güçlerince yakalanarak kendisine biber gazı sıkılması üzerine fenalaşıp kaldırılmış olduğu hastanede yaşamını yitirmiştir. Başvuruculaın yakınının ölüm nedeninin belirlenebilmesi amacıyla otopsisi yapılmıştır. Yapılan tahkikatın sonucunda ölümün biber gazından olmadığı, ölenin direncinin kırılabilmesi amacıyla biber gazı kullanan kolluk görevlilerinin yetkilerini aşacak şekilde bir fiil gerçekleştirmediği saptanmıştır. Bunun üzerinde ilgililer hakkında soruşturma yapılmamasına karar verilerek ölüm olayına ilişkin olarak dosya işlemden kaldırılmıştır.

AYM, başvurucular tarafından iddia edilen eylem nedeniyle etkili bir ceza soruşturması yürütülmemesi ile ilgili olarak dosyanın incelenmesine karar verilmiştir. Başvurunun konusuna ilişkin olay başvuruculaın bir yakınıdır. Bundan dolayı başvuru nedeniyle ehliyetleri bakımının bir eksikliğe rastlanmamıştır. Bu nedenle açık bir şekilde dayanaktan yoksun olmaması ve kabul edilemezliğini gerektirir farklı bir nedenin de olmadığına karar verilmiştir. Dolayısıyla Yüksek Mahkeme tarafından yaşam hakkının ihlal edildiği hakkında iddialar kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir. Bunun üzerine yapılan esasa yönelik incelemede Anayasa md. 17'de yer verilen yaşam hakkının maddi ve usûl boyutlarının ihlal edildiği belirtilmiştir.

Zeynep Özbay Başarı, AYM, 2018/17029, 30/5/2018 başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Başvurunun konusu kamu görevinde bulunan başvurucu tarafından ifade edilen düşüncelerinden dolayı kınama cezasıyla cezalandırılması işleminin ifade özgürlüğünün ihlaline yöneliktir. Komisyon tarafından, başvurucunun kabul

edilebilirliğinin Bölüm tarafından yapılması yönünde bir karara varılmıştır. Başvuruya ilişkin belgelerin örnekleri Adalet Bakanlığına gönderilmiştir.

Başvuruya konu olay şu şekilde gerçekleşmiştir. Başvurucu YÖK'e bağlı bir Yurt Müdürlüğünde yurdun yönetimin görevli bir kamu görevlisidir. Başvurucu olan görevlinin idarenin iş ve işlemlerinin icrasına engel olarak davranışlar gerçekleştirdiği, görevlerini ifade etmekten kaçındığı gibi nedenlerle hakkında disiplin soruşturmasının açılmasını karar verilmiştir. Bunun üzerine yapılan soruşturmada başvurucu hakkında disiplin cezasının uygulanması yönünde karara varılmıştır.

Yüksek Mahkeme tarafından başvurucunun iddiasının açık bir şekilde dayanaksız olmadığı ve kabul edilmezliğini gerektirir bir nedenin da olmayacağı anlaşıldığından düşüncenin açıklanması ve yayma özgürlüğünün ihlaline yönelik iddiaların kabul edilebilir olduğu yönünde karara varılmıştır. Böylece yapılan esasa yönelik incelemede Anayasa md. 26'da güvenceye alınan ifade özgürlüğünün ihlaline yönelik bir karar verilmiştir.

Abdurrahman Baltacı, AYM, 2019/28582, 6/8/2019başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Başvurunun konusu, orman sınırlarında kaldığının kesinleştiği orman kadastrosu işleminin neticesinde belirlenen tapulu taşınmaz bakımından tazminat ödenmemesinden dolayı mülkiyet hakkının ihlalinin gerçekleştiği iddiasıyla ilgilidir. Başvuruya ilişkin belgelerin birer örnekleri Adalet Bakanlığına gönderilmiştir. İhtilafa konu taşınmaz, kadastronun çalışmaları neticesinde orman olarak belirlenmiş ancak taşınmaz tapusunun iptaline karar verilmemiştir. Bu nedenle başvurucunun adına olan tapunun iptalinin gerçekleşmediğine göre Anayasa md. 35 uyarınca mülke konu ekonomik bir menfaat söz konusudur. Yüksek Mahkeme başvurucunun mülkiyet hakkının ihlalinin gerçekleştiği yönündeki başvurusunu kabul edilebilir bulmuştur. Bu nedenle esas ilişkin incelemesinde Anayasa md. 35'te güvenceye alınan mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönünde bir karara varılmıştır.

Emine Simnica/Kosova, AYM, KI62/17, 12/12/2016 başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde Kural 38/6'da *"Ön İncelme Heyeti başvurunun kabul edilir olduğu sonucuna varırsa Mahkeme Heyeti danışma toplantısında başvurunun kabul edilirliğini değerlendirir ve başvuru kabul edilir olduğu kabul edilirse esas incelemesine geçilir."* denilmektedir. Başvuru kabul edilebilirlik incelemesini geçtiği için esas inceleme aşamasına geçilmiştir. Mahkeme değerlendirme sürecinde, AİHS'nin 6. maddesi ile bağlantılı olarak Anayasa'nın 31. maddesine bağlı kalarak başvurucunun iddialarına ilişkin gerekçelerini değerlendirmiştir. Esas inceleme sonucunda Mahkeme, bu koşullarda başvurucunun Anayasa'nın 31. maddesi ve AİHS'nin 6. maddesi uyarınca adil ve tarafsız bir yargılama ilkesi olarak bir mahkemeye erişim hakkından mahrum edildiğini değerlendirmiştir.

Riza Dembogaj/*Kosova,* AYM, KI122/16, 13/9/2016 başvurusunun esas yönünden incelemesi yapıldığında;

Mahkeme, başvurucunun 13 Eylül 2016 tarihli CML.nr.6/2016 sayılı Yüksek Mahkeme kararının, AİHS'nin 6. maddesiyle bağlantılı olarak Anayasa'nın 31. maddesi, Anayasa'nın 49. maddesi ve AİHS'nin 13. maddesiyle ile bağlantılı olarak Anayasa'nın 54. maddesi ve Anayasa'nın 102. maddesiyle güvence altına alınmış haklarının ihlali suretiyle alındığını, çünkü derece mahkemelerinin dava dilekçesinin vadesi geçmiş olarak değerlendirdiklerinde yanlış kanunu uyguladıkları iddiasını hatırlatır. Sonuç olarak başvurucu, derece mahkemelerinin kanunu açıkça yanlış uygulayıp yorumladıklarını ve bu şekilde Anayasa ile güvence altına alınmış olan adil ve tarafsız yargılanma hakkını ihlal ettiklerini ileri sürmüştür. Mahkeme, AİHM içtihatlarına dayanarak mevcut dava koşullarında yüksek mahkeme karar gerekçesinin başvurucuyla ilgili olarak keyfi olduğu ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda, başvurucunun AİHS'nin 6. maddesiyle bağlantılı olarak Anayasa'nın 31. maddesiyle güvence altına alınmış olan adil ve tarafsız yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Türkiye' de 2018 yılı içerisinde 38.186 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların 35.356'sı (%13) sonuçlandırılmıştır. Bu bağlamda yıllara göre yapılan ve sonuçlandırılan bireysel başvuru sayısı Şekil 1'de[135] verilmiştir.

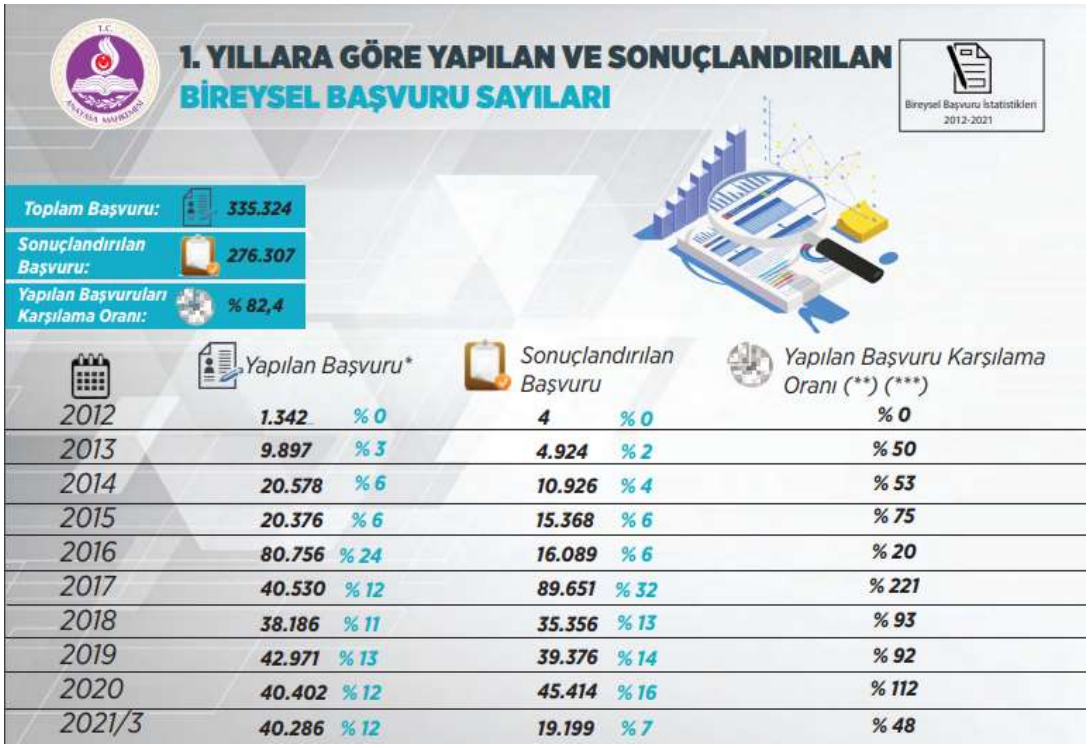

	Yapılan Başvuru*		Sonuçlandırılan Başvuru		Yapılan Başvuru Karşılama Oranı (**) (***)
2012	1.342	% 0	4	% 0	% 0
2013	9.897	% 3	4.924	% 2	% 50
2014	20.578	% 6	10.926	% 4	% 53
2015	20.376	% 6	15.368	% 6	% 75
2016	80.756	% 24	16.089	% 6	% 20
2017	40.530	% 12	89.651	% 32	% 221
2018	38.186	% 11	35.356	% 13	% 93
2019	42.971	% 13	39.376	% 14	% 92
2020	40.402	% 12	45.414	% 16	% 112
2021/3	40.286	% 12	19.199	% 7	% 48

Şekil 1. Yıllara göre yapılan ve sonuçlandırılan bireysel başvuru sayısı

Sonuçlandırılan başvuruların karar türüne göre dağılımına bakıldığında ise 246.752 (%89,3) başvuruyla ilgili kabul edilemezlik kararı verilmiştir. Bu bağlamda ulaşılan veriler Şekil 2'de[136] verilmiştir.

---

135 T.C. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri, https://www.anayasa.gov.tr/media/7602/bb_istatistik_2021-3.pdf (30.10.2021)

136 T.C. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri, https://www.anayasa.gov.tr/media/7602/bb_istatistik_2021-3.pdf (30.10.2021)

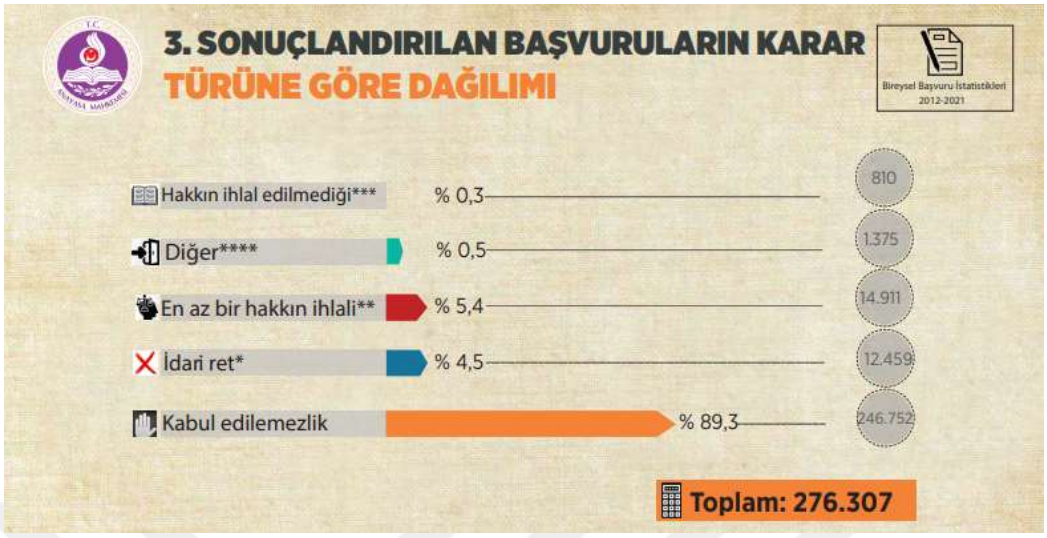

Şekil 2. Sonuçlandırılan başvuruların karar türüne göre dağılımı

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çoğunda demokrasi (ler) nin bir gereği olarak, bireysel hak ve özgürlükler ortaya çıkmaktadır. Kişi hak ve özgürlükleri de bu bağlamda sürekli bir genişleme ve gelişme göstermektedir. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak ortaya çıkan ya da çıkabilecek sorunların çözümüne yönelik hukuki alanda reformlar yapılmaktadır. Bunların bir sonucu olarak geliştirilmiş ve yetkileri artırılmış Anayasa Mahkemeleri ortaya çıkmaktadır. Anayasal yargının ayrılmaz bir parçası da bireysel başvurudur. Bu tez çalışmasında, Kosova Anayasal Sistemi'nde bireysel başvuru ve bunun Türkiye Anayasası'nda yer alan bireysel başvuru ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bireysel başvurunun genel bir açıklaması yapıldıktan sonra Kosova ve Türkiye'de bireysel başvurunun tarihsel arka planından bahsedilmiştir. Tarihsel arka plandan sonra bireysel başvurunun kabul edilebilirlik, idari inceleme ve esas hakkında inceleme ölçütleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise her iki ülke için bahsi geçen ölçütlerin karşılaştırılması yapılarak karşılaşılan benzer ve farklı yönlerin neler olduğuna değinilerek çalışma sonlandırılmıştır.

Bireysel başvuru kısaca anayasayla güvence altına alınan ve kişinin bireysel haklarının korunması ve bunların uygulanması için düzenlenen bir başvuru yöntemidir. Hem Türkiye hem de Kosova AYM'de bireysel başvuru usulü kabul edilebilirlik ölçütü bakımından karşılaştırıldığında pek çok noktada benzerlikler olduğu görülmüştür. Neredeyse aynı olduğu dahi söylenebilmektedir. Karşılaşılan benzerliklerden bazıları; kabul edilebilirlik öncesi yapılan ön incelemedir. Bireysel başvuruların ön incelemesi, Bireysel Başvuru Bürosu'nca yapılan hazırlık incelemesidir. Bu ön inceleme, Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin yapılıp yapılamayacağının denetlenmesidir. Hem Kosova Anayasa Mahkemesi hem de Türkiye Anayasa Mahkemesi kabul edilebilirlik ölçütünde bireysel başvuruları kişi, konu, yer ve zaman bakımından yetki olarak ele alıp değerlendirmektedir.

Bireysel başvuru usulü idari inceleme ölçütü bakımından karşılaştırıldığında Türkiye Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünde başvuru mekanizmasının daha işlevsel ve

adına oldukça önemli durumlara değinilirken Kosova Anayasa Mahkemesi'nde "bireysel başvuru"nun idari inceleme ölçütleri çok net bir şekilde belirtilmemiştir.

Bireysel başvuru usulü esas hakkında inceleme ölçütü bakımından karşılaştırıldığında bazı benzerliklere rastlanmıştır. Bunlar; Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yapılması halinde her iki ülkede için de ön incelemeden geçen başvurunun kabul edilebilirlik durumları incelenmesinden sonra kabul edilebilirliğine karar verilen bireysel başvuruların esas incelemesi yapılmasıdır. Bir diğer benzerlik başvuru esas inceleme aşamasındayken başvurucu tarafından tedbir talebinde bulunulabilme durumudur. Bu duruma Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nde Kural 56/1'de yer verilmiştir. Aynı duruma Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ünün 73. maddenin 2. fıkrasında yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında Türkiye ve Kosova'daki bireysel başvurulara ilişkin ülkelerin Anayasa Mahkemesi tarafından yayımlanan istatistikî verilere bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi bu istatistikî verileri detaylı bir biçimde üç aylık dönemlerle güncelleyip, yayımlamaktadır. Ancak Kosova Anayasa Mahkemesi verileri sadece 2018 yılı Ocak ayında yayımlamıştır. Bu nedenle karşılaştırmanın daha sağlıklı olabilmesi adına Türkiye'ye ait 2018 yılı verileri dikkate alınmıştır. Bu bağlamda 2018 yılı Ocak ayında Kosova Anayasa Mahkemesinde 11 ön inceleme heyeti müzakere toplantısı, 3 genel kurul oturumu ve 15 başvuru görüşülmüş/çözüme kavuşturulmuştur. Bu 15 başvurunun 7 tanesiyle ilgili de kabul edilmezlik kararı verilmiştir[137].

Her iki ülkede Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru istatistiklerine bakıldığında Türkiye'de daha fazla bireysel başvuru yapıldığı ve karara bağlandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak tarihsel geçmişin uzunluğunun bu durumda etkili olduğu söylenebilir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa Kosova Anayasa Mahkemesi 2009 yılında faaliyete başlamış bir mahkemedir. Bu nedenle karşılaşılan pek çok güçlük

[137]2018 Yılı Ocak Ayı Anayasa Mahkemesi Kararları, https://gjk-ks.org/tr/basin-bulteni/ (30.10.2021)

bulunmaktadır. Bu güçlüklerden biri de bireysel başvuru usulüyle ilgili detaylı ve süreci kapsayıcı bilgilerin yetersiz olmasıdır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmalara ve çabalara rağmen halen eksikliklerin olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu eksikliklerin giderilmesi, mevcut kanun ve kuralların geliştirilmesi gerektiği söylenebilmektedir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 6216 Sayılı Kanun ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzük'ü bireysel başvuru usulüyle ilgili daha fazla ayrıntı içermektedir.

KAYNAKÇA

Aliefendioğlu, Yılmaz, *Anayasa Yargısı ve Türk Anayasa Mahkemesi*, Yetkin Yayınları, Ankara 1996.

Amparo (Appe al for constitutional protection of fundamental rights), İspanya Anayasa Mahkemesi, 2016.

Atasoy, Hakan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda Kabul Edilebilirlik Koşulları*, Adalet Yayınevi, Ankara 2015.

Aydın, Öykü Gizem, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara 2011, cilt: XV, Sayı: 4: 121-171.

Bajrami, Arsim, *Sistemi Kushtetues i Republikes se Kosoves*, Yayıncı: Hükümet Kosova Cumhuriyeti, Prishtine 2011.

Basha, Sabile Keçmezi, "Kosova 1945-1990 Veshtrim Historiko-Politik", Yayın Qendra e Studimeve Albanologjike, 2016.

Başkim, Rahmani, *Pozita Juridiko Nderkombetare e Kosoves 1974-2011*, Universiteti Evropian i Tiranes, Tiran, 2015.

Başlar, Kemal, "Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma", *Demokrasi Platformu*, Sayı 2, Ankara 2005.

Bjelić, Dragana ve Stastny, Mirela Mezak, "Constitutional Complaint as an Instrument of Fulfilling the Worker's Rights in Croatian Legal System", *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, 5(5), 2011.

Blasco, Soto Carmen, "El recurso de amparo contra leyes en España", *Revista de Derecho*, 12(1), İspanya 2001.

Christian Pestalozza, Christian, "Die Echte Verfassungsbeschwerde, Schriftenreihe der Juristischen Gesellschaft zu Berlin", De Gruyter, 2007.

Cukaloviç, Ivan, *Kosova Cumhuriyeti Anayasası*, Basım 1, Prishtine, 2013.

Çakıroğlu, Nurettin, *Türkiye'de Anayasa Şikayeti*, (Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019.

Del Moral, Antonio Torres, *Principios de Derecho Constitucional Espaiiol*, Baskı 4, Madrid 1998.

Dinçkol, Abdullah, "Kopenhag Kriterlerinin TürkPozitif Hukukuna Etkileri", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 10, İstanbul 2006.

Doli, Dren; Korenica, Fisnik; Rexha, Albana, "Umut Veren İlk Yıllar: Kosova Anayasa Mahkemesinin Dönüştürücü Rolü", *Analitika-Sosyal Araştırmalar Merkezi*, Saraybosna, 2016.

Döner, Ayhan ve Çelik, Yeşim, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruyu İnceleme Aşamaları, Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sonuçları", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1, Erzincan 2016.

Ekinci, Hüseyin, "Anayasa Mahkemesi Kanunu Çerçevesinde Bireysel Başvuruların İncelenmesi Usulü", *Anayasa Şikayeti Sempozyumu*, Ankara 2011.

Ekinci, Hüseyin, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak Başvuru Yollarının Tüketilmesi Sorunu", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı 11, Ankara 2012.

Ergül, Ergin, *Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Bireysel Başvuru ve Uygulaması*, Yargı Yayınları, Ankara 2012.

Ermayası, Mustafa, *Anayasa Mahkemesi'ne Yapılan Bireysel Başvuruların Kabul Edilebilirlik Bakımından İncelenmesi*, (Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2018.

Espinosa, Diaz Ana, "El recurso de amparo: problemas antes, y después, de la reforma", *Indret*, İspanya 2010.

Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Anayasa Yargısı*, Ankara 2020, Yetkin Yayıncılık.

Fırat, Engin, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İdari İnceleme*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2019.

Gede Palguna, Dewa, "Constitutional Complaint and the Protection of Citizens the Constitutional Rights", *Constitutional Review*, 3(1), Avustralya 2017.

Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa 2019, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Göztepe, Ece, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikayeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", *TBB Dergisi*, Sayı: 95, Ankara 2011: 13-40.

Göztepe, Ece, *Anayasa Şikayeti*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1998.

Guerra, Luis Lopez, "Spain and the European Court of Human Rights: Individual Applications and the Recurso de Amparo", *Journal Of Constitutional Law Revue De Droit Constitutionnel*, Madrid 2015.

Hakan Sabri Çelikyay, "Anayasa Mahkemesi Kararları'nın 'Başvuru Yollarının Tüketilemesi Ölçütü Açısından' Değerlendirilmesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Sayı 1, İstanbul 2015.

Hamdemir, Berkan, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015.

Hasani, Enver (a), *Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi: Sorunlar ve Uygulamalar*.

Hasani, Enver (b), *Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin Önemli Kararlarının Bazıları Hakkında Düşünceler*, 311-361.

Hillgruber, Christian ve Goos, Christoph, *Verfassungsprozessrecht*, Baskı 5, Müller 2020.

Ilgın, Burcu, *Anayasa Yargısı Bireysel Başvuru Yolunda Kişilik Haklarının Korunması*, (Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2021.

Iniesta, Ignacio Borrajo, "Limits of Facts, Law and Remedies: Myths and Realities of Constitutional Review of Judicial Decisions Constitutional Court of Spain Experience", Starsburg 2005.

Kabaoğlu, İbrahim Özden, *Özgürlükler Hukuku 1: İnsan Genel Kuramına Giriş*, Ankara 2013, İmge Kitabevi Yayınları.

Karaaslan, Abdulkadir, *Anayasal Mahkemesine Bireysel Başvuruda Usul Sorunları*, (İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2017.

Karakamisheva-Jovanovska, Tanja, "Constitutional Justice in the Republic of Macedonia Macedonian Constitutional Court-Legal Symphony Or Legal Cacophony", *Iustinianus Primus L. Rev.*, 9(1), 2018.

Karaman, Ebru, *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2013.

Kılınç, Bahadır, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", *Anayasa Yargısı,* Sayı 1, Ankara 2008.

Klein, Benda, *Verfassungsprozessrecht*, Baskı 4, Müller 2020.

Kluth, Winfried, *Grundrechte Inklusive Recht der Verfassungsbeschwerde und Fallbearbeitungen*, Baskı 4, Halle 2017.

Kommers, Donald P. ve Miller, Russell A., *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*, Baskı 3, 2012.

Kosova/Serbia, *Kushtetuta e Krahines Socialiste Autonome te Kosoves:me Ligjin Kushtetues per Zbatimin e Kushtetutes se Krahines Socialiste Autonome te Kosoves*, Rilindja Yayınları, Prishtine 1974.

Lalaj Ana, Kosova: *Rruga e Gjate Drejt Vetevendosjes 1948-1981*, Mësonjëtorja e parë Yayınları, Tiran 2000.

Limbach, Jutta, "The Role of the Federal Constitutional Court", *SMU L. Rev.*, 53, 2000.

Malcolm, Noel, *Kosova Nje Histori e Shkurter*, Koha Yayınları, Basım 3, Tiran, 2001.

Mashoviq, Dushan, *Kushtetuta e Republikes Socialiste Federative te Jugosllavise*, Gazeta Zyrtare e RSFJ Yayınları, Beograd 1974.

Mavčić, Arne Marjan, "Individual complaint as a domestic remedy to be exhausted or effective within the meaning of the ECHR" *Comparative and Slovenian Aspect*., 2011.

Mellinghof, Rudolf, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti", *Anayasa Yargısı*, 25(1), Ankara 2009.

Mjeku, Lulzim, *Te Gjitha Kushtetutat e Kosoves*, 2012.

Mushkolaj, Gjyljeta; Morina, Visar; Lamoen, Johan van LL.M., *LGJK Ligji per Gjykaten Kushtetuese te Republikes se Kosoves*, Prishtine, 2014.

Novakovic, Danijel ve Kambic, Miran, "Constitutional Court of the Republic of Slovenia, CIP - Kataložni zapis o publikaciji, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana", Slovenya 2016.

Özbey, Özcan, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkı*, (Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Kocaeli 2012.

Padros, Reig Carlos, "La exigua tasa de admisión del recurso de amparo constitucional", *Revista de administración pública*, (209), İspanya 2019.

Pan, Mohamad Faiz, "A Prospect and Challenges for Adopting Constitutional Complaint and Constitutional Question in the Indonesian Constitutional Court", *Constitutional Review*, 2(1), Avustralya 2016.

Pestalozza, Christian, *Die Echte Verfassungsbeschwerde*, Berlin 2007.

Recaj, Besfort T.; Bokshi, Bardhi**,** "On Yıl: Tükenme İlkesi ve İnsan Haklarının Korunması için Nihai Makam Olarak Kosova Anayasa Mahkemesinin Uygulaması"**,** *Hukuk Araştırmalar Dergisi*, Prishtine, 2018.

Renucci, Jean Francois, "Droit Europeen Des Droits De L'homme", Paris 2012.

Reyes, Manuel Aragon, "El recurso de amparo", *In Anales de estudios económicos y empresariales*, 1987.

Sahitaj, Sedat, *Kosova ne Sfondin e marredhenieve Shqiptaro Jugosllave 1974-1989*, Universiteti i Tetoves, Tetove, 2020.

Shkodra, Ramadan, *Pozita kushtetuese e Kosovës në Federatën Jugosllave gjatë viteve" 1946-1974*, 2013.

Simoviç, Darko, "Constitutional Complaint Between the Efficiency and Abuse: Case Study of Serbia", 2017.

SSC Düzenlemeleri, *Sırbistanın Anayasası/Voyvodinanın Anayasası/Kosovanın Anayasası Anayasayı Uygulayan Anayasa Yasaları*, Yayın Gazete Kurumu Resmi Gazete SFRJ Jovana Ristica, Beograd 1974.

Steinberger, Helmut, *Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, Anayasa Yargısı Modelleri*, Strasbourg 1993.

Steiner, Christian ve Ademovic, Nedim, "Constitution of Bosnia and Herzegovina Commentary." *Sarajevo: Konrad Adenauer Stiftung*, 2010.

Şirin, Tolga, *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti (Bireysel Başvuru)*, Baskı 2, İstanbul 2019.

Tanör, Bülent ve Yüzbaşıoğlu, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, Geliştirilmiş 20. baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2020

Tsereteli, Nino, *Mechanism of Individual Complaints German, Spanish and Hungarian Constitutional Courts Comparative Analysis*, (Central European University, LL.M. Short Thesis), Hungary 2007 Central European University, Hungary 2007.

Türkiye Barolar Birliği, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi*, Ankara 2007.

TÜSİAD, Yargılama Düzeninde Kalite Raporu, İstanbul 1998.

Ural, Sami Sezai, *Hak ve Özgürlüklerin Korunması Bağlamında Bireysel Başvuru*, (İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.

Uzun, Cem Duran, Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikayeti) beklentiler ve Riskler, 2012, *Seta Analiz*, 50: 1-25.

Ülvan, Nazlı Can, "Constitutional Complaint And İndividual Complaint in Turkey", *Ankara Bar Review*, Sayı 2, Ankara 2013.

Wiczanowska, Hanna, "The Adequacy of Constitutional Complain as an Extraordinary Mean of Human Rights Protection Comparison of the Solutions of Poland and Germany", *Toruńskie Studia Międzynarodowe,* 1(11), Polonya 2018.

İnternet Kaynakları:

2010 Anayasa Değişikliği Teklifi Gerekçesi, https://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/20656.pdf (21.08.2021).

2018 Yılı Ocak Ayı Anayasa Mahkemesi Kararları, https://gjk-ks.org/tr/basin-bulteni/ (30.10.2021)

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6216.html (11.08.2021).

6216 sayılı Kanunun Gerekçesi, http://www.kgm.adalet.gov.tr (12.08.2021).

Anayasa değişikliklerinin bir parçası olarak Anayasal İtiraz, https://www.pravdiko.mk/ustavnata-zhalba-kako-del-od-ustavnite-izmeni/ 2015. (20.08.2021).

Anayasa Mahkemesinin İçtüzüğü, https://gjk-ks.org/publikohet-rregullorja-e-re-e-punes-se-gjykates-kushtetuese/ (26.08.2021).

Archive, *Kosova Statüsü Çözümü için Kapsamlı Önerinin Özeti*, www.unosek.org/.../statusproposal.html (26.08.2021).

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, "Pratik Rehber Kabul Edilebilirlik Kriterleri hakkında", https://www.echr.coe.int/Documents/Admissibility_guide_ENG.pdf (22.08.2021).

Avrupa Komisyonu, Komisyon Personeli Çalışma Belgesi, Kosova 2016 Raporu, Brüksel,2016.https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_kosovo.pdf (27. 08. 2021).

Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130402M1-1.htm (12.08.2021).

Kosova Anayasa Mahkemesi İçtüzük (2018 Tarihli), https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2018/09/rregullore_e_punes_gjkk_tur_2018.pdf?__cf_chl_managed_tk__=pmd_79PSYkZPWCfchglSX8iIgisoR2fZO5JKh3_CGRLB844-1631424948-0-gqNtZGzNA5CjcnBszS69 (01. 09. 2021).

Kosova Anayasa Mahkemesi, https://gjk-ks.org/tr/anayasa-mahkemesi/baza-ligjore/#nav-id (18.08.2021).

Kosova Anayasa Mahkemesi, https://gjk-ks.org/vendimet/ (25. 08. 2021).

Kosova Anayasa Mahkemesi, No: KO 01/09, https://gjk-ks.org/en/decision/qemajl-kurtishi-dhe-kuvendi-komunal-i-prizrenit/ (25. 08. 2021).

Kosova Anayasa Mahkemesi'nin Yapısı, https://gjk-ks.org/tr/anayasa-mahkemesi/mahkemenin-yapisi/kompetencat/#nav-id (18.08.2021).

Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2017/11/rregullore-e-punes-tur_01.03.2015-1.pdf. (26. 08. 2021).

Kosova Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi Usul Kuralları, https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2018/06/rregullore_e-_punes_gjkk_shq_2018.pdf Prishtine 2018 (11.09.2021).

Kosova Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, No.46, Prishtine 2009. https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2017/11/anayasa_mahkemesi_yasasi.pdf (23.08.2021).

T.C. Dış İşleri Bakanlığı, *Avrupa Birliği Başkanlığı*, https://www.ab.gov.tr/_34931.html (01.09.2021).

T.C. Resmi Gazete, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130222-22.htm (12.08.2021).

TESEV Anayasa Komisyonu Raporu, *Türkiye'nin Yeni Anayasasına Doğru*, http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/docs/turkiyenin-yeni-anayasasina-dogru.pdf (21.08.2021).

Türkiye Barolar Birliği Başkanı Konuşmaları, http://eski3.barobirlik.org.tr (29.08.2021).

T.C. Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru İstatistikleri, https://www.anayasa.gov.tr/media/7602/bb_istatistik_2021-3.pdf (30.10.2021)

Mahkeme Kararları:

Alican Demir /Türkiye, İHAM, 21868/02, 26.01.2010.

Al-Skeini/Birleşik Krallık, İHAM [BD], 55721/07, 07.07.2011.

Bakanova/Litvanya, İHAM, 11167/12, 31.05.2016.

Bankovic ve diğerleri/Belçika ve diğerleri, İHAM [BD], 52207/99, 12.12.2001,

Çetin/Türkiye, İHAM, 10449/08, 13.09.2011.

Emine Simnica/Kosova, AYM, KI62/17, 12/12/2016

Hirsi Jamaa ve diğerleri/İtalya, İHAM [BD], 27765/09, 23.02.2012.

Kadir Kudin/*Türkiye,* AYM, 018/14509, 25/4/2018

Mustafa Altın/*Türkiye,* AYM, 018/10018, 6/4/2018

Riza Dembogaj*/Kosova,* AYM, KI122/16, 13/9/2016

Sabri Güneş/Türkiye, İHAM [BD], 27396/06, 29.06.2012.

Saçılık ve diğerleri/Türkiye, İHAM, 43044/05 ve 45001/05, 05.07.2011.

Siliadin/Fransa, İHAM, 73316/01, 26.7.2005